

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

Bakalářská práce

Praha, 2013

Jakub Hromas

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

Bakalářská práce

Bernard z Clairvaux a jeho doba

Bernard of Clairvaux and His Time

Vedoucí práce:

ThDr., Kamila Veverková, ThD.

Autor:

Mgr. Jakub Hromas

2013

Rád bych poděkoval všem, kteří mě podpořili či zapůjčili literaturu potřebnou k napsání této bakalářské práce. Zejména děkuji mé vedoucí ThDr., Kamile Veverkové, ThD., s níž jsem mohl podrobně prokonzultovat náplň práce.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem Bernard a jeho doba, napsal samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne

Jakub Hromas

Anotace

Bernard, zakládající opat z Clairvaux, je jedním z největších duchovních učitelů středověku a nejmocnějším propagátorem reformy cisterciáckého řádu. V době pontifikátu Honoria II. patřil Bernard k nejvýznamnějším mužům církve ve Francii. Díky tomu velmi často zasahoval do církevních záležitostí. I přes svůj špatný zdravotní stav, spravoval Bernard klášter v Clairvaux, kde žilo několik set mnichů. Jeho činnost se však neomezovala jen na správu Clairvaux, ale významně se zasadil o rozšíření cisterciáckého řádu. V době, kdy byl opatem, vzniklo několik desítek nových klášterů. I přesto, že měl mnoho práce, našel si Bernard vždy čas na literární tvorbu. Napsal řadu rozmanitých duchovních děl, která k nám promlouvají dodnes.

Klíčová slova: Bernard z Clairvaux, Cîteaux, křížové výpravy, cisterciácký řád, papež

Annotation

During the pontificate of Honorius II. Bernard was one of the most important men of the Church in France. Thanks to this he very often interferes in religious affairs. Despite his poor health, Bernard was managing the monastery at Clairvaux, where several hundreds of monks lived. His activities are not confined to the management of Clairvaux only, but significantly oversaw the expansion of the Cistercian order. By the time he was abbot, several dozens of new monasteries were built. Even though he had a lot of work, Bernard always found time for literary works. He wrote a number of diverse spiritual works that still speak to us today.

Keywords: Bernard of Clairvaux, Cîteaux, the Crusades, the Cistercian order, Pope

Obsah

ÚVOD	8
1 BERNARDOVO MLÁDÍ	9
1.1 První roky života	9
1.2 Smrt matky a období pochybností.....	12
2 OBRAT	14
2.1 Konverze 1111-1121	17
3 ŽIVOT V CITEAUX	20
3.1 Jak žili novicové a mniši v Citeaux?.....	21
3.2 Složení slibu	24
4 BERNARDŮV ŽIVOT V CLAIRVAUX	26
4.1 Založení nového kláštera	26
4.2 Následky asketického života.....	29
5 BERNARD ROZŠIŘUJE POLE SVÉ PŮSOBNOSTI	31
5.1 Přestup z jiných řádů	32
6 BERNARDŮV OTEC A SESTRA	33
7 BERNARD A ZÁZRAKY	35
8 BERNARDOVA KARIÉRA MIMO ZDI KLÁŠTERA	37
9 OPAT BERNARD A OPAT SUGAR	43
10 SYNODA V TROYES	45
10.1 Nábor k templářským rytířům.....	46
11 SPOR S FRANCOUZSKÝM KRÁLEM	48
12 ROZKOL CÍRKVE	50
12.1 Bernardova propaganda.....	50
13 PRVNÍ KONTROVERZE S ABELARDEM	52
14 BERNARD A KRÁL LOTHAR	54
15 BERNARD V AKVITÁNII	56
15.1 Papežská chvála.....	57
16 BERNARD VE SLUŽBÁCH INOCENCE II.	58

16.1	<i>První cesta do Itálie</i>	58
16.2	<i>Sporná volba biskupa v Toursu</i>	59
16.3	<i>Bernard končí akvitánské schisma</i>	60
16.4	<i>Bernard v Bambergu</i>	61
16.5	<i>Druhá cesta do Itálie</i>	61
17	„KAUZA“ ABELARD	64
17.1	<i>Koncil v Sensu</i>	65
18	LUDVÍK VII. A THEOBALD Z CHAMPAGNE	68
19	PRVNÍ CISTERCIÁSKÝ PAPEŽ	69
20	BERNARDOVA VÝZVA KE KŘÍŽOVÉMU TAŽENÍ	71
20.1	<i>Německo v zápalu pro křížové tažení</i>	73
20.2	<i>Přípravy na křížové tažení</i>	74
20.3	<i>Křížové tažení proti Lužickým Srbům</i>	74
21	KONCIL V REMEŠI	75
22	BERNARD NA SKLONKU ŽIVOTA	76
22.1	<i>„Jsem chimérou mé generace“</i>	76
22.2	<i>Volba biskupa z Auxerre</i>	76
22.3	<i>Neklidná poslední léta</i>	76
22.4	<i>Zprostředkování v Mettách</i>	77
23	SMRT	78
	Seznam literatury	81
	Summary	84
	SEZNAM PŘÍLOH	Chyba! Záložka není definována.

ÚVOD

Ve své práci pojednávám o významné osobnosti středověku, Bernardu z Clairvaux. Muži, který si přál, prožít svůj život za zdmi kláštera, kde by pracoval, modlil se a rozjímal. Události, odehrávající se za zdmi kláštera na přelomu 11. a 12. století, vytrhovaly Bernarda z poklidného prostředí kláštera Clairvaux. Na tohoto pokorného mnicha se obraceli s žádostí o radu v církevních i světských záležitostech, papežové, kardinálové, císařové i prostí občané. Většinu svého života tak Bernard strávil cestováním po Evropě, což pro něj bylo velmi vyčerpávající. Jak bychom charakterizovali muže, který významnou měrou ovlivnil běh dějin? Bernard byl silnou a charismatickou osobností, což dokládá skutečnost, že do kláštera v Cîteaux vstupoval společně s třiceti muži, kteří následovali jeho příkladu. Ve své době patřil Bernard k nejmocnějším a nejvlivnějším mužům. Významně se podílel na rozšíření cisterciáckého řádu a jeho myšlenky ovlivnily řadu církevních i světských hodnostářů.

Překvapivá je skutečnost, že i přes své vytížení si opat našel čas na psaní a to jak dopisů, tak i teologických spisů. Cílem mé práce je seznámit čtenáře alespoň obecně s Bernardovou biografií. Z tohoto důvodu o jeho literární tvorbě pojednám pouze v úvodu své práce a zmíním jen ta nejdůležitější díla. Bernardovu literární tvorbu lze rozdělit do tří kategorií. První kategorií tvoří dopisy, kterých se nám zachovalo přes pět set. Tyto dopisy mají velkou výpovědní hodnotu. Druhou kategorií tvoří tzv. pojednání, která se dále rozdělují na spisy. Patří sem spisy dogmatické a polemické, z nich nejvýznamnější je spis „*De gratia et libero arbitrio*“ spisy asketické a mystické, z nichž nejdůležitější jsou spisy „*De gradibus humilitatis et superbiae*“, „*De diligendo Deo*“ a „*De Consideratione*“. Dále sem patří spisy mnišské, pojednávající o řeholním životě, z nich velmi významný je spis adresovaný prvnímu velmistru rytířského Řádu templářů „*De laude novae militiae ad milites templi*“. Poslední kategorií tvoří hymny, z nich uvádím tři hymny, které jsou zahrnuty i v Liturgii hodin: „*Jesu dulcis memoriam*“, „*Jesus rex admirabilis*“, „*Jesu decus Angelice*“.¹

Na sklonku svého života byl Bernard z Clairvaux, muž, který se významně ovlivnil Evropu, politicky i duchovně, pomlouván a kritizován.

¹ Díla Bernarda z Clairvaux lze nalézt na: *OPERA OMNIA S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS* [online]. [cit. 2013-06-23]. Dostupné z: <http://www.binetti.ru/bernardus/>

1 BERNARDOVO MLÁDÍ

1.1 První roky života

Severozápadně od Dijonu leží burgundské městečko Fontaines-les-Dijon, kde roku 1090 začala životní cesta Bernardova. Oba jeho rodiče byli šlechtického původu, což značně předznamenalo budoucí Bernardovu životní cestu.² Bernardův otec se jmenoval Tescelin Saur, burgundský šlechtic. Byl členem družiny burgundského vévody Ody I. a po jeho smrti byl členem družiny jeho syna Huga II. Na dvoře vévody také zastával funkci úředníka. O Bernardovu otci si můžeme udělat obrázek na základě informací, které se nám dochovaly. Tescelina můžeme charakterizovat, jako muže urozeného, zámožného a velmi zbožného. Svou přezdívku Saur získal díky nazrhlým vlasům, které bychom mohli označit za charakteristický znak rodu. Bernard po svém otci barvu vlasů zdědil. Bernardova matka Aleth z Montnbardu, pocházela z významnějšího rodu, než byl rod jeho otce. Na tehdejší dobu byla ženou, určitým způsobem výjimečnou, jak uvidíme později. Když čekala Bernarda, zdál se jí sen. Viděla bílého psa ve svém lůně, jak nepřetržitě štěká. Jelikož jí sen velmi znepokojil, rozhodla se vyhledat svatého muže a zeptat se ho na význam snu. Jeho odpověď zněla takto: „*Ničeho se neboj, budeš matkou dítěte, které jako věrný pes bude jednoho dne střežit dům Pána a bude hlasitě štěkat proti nepřítelům víry, protože bude vynikajícím kazatelem a svým horlivým jazykem uzdraví zranění mnoha duší.*“³

Bernard měl šest sourozenců, pět bratrů a sestru Humbelinu. Vyrůstal tedy v dosti početné rodině. Postavení Bernardova otce ho často odloučilo na dosti dlouhou dobu od rodiny. Aletha tak měla možnost zastávat v rodině dominantnější postavení. O této ženě se dozvídáme z Bernardova životopisu. Byla ženou velmi zbožnou, která toužila zasvětit svůj život Bohu.⁴ V určitém období svého života se toužila stát jeptiškou.

² Zajímavý vhled do života rodiny Bernarda podává na základě studia pramenné literatury historik Storrs. Srovnej: STORRS, Richard S. *Bernard of Clairvaux*. New York: C. Scribner's Sons, 1912, str. 146nn. Dále MORISON, James Cotter. *Saint Bernard. Abbot of Clairvaux*. London: Macmillan and Co., 1901, str. 1nn.

³ DACHOVSKÝ, Karel. *Sv. Bernard z Clairvaux*. 2. vyd. Praha: Řád, 2010, 40 s. ISBN 978-80-86673-23-3. s. 7.

⁴ „Piety and humbleness mind distinguished her even more than her husband. Charity, too, of the most practical kind she exercised in her neighbourhood.“ MORISON, James Cotter. *Saint Bernard. Abbot of Clairvaux*. London: Macmillan and Co., 1901, str. 4.

Proto nás příliš nepřekvapí, že jejím největším přáním bylo, aby všechny její děti zasvětily svůj život Bohu a útočiště hledaly za klášterními zdmi. Jak později uvidíme, její zbožnost a způsob života v mnohém inspirovaly svatého Bernarda. Na rodinném sídle blízko Dijonu strávil Bernard většinu svého mládí, což je jedna z mála informací, kterou jsme si jisti. Bohužel máme velmi málo informací, které by nám poodhalily další střípky skládačky Bernardova života. On sám se o tomto období svého života nezmiňuje, takže nám nezbyvá nic jiného, než si udělat obrázek o tomto muži bez těchto informací. Tato skutečnost je pro nás poněkud nepříjemná, protože je dosti pravděpodobné, že nám mohou chybět důležité informace, které by nám pomohly pochopit některé pozdější Bernardovy kroky. Jak již jsem se zmínil, na předchozí stránce, nebyla Bernardova matka Aletha zrovna typickou ženou své doby. Zajímavostí je například skutečnost, že své děti sama kojila. Ve středověku zámožné ženy odmítaly své potomky kojit. Pravděpodobně měly obavu, že kojením by jejich prsa ztratila svůj tvar, nebo by se zmenšila a ony by už nebyly tak atraktivní. Využívaly proto služby tzv. kojných, které kojily děti šlechticů. Proto nás napadá otázka, proč Aletha své děti sama kojila? Odpověď na tuto otázku nám poskytne zbožnost Bernardovy matky. Víra hrála v Alethině životě důležitou roli, což významně ovlivnilo její pohled na některé zvyklosti doby. Jedním z úkolů, které si středověká církev předsevzala, byla určitá osvěta v problematice kojení. Církev kojení podporovala a jako příkladu, že kojení je správné, využívala příklad samotného Ježíše, kterého matka také sama kojila.

Bernardova matka měla celkově odlišný způsob výchovy svých dětí, než bylo typické pro společenskou vrstvu, ze které pocházela. Způsob výchovy, kterým své děti vychovávala, bychom mohli označit za určitý druh spartánské výchovy. Aletha své děti nerozmazlovala, jako většina šlechticů a šlechticů. Pokud bychom si znovu položili otázku proč, našli bychom odpověď pravděpodobně opět ve víře. Aletha si z celého srdce přála, aby děti vstoupily do kláštera, a tak můžeme předpokládat, že se svou výchovou snažila své potomky na tento život připravit. Jak se později ukáže, toto přání jí splní pouze Bernard a matka by na něj byla dozajista pyšná. Víme také, že se se velmi brzy začal Bernard učit číst. S největší pravděpodobností měl domácího učitele, který jej pravidelně navštěvoval.

Bernard byl však také ještě vzděláván v náboženství a tohoto úkolu se nemohl chopit nikdo jiný, než jeho matka, která se ho zhostila opravdu svědomitě, a významně tak ovlivnila svého syna, jak nám dosvědčují dvě události, ke kterým došlo během Bernardova mládí. K první došlo v den Vánoc, kdy se mladému Bernardovi zdál sen o narození Ježíše. Pro Bernarda to však nebyl pouhý sen, kterému by nepřikládal žádný význam. Naopak, tato událost ho velmi silně zasáhla. Druhá událost se odehrála, když Bernard dostal, jako obvykle trochu peněz, které tentokrát tajně rozdál. Jedná se sice o nepatrnou věc, ale již ve velmi mladém věku se projevovaly Bernardovy dobré vlastnosti, jako jsou ctnost a laskavost. Na tomto místě si musíme položit otázku, proč nebyl Bernard ve věku čtyř, či pěti let svěřen do kláštera⁵, kde by se mu dostalo náležitých duchovního vzdělání? Bohužel na tuto otázku v současné době neznáme odpověď. Ve věku sedmi, či osmi let, začal Bernard navštěvovat velmi uznávanou školu kanovníků Saint-Vorles, které se nacházela v Chatillon-sur-Seine. Škola byla vzdálená pouhý den chůze od biskupského sídla v Fontaines, kde měla Bernardova rodina dům.

Záznamy informující nás o dění v Saint-Vorles se nám bohužel nedochovaly, ale můžeme předpokládat, že výuka zde probíhala tak, jako na podobných školách v této době. Od okamžiku, kdy Bernard začal navštěvovat školu, získáváme dva zdroje informací o jeho životě. Prvním zdrojem je Bernardův životopisec Goffriedd z Auxerre, který ho popisuje, jako velmi svědomitého žáka. Druhým zdrojem se stává jeho přítel Guilhem de Saint-Thierry, který na svém příteli obdivuje jeho klid, hloubavost a přístup ke studiu Písma svatého. Bernard si ve škole osvojil nejen čtení, psaní či zpěv latinských žalmů, ale také tzv. trivium, tedy první část sedmi studijních disciplín, které se učily na středověkých univerzitách. Trivium se na univerzitách vyučovala od počátku středověku a jeho původ nalezneme v antice. Součástí výuky trivium byla gramatika, logika a rétorika. Jednalo se vlastně o jakousi přípravu k dalšímu vzdělávání v tzv. kvadrimum⁶, se kterým se však Bernard podle názoru některých historiků nikdy neseznámil. Ať už se Bernard seznámil s celým studiem svobodných umění či ne, s jistotou můžeme prohlásit, že cítil vůči klášteru, kde byl vzděláván, jisté závazky.

⁵ „Darování“ dítěte do kláštera bylo ve středověku běžnou praxí. Dítěti se dostalo duchovního vzdělání a jeho úkolem bylo se v klášteře modlit za své příbuzné. Tuto zkušenost měl například Sugra, opat v říšském klášteře Saint-Denis, či Bernardův vrstevník, biskup Hartman z Brixenu.

⁶ MORISON, James Cotter. *Saint Bernard. Abbot of Clairvaux*. London: Macmillan and Co., 1901, str. 6.

1.2 Smrt matky a období pochybností

S tvrdou ranou osudu se musel Bernard vyrovnat ve věku sedmnácti či osmnácti let, kdy mu nečekaně zemřela matka. Aletha zemřela poměrně velmi mladá. Bylo jí teprve třiatřicet let a její náhlé úmrtí muselo pro rodinu být značně šokující.⁷ Místem jejího posledního odpočinku se stala krypta kláštera Saint-Benigne u Dijonu. Podíváme-li se na to z psychologického hlediska, uvědomíme si, že smrt matky představovala pro Bernarda hned dvojí ránu. Bernardův vztah s matkou, byl jako každý vztah matky a syna, jedinečný. Pro Bernarda představovala matka jistou směrnicí, kterou se v životě řídil. Celý svůj dosavadní život žil mladý Bernard podle toho, co si přála jeho matka. Ta byla přesvědčena, že není důležitý ani tak život pozemský, ale život posmrtný, na který je tedy nutné se připravovat. A jedinou správnou cestou, kterou se mohl člověk vydat, byla cesta služebníka Božího. Bernard byl matkou natolik ovlivněn, a tak můžeme říci, že vlastně nežil svůj vlastní život, ale život, který si pro něj vysnila jeho matka. Smrtí Alethy zmizel z Bernardova života jistý řád, a tak neměl jinou možnost, než svůj život vzít do svých rukou. Důležitou roli zde také hrála otázka víry. Jeho matka byla oddaná křesťanka a je možné, že si Bernard po její smrti často kladl otázku: „*Proč právě ona?*“

Dospívající Bernard byl tak postaven před dva nesnadné úkoly. Nejen, že se musel vyrovnat se ztrátou matky, ale také musel najít svůj vlastní smysl života. Bernardův přítel Wilhelm zaznamenal, že vrcholný středověk nabízel Bernardovi celou řadu sociálních rolí, které mohl zastávat. Jak uvidíme, bude tato etapa Bernardova života trvat čtyři roky. Čtyři roky hledání vlastní cesty. O tomto bouřlivém období Bernardova života se nám dochovala mnohá svědectví od Bernardových přátel, nepřátel a také od samotného Bernarda. Bernardův přítel Wilhelm prozradil⁸, že se Bernard stal členem party mladíků přibližně ve svém věku. S těmito novými přáteli vyrážel za mnohými dobrodružstvími, jako například dobrodružné turnaje, bitky a dokonce také na loupežná tažení. Jak už jsme si řekli dříve, Bernard nevyrostal tak, jako většina jeho vrstevníků. Svůj dosavadní život nestrávil s mečem v ruce, neosvojoval si válečnické umění, ale věnoval se studiu. Fyzická stránka také nehrála v jeho prospěch. Z tohoto období se nám zachoval dosti přesný popis Bernardova vzezření.

⁷ Ibid, str. 7.

⁸ DINZELBACHER, Peter. *Bernhard von Clairvaux: Leben und Werk des berühmten Zisterziensers*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, c1998, Gestalten des Mittelalters und der Renaissance. ISBN 978-3534138524. s. 8

Byl to mladík útlý a středně vysoký, jenž působil dojmem vysokého vzrůstu. Měl velmi příjemnou tvář, na které se objevovaly stopy rudých vousů a blondřaté vlasy. Fyzické předpoklady statného rytíře, jak vidíme, postrádal.⁹ Proto byl oproti svým kumpánům v určité nevýhodě, ale pokud víme, tato skutečnost ho nijak zvlášť neznepokojovala. Existuje dokonce reálná možnost, že vůdcem skupiny mohl být sám Bernard. Vidíme, že Bernard radikálním způsobem změnil svůj způsob života. Poprvé opustil cestu, na kterou ho přivedla jeho milovaná matka. Ale byla by chyba vidět v tomto novém směru, který jeho život nabral, něco víc, než jen určitý druh vzdoru. Nebo pokud se na celou situaci podíváme z náboženského hlediska, zkoušku víry. Na tuto etapu svého života Bernard velmi často vzpomínal ať už ve svých dopisech, nebo ve svých promluvách k mnichům. Ve svých zpovědích byl Bernard velmi upřímný, což jen dosvědčuje sílu jeho charakteru. V jednom ze svých dopisů přiznává, že v této nepřilíh chvályhodné fázi svého života pohrdal Bohem.¹⁰

Když kolem roku 1128 napsal traktát o biskupském úřadu adresovaný arcibiskupovi Heinrichu ze Sensu, vsunul do myšlenek o Posledním soudu osobní poznatek: „*celý se třesu, Pane Ježíši, obzvlášť když si vzpomenu při pohledu na Tvůj majestát /ačkoliv si dokážu jen mále na něho podívat/, jak moc jsem Tě kdysi pomlouval. Také nyní...se obávám, já, který jsem byl kdysi vzpurný k Tvému majestátu.*“¹¹ Jednou se dokonce svěřil svým mnichům se svým zakolísáním víry: „*Již tehdy jsem měl víru, ale on byl mrtev. Jak by neměl být mrtvý bez skutků?*“¹² V pozdějších letech s k tomuto bouřlivému Bernardovu období vrátil Berengar z Poitiers ve svém obhajovacím spise filozofa Petrusse Abelarda, kterého si Bernard, zastávající funkci opata z Clairvaux, znepřátelil v diatribě. Berengara však musíme brát s určitou nadsázkou, jelikož jeho díla napovídají, že pomlouvání a přílišná kritika patřili k jeho velmi oblíbeným činnostem. Ještě jedné věci z toho období litoval. Bernard měl literární nadání a v jeho době nebylo ničím neobvyklým, když literárně nadaní jedinci psali básně se světským obsahem. To, co pro mnohé autory básní mohlo být vtípnou vzpomínkou na své mládí, pro Bernarda to byla nepříjemná připomínka událostí, na které by možná velice rád zapomněl.

⁹ *Ibid.*, s. 8.

¹⁰ *Ibid.*, s. 8.

¹¹ *Ibid.*, s. 8.

¹² *Ibid.*, s. 8.

2 OBRAT

Uplynuly čtyři roky od okamžiku, kdy stál Bernard nad hrobem své matky. Čtyři roky od doby, kdy se rozhodl opustit cestu víry a pokusit se nalézt sám sebe. Jeho život nabral úplně opačný směr a Bernard prožil čtyři bouřlivé roky svého mladistvého života. Přišla však doba, kdy v jeho životě mělo dojít k zásadnímu obratu. K obratu, který předurčí jeho budoucí životní cestu. Co vedlo k tomuto obratu v jeho životě? Na tuto otázku je poměrně složité odpovědět, protože zde hraje úlohu mnoho vnějších i vnitřních okolností. Jeho rozhodnutí, zasvětit svůj život Bohu a vydat se cestou víry, nepřišlo ze dne na den. Nebylo to náhlé prozření, jak vidíme u mnohých církevních představitelů. Bernard ke svému rozhodnutí dospívá pomalu a je pravděpodobné, že mnohdy musel čelit vnitřnímu boji. Mohli bychom říci, že Bernard ke svému rozhodnutí pomalu „dozrává“. Od Gottfrieda a Wilhelma se dozvídáme,¹³ že i po čtyřech letech byl Bernard pod určitým vlivem křesťanského odkazu jeho matky, stejně tak jako jeho bratři. Podle všeho ho sužoval pocit viny, jelikož věřil, že mu jeho matka vyčítá způsob života a to, že nesplnil její představy o svém životě. Pokud bychom původ v Bernardově obratu viděli však jen v pocitu viny, byla by to chyba a zjednodušení celého problému.

Gottfried a Wilhelm psali o bouřlivém období svého přítele poměrně často. V jejich záznamech se objevují náznaky problému, který měl Bernard se svou sexualitou. Pokud je nám známo, od svého mládí se snažil zůstat bez sexuální zkušenosti. Poprvé prý pocítil jisté sexuální puzení ve věku přibližně devatenácti let. Můžeme říci, že jeho sexuální potřeby Bernarda hned v začátku tak znechutily, že se rozhodl je se vši tvrdostí zastavit. Wilhelm popisuje Bernardovy pocity takto: „*v tomto bodě svádel ďábel mladíka nejvíce*“.¹⁴ Důkazem, že Bernard myslel své rozhodnutí vážně, je událost, kterou také zaznamenal jeho přítel Wilhelm. „*Když jednou spatřil ženu, která jej nenechala netečným, skočil pro zchlazení do rybníka a zůstal tak dlouho v chladné vodě, až upadl téměř do mdlob.*“¹⁵ Jestli se tato událost opravdu stala, nebo šlo pouze u „kosmetickou“ úpravu jeho životopisu, nikdy nebudeme s jistotou vědět.

¹³ *Ibid.*, s. 11.

¹⁴ *Ibid.*, s. 11.

¹⁵ *Ibid.*, s. 11.

Víme však, že podobné metody zapuzení sexuálního puzení bylo ve středověku poměrně běžné. Jaký byl pohled středověké církve, a tím pádem i většiny křesťanů na sexualitu je nám patrně jasné. Víme, že sexualita, nebo přesněji tělesná žádostivost v duchu augustiánských a pavlovských tradic byla popisována tou nejčernější černí jako přenašeče dědičného hříchu, a to dokonce při manželském styku. O Bernardově postoji k sexualitě nám podává nejlepší svědectví opětovně sám Bernard v několika svých vyjádřeních. Jedná se o texty z doby několika let po jeho obrácení a je proto nanejvýš pravděpodobné, že vychází z teologického stavu vědy. Bernard se plně ztotožňuje s míněním dalších teologů a především kanoisty této doby Gratiana¹⁶: samotná manželská sexualita je hříšná. Bernard také napsal o oplodnění Marie: „*Jak by to byl nemohl být hřích tam, kde nechyběla žádostivost!*“¹⁷ Při jednom svém kázání pravil svým mnichům: „*Byl bych totiž lehce upadl do hříchu, byla-li by k tomu příležitost...ale Bůh poskytl sílu, žádostivosti, kterou jsem pociťoval, neučinit za dost.*“¹⁸ Strach z pekla byl ve středověku díky nauce církve běžnou součástí života. Rýsuje se nám obrázek toho, proč se Bernard nakonec rozhodl uchýlit do kláštera a zasvětit svůj život Bohu. Zajisté hrál úlohu v jeho rozhodnutí pocit viny z nesplnění matčina přání, ale jak vidíme, nebyl to jediný důvod.

O svém rozhodnutí uchýlit se do kláštera mluví Bernard takto: „*Tehdy totiž, jak si dobře vzpomínám, otrásl /Bůh/ mým srdcem ... a poděsil mně, když mně přivedl k branám pekla a ukázal mi mučidla připravená pro hříšníky. Možná považujete svoji cudnost za maličkost – já nikoli! Vím totiž, kdo jsou její protivníci a kolik potřebuje síly, aby jim mohla vzdorovat. První nepřítel naší cudnosti je totiž tělo...*“¹⁹ Svým rozhodnutím zasvětit život Bohu Bernard vyřešil, jak problém pocitu viny vůči matce, tak také unikl hříchu a věčnému zatracení. Proč se však rozhodl vstoupit do kláštera a ne zvolil si jiný způsob duchovního života? Jedna z věcí byla Bernardovi od počátku jasná. Život světského duchovního není to pravé. V budoucnu pak rozsáhlou sekularizaci církve kritizoval a pravidelně odmítal nabízené biskupské stolice. Jakou měl tedy jinou možnost? Mohl se rozhodovat ze dvou variant. Vedle mnišského života přicházel v úvahu ještě život poustevníka.

¹⁶ Italský mnich, který je považován za zakladatele studia kanonického práva. Sestavil sbírku přibližně čtyř tisíc textů, týkající se církevním předpisů. Tato sbírka se nazývá Gratiánův dekret. ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA. *Britannica 2012 Ultimate* [DVD]. 2012 [cit. 22. března 2013].

¹⁷ DINZELBACHER, Peter. *Bernhard von Clairvaux: Leben und Werk des berühmten Zisterziensers*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, c1998, Gestalten des Mittelalters und der Renaissance. ISBN 978-3534138524. s. 12

¹⁸*Ibid.* s. 12

¹⁹*Ibid.* s. 12

Ve 12. století byla druhá varianta běžnou alternativou. Mohl například vstoupit do kartuziánského řádu, který byl založen roku 1084 svatým Brunem a papežem potvrzen roku 1176. Proč Bernard nevstoupil do tohoto řádu, se kterým v pozdějších letech sympatizoval? Vyrůstal obklopen mnoha mladými lidmi, jako například svými bratry. Vždy musel mít kolem sebe lidi, a pokud je známo, nikdy se, ani na krátký čas neuchýlil do ústraní mimo zdi kláštera. Bernard měl extrovertní povahu a tím pádem je samota něco, co prakticky nevyhledával. Potřeba sociálních kontaktů byla důvodem pro Bernardovu volbu vstoupit do koinobionu²⁰. Přihlédneme-li k Bernardovu stavu, společenskému a geografickému původu, bylo příhodné, aby vstoupil do kláštera v Dijonu, Cluny nebo v Molesmesu. Do kláštera v Cluny a Molesmesu se uchýlili dva jeho příbuzní. Jedním z charakteristických rysů Bernardovy povahy bylo, že na sebe kladl velké nároky a také to, že měl rád výzvy. Právě taková výzva se mu naskytla. Severně od Dijonu se nacházel nově založený klášter, který byl v okolí známý především díky přísným pravidlům, které mniši museli dodržovat. Bylo tu však ještě něco, co přimělo Bernarda uchýlit se do kláštera v pustině. Měl obavu, že nedokáže uchránit svou duši před pokušením světa, pokud nebude dodržovat přísná pravidla. Byl přesvědčen, že není předurčen pro světský život. Myslel na útěk, chtěl se také skrývat před vzrušenou horlivostí lidí. Později hodnotí Bernard mnišský stav takto: *„tito volí obzvlášť výhodnou a bezpečnou cestu, z těla církve, které se dokáže blýskat, se jeví jako obzvláště třpytivý“*.²¹

Mnišský způsob života se pro něho stal nejléčivější – „vita fortissima“. „Animamsalvare – zachránit život“ bylo důvodem i pro jeho bratry k následování. V čem Bernard spatřoval počátek rozvoje zbožnosti? V této části svého života byl pevně přesvědčen o tom, že počátkem rozvoje zbožnosti je obava z Pána. Zatvrzelost srdce a chlad, strnutí ducha v religiozitě se nevyhnuly ani jemu na počátku jeho zbožného života. Tento stupeň vztahu k Bohu v průběhu svého života velmi dobře překonal a nahradil láskou k Bohu. Když se Bernard se svým úmyslem vstoupit do kláštera svěřil svým bratrům, rozhodli se ho od jeho rozhodnutí odradit. Jak později uvidíme, byl to však nakonec Bernard, kdo mohl slavit úspěch. Bratři se rozhodli zapůsobit na bratra přes vědu, která Bernarda velmi zaujala. Bernard zaváhal a už byl připraven vypravit se do Německa, kde mohl například navštěvovat kolínskou chrámovou školu. Každopádně zvítězila Bernardova tvrdohlavost a zničil všechny

²⁰Křesťanský klášter v oblasti koptské a řecké katolické církve, který vznikl spojením samostatných poustevn.

²¹*Ibid.*, s. 15.

životní plány, které mu bratři připravili. Odchylka ze životní dráhy, kterou předestřela jeho matka Aletha, byla zažehnána.

2.1 Konverze 1111-1121

Když roku 1111 obléhal vévoda Hugo II. hrad Grancey, ve kterém se bránil vzpurný hrabě Rainald III. ze Saulx, účastnili se obléhání, jako vévodovi vazalové, i Bernardovi bratři. Bernard se rozhodl bratry navštívit, a proto se vydal na cestu. Cestou ho však postihla krize. Kládl si otázku: Jak si mám plánovat svůj život? Čím blíže byl válečné vřavě, tím více ho tato otázka sužovala. Urazil přibližně polovinu své cesty, když se rozhodl odbočit ke kostelu, kde se modlil se zdviženýma rukama a plakal. Právě tehdy se Bernard rozhodl stát se mnichem. Pokud by nás zajímalo, co vyvolalo u Bernarda krizi, odpovědi bychom se u něj nedočkali. O tom, co vyvolalo krizi, nevíme naprosto nic. On sám později popisuje v jedné pasáži kázání k Písni písni, jak byl začátek jeho nového života tvrdý a studený a sotva ještě dokázal Pána milovat. Dokonce ty jeho nejskromnější pokusy končily v averzi a letargii. Dost možná, že to byla ona strnulost, do které se Bernard dostal onoho dne, kdy učinil definitivní rozhodnutí vstoupit do kláštera.

Bernardovo obrácení bylo provázeno dvěma přirozenými pocity, a to pocitem Boží blízkosti a pocitem odpuštění hříchu. Lidé, kteří zažili něco podobného, jako Bernard, spojuje, krom jiného, jedna podstatná věc. Sdílejí přesvědčení, že musí šířit ideje své víry. Velmi rychle začal s hledáním nové „rodiny“, komunity lidí, kteří smýšleli stejně, jako on. I po tak silném zážitku se Bernard rozhodl pokračovat ve své cestě k obleženému hradu Grancey. Zde se setkal se svým strýcem rytířem Gaudri z Touillonu. Právě s ním často hovořil o myšlence vstoupit do ústraní konventu. Prameny nám sice neprozrazují, jak velký vliv měl na Bernarda strýc, ale je možné, že v jeho obrácení hrál velmi důležitou roli. Právě v něm totiž Bernard našel oporu. Společně pak odjeli k Bernardovu otci a seznámili jej s jejich rozhodnutím. Známe názor Alethy na vstup jejího syna do kláštera, ale o tom, jak se k celé záležitosti stavěl otec, nevíme nic. Než budeme pokračovat v Bernardově životní cestě, musíme se zmínit o tom, co je typické pro náboženskou konverzi. Lidé, kteří byli „uzdraveni“ se sami stávají „léčiteli“.

Co Bernard sám vykonal po dlouhé týdny a měsíce od okamžiku odvrácení se od světa? Nepokoušel se o nic víc, než o transformaci jeho nejbližších přátel a rodiny ze světského světa, do světa duchovního. Své bratry, kteří se prostě snažili přimět Bernarda k životu světského klerika, postupně jednoho po druhém „obrátil“. Pokud měl některý z mužů manželku, poslal jí do kláštera, stejně tak, jako své potomky. Možná by nám obrácení celých rodin přišlo v dnešní „moderní“ době zvláštní, ale v 11. a 12. století se nejednalo o nic zvláštního. U většiny těchto šlechticů byly motivem pro takové rozhodnutí osobní činy či zvěrstva ve válce, což v žádném případě nebyl případ Bernardův. I když jeho obrácení nastalo cestou na krvavé bitevní pole. Jednalo se o náhodu, či nikoliv? Pozorujeme-li obrácení rodiny Fontaines, opět se potvrzuje, že to byla právě Aleth, která poznamenala své děti v rané fázi jejich vývoje, jak vidíme na následujících příkladech. Když se Andreas, pasovaný na rytíře, nechtěl přidat, na mysl mu vytanul obraz jeho matky a podvolil se. Bernard to komentoval slovy: „*na tom vidíš zcela jasně, že je jí naše obrácení milé*“.²² Gottfriedovo líčení zvýrazňuje klanový charakter rodu a soudržnost příbuzných, když popisuje Andreasova slova adresovaná Bernardovi a Gaudrimu: „*snažte se, aby žádný z našich bratrů nezůstal v lidské společnosti, neboť bych se raději rozpůlil, protože bych nevydržel být oddělen ani od vás či od nich*“.²³

Guido, nejstarší bratr a budoucí dědic hradu Fontaines-les-Dijon, byl ovšem již ženatý, což spatřoval jako problém. Bernard mu předpověděl a slíbil rukoučláním, že do příštích velikonoce přijde také k němu. Jeho žena bude muset souhlasit nebo zemře. Učinila to první a stala se abatyší v převorství Larrey, neboť porozuměla zcela správně Bernardovým slovům, jako hrozbě Božího trestu. Nejzatvrzeleji se stavěl k „obrácení“ druhorozený Gerhard, dokud nezasáhl osud, nebo snad prozřetelnost? O jeho osobě se dozvídáme toto: „*tento, ač od narození veselý a spokojený se staral velmi málo o to, co se v dětství naučil*“.²⁴ Jeho velkou vášní bylo válečnické řemeslo, ale právě to ho přivedlo na cestu víry. Při jednom válečném tažení byl zraněn a padl do zajetí. Obávaje se o svůj život se pokusil své vězňatele ošálit a vydával se za cisterciáka. Byl to zoufalý pokus, uvážíme-li, že měl na sobě rytířskou zbroj. I když tento úskok nevyšel, nakonec se mu podařilo ze zajetí uprchnout, podle tradice mu k útěku dopomohl zázrak. Je nanejvýš pravděpodobné, že ho jeho rodina vykoupila, což bylo ve 12. století obvyklým jevem.

²²*Ibid.*, s. 17.

²³*Ibid.*, s. 17.

²⁴*Ibid.*, s. 18.

Zajmout rytíře a požadovat za něj výkupné, nepřinášelo jen finanční odměnu, ale také se tím eliminovala hrozba krevní msty. Z tohoto důvodu probíhalo ve středověku poměrně velké množství bitev, které končily malým počtem mrtvých rytířů. Výsada zajetí se však přirozeně netýkala pěšáků, se kterými nikdo neměl žádné slitování. Gerhard, kterému chtěl jeho bratr opat postavit strhující literární pomník, měl po tomto zážitku dost světa a připojil se k bratrům. Můžeme se domnívat, že v době svého zajetí slíbil Bohu, že pokud ho zachrání, bude následovat své bratry. Nejmladšímu bratrovi Nivardovi, který byl příliš mladý, aby vstoupil do kláštera, mělo připadnout celé dědictví jeho rodiny. Nevydržel bez svých příbuzných a přišel po několika letech jako novic do Bernardova kláštera. Během krátké doby se dav znavených světem rozrostl na třicet mužů. Podle jeho životopisců již tehdy vycházelo z Bernarda tak silné okouzlení, že se matky obávaly o své syny, manželky o muže a přátelé o přátele a snažili se je, a to marně, zbavit vlivu mladého kazatele. Jádrem obrácených tvořili bratři s jejich strýcem a k této skupince se přidávali další příbuzní a přátelé. Patřil k nim například Hugo z Maconu, nejdůležitější příslušník vyšší šlechty, který se nějaký čas zdráhal, ale nakonec podlehl Bernardovu šarmu. Udělal velmi rychle kariéru v církvi, která odpovídala jeho původu. Již rok před Bernardem byl opatem v nově založeném Pontigny a v roce 1136 biskupem z Auxerre. Stále přemýšlel přátelsky o Bernardovi a byl jím považován za svatého. Jeho méně předpojatému okolí byl nápadný tím, že míval ve zvyku táhnout biskupským městem s dunícími loveckými trubkami a štěkajícími smečkami psů.

Půl roku žili konvertiti nejdříve v Chatillonu ve vlastním domě. Vytvořili komunitu podle vzoru apoštolů, které by mohlo být jádrem nového řádu. Také takové chování nebylo ve středověku ničím ojedinělým. Je zřejmé, že se u těchto třiceti mužů tvořilo společenství se silnou vazbou. Mohli bychom to nazvat rodinným podnikem šlechtických mužů, kteří tvořili kliku „*ke které se sotva odvážil někdo přiblížit, který sem nepatřil*“. To znamená, že byly ukončeny kontakty izolující je od světa, aby byl dosavadní bezpočet sociálních kontaktů nahrazen malým počtem podstatně užších spojení, Intenzita místo kvantity.

3 ŽIVOT V CITEAUX

Novým domovem Bernarda a jeho společníků se měl stát nově založený klášter v Citeaux, k jehož branám se vydali v květnu 1113. Bernard vkládal do tohoto místa velké naděje, přál si „*vymizet ze srdcí a paměti lidí*.“²⁵ Bernard ve svém životě dokázal mnohé, ale jak ještě uvidíme, tohoto cíle nikdy nedosáhl a nikdy ani nedosáhne. Jak se Bernard o klášteře dověděl, nám není známo. Můžeme se však domnívat, že mu ho doporučil jeho otec. Víme totiž, že Bernardův otec Tescelin byl obdivovatelem Roberta z Molesmesu²⁶, který klášter založil. Roku 1098 opustil s jednadvaceti podobně smýšlejícími muži svůj domovský konvent, aby v pustině Citeaux na jih od Dijonu založili klášter. Jak nám napovídá místo, kde nově vzniklý klášter vznikl, neměli jeho zakladatelé zájem o kontakt s církevním světem. Robert sledoval jediný cíl a tím bylo prožít život o samotě, podle zásad Benedikta z Nursie. Skutečnost, že svým jednáním dal vzniknout novému řádu, byla jakýmsi vedlejším efektem. Přibližně rok strávil Robert v nově založeném klášteře, když ho papež Urban II. přinutil vrátit se do kláštera, aby se ujal svých původních povinností a stal se opatem. Nově vzniklý klášter přešel do správy převora Albericha. O rok později poskytl Urban II klášteři ochranu tím, že vydal papežské privilegium. To mělo zajistit, aby do záležitostí kláštera nemohlo být zasahováno zvenčí. Výsadou, která byla klášteři udělena, se mohl rozeběhnout proces směřující k institucionalizaci.²⁷

Jeden z jeho současných obdivovatelů, benediktin Wilhelm z Malmesbury, charakterizoval první cisterciáky slovy, jsou „*itaregulaeincubantes, ut nec iota unum nec apicem praetereundum putent*“²⁸, natolik věrni regulím, že si myslí, že nemohou nechat bez povšimnutí ani jedinou tečku sbírky norem. Způsob života mnichů byl přísně asketický, což sice mohlo posílit duchovní stránku mnichů, ale byl to také důvod, proč se klášter příliš nerozrůstal. Od okamžiku, kdy opat z Molesmesu s malou skupinou mnichů

²⁵ *Ibid.*, s. 20.

²⁶ Francouzský benediktinský mnich, opat, klášterní reformátor a zakladatel Citeaux, kde byla přísně dodržována řehole svatého Benedikta. ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA. *Britannica 2012 Ultimate* [DVD]. 2012 [cit. 22. března 2013].

²⁷ MORISON, James Cotter. *Saint Bernard. Abbot of Clairvaux*. London: Macmillan and Co., 1901, str. 16.

²⁸ DINZELBACHER, Peter. *Bernhard von Clairvaux: Leben und Werk des berühmten Zisterziensers*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, c1998, Gestalten des Mittelalters und der Renaissance. ISBN 978-3534138524. s. 21

²⁸ *Ibid.*, s. 21.

odešel do ústraní v Citeaux, aby vedli život, který nebyl možný v domovském klášteře, uplynulo 15 let. I když se mniši snažili žít co nejskromněji, nebylo klášteře dopřáno, aby zůstal chudým. Klášter dostával dary, menší či větší, od okolních šlechticů. Zejména burgundský vévoda Odo si vykupoval modlitby mnichů, u kterých chtěl být jednou pohřben jak penězi, tak i statky. Třetím opatem klášteře se stal roku 1108 Angličan Stephan Harding²⁹. Byl to člověk vzdělaný a zajímavý se o vědu, ovšem do té míry, aby se mu stala prostředkem k výkonu náboženství přesně v jeho původní podobě. Proto vykonal pro svou dobu nezvyklou práci, filologický průzkum rukopisů Vulgata. Naproti tomuto muži stál nyní tedy Bernard se svoji skupinou v kapitulním sále a prosil formálně o přijetí. Opat je popisován jako „planoucí milovník řádového života, chudoby a předepsané disciplíny“³⁰, který „*neudělal nic mimo pravidla*“.³¹ Byl to důvod, proč přesídlil do nového klášteře, kde „*jsou regule sledovány do puntíku jako Židé Mojžíšovy zákony*“.³² Proto se jistě bude přesně držet toho, co benediktinská *Regulamasteriorum* předepisovala pro zacházení s uchazeči. Čtyři až pět dní měli vyčkávat před klášteřem a snášet nespravedlivé zacházení než budou vpuštěni do domu pro hosty. Tyto „*iniurias*“ (ubližování) si nesmíme představovat jako zlomyslnou zkoušku, která je známá z pozdního středověku či raného novověku. Stejně strohou zkouškou procházel každý novic. Třikrát mu byly přečteny pravidla a poukázáno na možnost svobodně odejít.

3.1 Jak žili novicové a mniši v Citeaux?

Pokud byste se na to některého mnicha zeptali, odpověděl by pravděpodobně takto: „v apoštolském duchu a přesně podle benediktinské regule“. Každodenní život cisterciáků byl velmi náročný. Život probíhal v přísném režimu a za hlubokého ticha, přerušovaný pouze zpěvem žalmů a pracovního hluku. Den mnichů byl určován dvěma povinnostmi: liturgií a prací. Bratři vstávali velmi časně a již kolem druhé hodiny ranní se v chrámu scházeli

²⁹ Stephan Harding se narodil kolem roku 1060 a zemřel dvacátého osmého března 1134. Nejdříve byl vzděláván v opatství Sherborne, odkud později uprchl před Normany. Poté studoval v Paříži. V opatství Molesme se připojil k mnichům. Roku 1098 odchází pod vedením opata Roberta Molesma z opatství. Důvodem bylo laxní dodržování řehole svatého Benedikta. Společně založili klášter v Citeaux. Stephan se stává jeho třetím opatem. ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA. *Britannica 2012 Ultimate* [DVD]. 2012 [cit. 22. března 2013].

³⁰ DINZELBACHER, Peter. *Bernhard von Clairvaux: Leben und Werk des berühmten Zisterziensers*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, c1998, Gestalten des Mittelalters und der Renaissance. ISBN 978-3534138524. s. 23.

³¹ *Ibid.*, s. 23.

³² *Ibid.*, s. 23.

k vigiliím. Bohoslužba v Citeaux byla sice oproti benediktinským klášterům značně zredukována, ale i přesto trvala šest hodin. Sedmkrát denně se mniši scházeli ke společným oslavám Boha prostřednictvím modliteb, zpěvu a četby liturgických textů. Čas v klášteře se odvíjel od tzv. hodin. Mimo to se každý den konal určitý počet dalších mší, závislých na tom, zda byl všední den, významný svátek či neděle. Každého rána se v kapitulní síni scházela kapitula (shromáždění mnichů), která řešila aktuální problémy týkající se kláštera. Bernard sám v tom nacházel potěšení: „*přesycení a dlouhá chvíle odhánějí daleko svaté zvyklosti*“³³ napsal po patnácti letech praxe. „*Nevšimat si ničeho se líbí obyvatelům nebes více, nic příjemnějšího nebude nejvyššímu králi obětováno, než být se rukama do prsou a s koleny na podlaze, když oltáře jsou zahrnovány prosbami a zbožnými modlitbami, tváře jsou zality slzami a v prostoru se ozývají vzlyky a sténání ... a ve svatých síních se rozléhají duchovní zpěvy*“.³⁴

Zjednodušení liturgie bylo jedním z podstatných rozdílů cisterciáků oproti mateřskému řádu, neboť reformní mniši nahradili dlouhé bohoslužby společnou manuální prací. Práce pro ně byla důležitou součástí života, a tak bylo třeba pro ni vyhradit dostatek času. Z tohoto důvodu kněží nekonali každodenní soukromé mše. Zatím, co konvent v Cluny celebrouval ročně něco kolem 700 společných obřadů, činili tak cisterciáci jenom 450 krát a kartuziáni pouze 155 krát. Byla to právě práce, která vyvolala poněkud nepřátelské naladění, mezi členy benediktínů a cisterciáků, jak dokládá následující text: „Vy, kteří jste spadli z nebe, vy, kteří jste stejní jako Cato, máte jiných řádů, jiné náboženství /než my z Cluny/. Již když svítá, staráte se o práci, vyzbrojeni rýči a motykami a jinými zbraněmi sedláků, a rozdělíte si práce, hned na pěkně pestrých loukách s různými květinami, hned v lesích porostlých pěknými dřevinami. Zde potěší oko líbezně kvetoucí rostliny, tam ucho strhující harmonie pořádaného koncertu ptactva. Vody stříbrného proudu zbystří zrak, a nezkažený vzduch potěší vnitřnosti. Jaký to tvrdý a nesnesitelný řád! V tomto řádu šetří každý své tělo, a aby se přílišným pracováním neunavilo, chová se s předvídanou umírněností. V době jídla si volně a dychtivě hoduje, v době spánku tvrdě a zdravě odpočívá. Spánek může být také klidně protažen do hluboké noci, neboť kromě těch málo žalmů, které regule předepisuje, nic jinak není do ranní mše k přemýšlení. Žalmy pro spřátelené, vigilie za mrtvé, dále přeslavné písně, které církev schvaluje, nejsou v žádném případě zpívány, nýbrž prospíte téměř celou noc po té, co jste se

³³ *Ibid.*, s. 24.

³⁴ *Ibid.*, s. 24

zabývali pouze nepatrně žalmy.³⁵ Jedlo se v létě dvakrát a v zimě jednou.³⁶ Pokrm se sestával povětšinou z obilnin, zeleniny, ovoce či mléčných výrobků. Maso, vyjma rybího, bylo zapovězeno – výjimku tvořily případy těžkého onemocnění či jinak zapříčiněné tělesné slabosti, která mohla ohrožovat život dotyčného. Pila se voda a víno. Pamatovalo se i na odpočinek. Polední klid trval asi 2, 5 hod. po obědě. Pro spánek byl vyčleněn čas od 20hod. do 1, 45 hod.³⁷

Jakým životem žil tedy Bernard v klášteře? V podstatě ne jinak, než jeho bratři. Básník Wace říká,³⁸ chodí se do kláštera "Pur saeh ar jistisier e pur s' almesaluer", aby jeden mrskal tělo a zachránil duši. Bernard dodržoval askezi pravděpodobně daleko více než všichni ostatní. Chápání askeze v tehdejší době bylo jiné, než jak ji chápeme dnes. Askeze v tradičním pojetí, jak ji také rozuměl Bernard, bylo primárně cílené přivodění bolesti hladem, žízní, zřeknutí se spánku a často také zraňování. Praktická cesta k Bohu vedla také u Bernarda touto formou askeze. Cisterciáci v sobě spatřovali moderní mučedníky, kteří, říká Gottfried z Auxerre, „*štědře vztekali se na sebe sama a umrtvovali své údy. Byli tedy sami současně mučedníky i mučiteli*“.³⁹ Zisk těla v pozemském životě spočívá, podle Bernarda, výhradně v tom, že nám dává možnost činit pokání. Mladý mnich se koncentruje tedy na dva úkony: půst a bdění. Co bylo cílem mrskání, které mniši provozovali? Na jedné straně to byl způsob odpykávání hříchů, kterých se dopustili během pozemského života. Na straně druhé mrskání vedlo k osvobození duše, která je uvězněna v těle. Bernard se zcela koncentroval na vnitřní meditaci a jen velmi zřídka jeho snažení bylo něčím narušeno.⁴⁰

Wilhelm z Saint-Thierry se domnívá,⁴¹ že právě to byly první mystické zkušenosti, ochutnání božské sladkosti prostřednictvím „*sensusinterior*“, tedy vnitřního smyslu, pročež Bernard opovrhoval vším, což mohlo být vnímáno vnějšími smysly. Mnohdy se nám mohou zdát zásady, které dodržoval poněkud zvláštní a jak později uvidíme, přivodil si díky nim

³⁵ *Ibid.*, s. 24

³⁶ V létě v poledne a večer, v zimě jen v poledne. In: CHARVÁTOVÁ, K.: Cisterciácký řád. In: Historický obzor XII. /1993, s. 267.

³⁷ *Ibid.*, s. 267.

³⁸ DINZELBACHER, Peter. *Bernhard von Clairvaux: Leben und Werk des berühmten Zisterziensers*. Darmstadt: WissenschaftlicheBuchgesellschaft, c1998, Gestalten des Mittelalters und der Renaissance. ISBN 978-3534138524. s. 25.

³⁹ *Ibid.*, s. 25.

⁴⁰ Srovnej MORISON, James Cotter. *Saint Bernard. Abbot of Clairvaux*. London: Macmillan and Co., 1901, str. 18-19.

⁴¹ DINZELBACHER, Peter. *Bernhard von Clairvaux: Leben und Werk des berühmten Zisterziensers*. Darmstadt: WissenschaftlicheBuchgesellschaft, c1998, Gestalten des Mittelalters und der Renaissance. ISBN 978-3534138524. s. 26.

mnohé zdravotní potíže. Nevěděl například, jako novic, kolik oken měl kůr kostela v Citeaux, kam jej den co den vedla jeho cesta. Měl si také zacpávat uši, když za ním přišla návštěva. Své chuťové buňky si zničil velmi brzy, například jak rozeznat máslo od syrového zvířecího tuku. U této abstinence zůstal i nadále, zřejmě proto, že během světského života dobře jedl. Bernard velmi brzy onemocněl bolestmi žaludku, které měly vést k jeho smrti. Můžeme se domnívat, že tyto potíže si Bernard přivodil sám, již v prvním roce pobývání v klášteře. Jedl tak málo a tak špatně, že musel trpět chronickým nutkáním na zvracení, takže pro něho by muselo být nemožné, přijímat normální potravu. Později se mu zdálo být samozřejmé, že jako mnich měl choré trávení. Řada indicií jako odpírání potravy, asexualita, hyperaktivita, stoupající tvorba ideálů apod. napovídá tomu, že u mladého Bernarda by byl dnes diagnostikován syndrom anorexie nervosa. Fyzické oslabování, které si záměrně způsoboval, jej ovšem předurčovalo neschopným pro manuální práci, které tehdy vyplňovalo ještě větší část cisterciáckého života. Svůj „volný“ čas tedy věnoval modlitbám a čtení převážně náboženských textů.

3.2 Složení slibu

Koncem roku, kdy se stal Bernard novicem, složil slib věčné chudoby, poslušnosti a čistoty do rukou opata Stephana Hardringa. Složení slibu byl rituál, který měl přesně předepsané postupy. Jak složení slibu probíhalo? Novic musel dát vlastnoruční osvědčení, které kladl na hlavní oltář. Jakmile tak učinil, současně započal tento verš: „přijmi mně, ó Pane, podle Tvého příslibu, a budu žít, a nepřekazím má očekávání.“ Tento verš opakovalo celé společenství, a připojilo k němu „sláva Otci“. Poté se měl nový bratr vrhnout každému k nohám, aby se za něho modlil. A již od tohoto dne se počítal ke společenství. Následovalo oblečení do mnišského hábitu. Mniši nosili pro zbytek svého života cisterciáckou kutnu z nebarvené vlny s kapucí, s dlouhými a širokými rukávy, šedohnědou a hrubou na rozdíl od černého z jemné látky zhotoveného hábitu mateřského řádu. Tato symbolická jednání byla podle představy doby rozhodující: mnišský oděv byl svatý, že se na něj mohlo přísahat. Bernard se tak definitivně připojil ke společenství, jehož cílem bylo hledání základů křesťanského života.

Zvolil si tak pro sebe institucionalizovanou formu hnutí chudoby, ono reformní hnutí, které chtělo jako reakce na bohatství církve a světa ve vrcholném středověku následovat Kristovo přikázání o úplné chudobě. Sebe a své bratry nazýval chudými „*pauperes*“. Naproti tomu nejevil v budoucnu žádné porozumění ke kritickým elementům církve, které se rozrůstaly v sociálních skupinách, obzvláště pak ve městech. Města, ve kterých také vznikla v jeho očích nebezpečná scholastika⁴², připomínala mnichům spíše semeniště bahna v bibli než místa obnovy křesťanství. Ty on shledával pouze v reformních kláštrech. Bernard, šlechtic, odmítal každé přicházející lidové hnutí. Jeho pohled na církev „je eklesiologie hierarchie, kde ten, který nepatří k hierarchii, má v první řadě poslouchat, nechat se vést, neboť pouze hierarchie je s to, rozpoznat, vytvářet a ukázat cestu ke spáse“. V blízké budoucnosti se měl k této hierarchii sám počítat.

⁴² Jejím zakladatelem byl mnich Alkuin, který byl povolán Karlem Velikým, aby zlepšil systém vzdělávání kněží. Vytvořil klášterní školu, která dala směr středověkému vzdělávání. Vyučovalo se zde sedm svobodných umění (*septem artes liberales*). Sedm svobodných umění se dělilo na trivium a quadrivium. Scholastika je spjata s učenými disputacemi a vznikem univerzit v Evropě, zvláště pak v Cambridge, Oxfordu, Vídni, Bolini, Lipsku, atd. ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA. *Britannica 2012 Ultimate* [DVD]. 2012 [cit. 22. března 2013].

4 BERNARDŮV ŽIVOT V CLAIRVAUX

4.1 Založení nového kláštera

V květnu roku 1113 bylo v klášteře Citeaux tolik mnichů, že bylo učiněno rozhodnutí, vybudovat pobočky kláštera. Nejprve byly založeny pobočky kláštera v La Ferté a o rok později v Pontigny. Pro nás je důležité založení třetího kláštera v Clairvaux, které bylo opatem svěřeno mladému Bernardovi. Rozhodnutí opata svěřit tak důležitý úkol mladému mnichovi je poněkud neobvyklé. Mohl tento úkol svěřit někomu staršímu a zkušenějšímu. Bohužel se nám nedochoval žádný záznam, který by opatovo rozhodnutí osvětlil. Můžeme se tedy pouze domnívat, že mu nezůstala skryta síla Bernardovy osobnosti. Opat Stephan mohl předvídat, že v budoucnu by mezi ním a Bernardem mohlo docházet ke sporům, a tak ho „vystěhoval“. Zaměříme-li se na skupinku dvanácti mnichů, kteří roku 1115 opustili dceřiný klášter blíže, zjistíme zajímavou skutečnost. Bernarda doprovázeli jeho čtyři bratři, jeho strýc a dva bratrance. Toto složení v nás může vyvolat dojem, že opat Harding nechtěl, aby se v jeho blízkosti zdržovali členové rodiny Fontaines. Bernard a Harding vzájemně nemuseli mít obzvlášť dobré vztahy, se dá odvozovat proto, že prvně jmenovaný zmiňuje svého opata ve svých tak četných dopisech maximálně zcela na okraji a nedochoval se žádný dopis jemu určený, není mu jmenován žádný jeho traktát.

Na druhé straně se Stephan zjevně osobně vůbec nestaral o založení v Clairvaux, ačkoliv tak činil v případě kláštera v Morimondu, který byl zakládán paralelně ve stejném roce jako čtvrtá pobočka Citeaux. Nově zakládáný klášter se nám může jevit jako rodinný podnik. V tom nás utvrzuje skutečnost, že nemovitost k založení kláštera, poskytl Josbertle Roux de La Ferté, vikomt hraběte Champagne Hugo z Troyes. Byl rovněž Bernardův bratranec. Možná vyšla dokonce iniciativa právě od něho. Dar, jehož přesný rozsah neznáme, ale jež může být přibližně odhadnut, byl totiž učiněn ústně před svědky, jak bylo v té době obvyklé a později byl potvrzen hrabětem Hugem I. Po sto šestnácti kilometrech skupinka dvanácti mnichů dorazila ke svému cíli, do Wermuttalu (Pelyňkové údolí) v diecézi Langres. Místo bylo vybráno záměrně, jednalo se o pustinu, aby byli napodobováni osadníci z rané doby křesťanství, kteří položili na samotách Egypta a Sýrie základ křesťanského řeholnictví.

Jejich způsob života byl znám z *Vitaspatrum* (Život praotců) a Casianových písemností, které Benedikt ve své řeholi výslovně předepsal jako povinnou četbu. Dokonce jsou známy příklady, kdy cisterciáci na vhodných pozemcích uměle vytvářeli pustiny a někdy také vyháněli místní rolníky a pastevce. Bernard tedy dvacátého pátého června roku 1115 vztyčil na samotě kříž na znamení jejího zabránění církví. Jednalo se o symbolický akt, který byl celkem výstižně popsán o sto let později Caesariusem z Heisterbachu⁴³. Dvanáct mnichů se cítilo jako dvanáct apoštolů. Nový opat se považoval za jimi zvoleného na místo Krista. Převzal od opata mateřského kláštera kříž, s kterým odcházel z kostela ve slavnostním procesí následován svými bratry. Cisterciáci dali také místu nové jméno: Údolí světla, „Clara valis“. Konečná podoba jména byla Clervauz, v dnešní transkripce Clairveaux. V prvních letech založení kláštera čekala mnichy těžká a zdoluhavá práce. Zdá se, že Clairvaux potřebovala skutečně mýcení. Výstavba dřevěných přístřeší a kaple, cyklus zemědělských prací, musely v průběhu prvních let rozhodující měrou, vedle náboženských povinností určovat život mnichů. Jak vypadal tento první klášter a jeho kostelík, který byl zasvěcen Matce Boží, při použití dřevěné stavební technologie a kde se přesně nacházely?

Pro nedostatek archeologických průzkumů se nedá s jistotou říci. Především vzhledem k pochybnostem o správné identifikaci jednotlivých stavebních částí dochovaných barokních popisů. Bernard si co možná nejdříve musel opatřit souhlas kompetentního biskupa k založení kláštera, a také dostat vysvěcení. Mniši se tedy vydali za biskupem Joceranem, který sídlil v Langres. Po příchodu však zjistili, že se biskup nachází na koncilu v Tournusu. Mniši neměli jinou možnost, než se obrátit na sousedního biskupa z Chalons-sur-Marne Wilhelma z Champeaux⁴⁴. Bernardův vyzáblý a bledý vzhled byl opatovi sympatický a velmi brzy se spřátelili. Bernard získal velmi mocného přímluvce, což mohlo hrát důležitou roli v jeho rychlém vzestupu. Do své smrti jej Wilhelm podporoval. Bernard se vrátil do Clairvaux jako právoplatný opat, vybavený berlou, kterou si nechal vyobrazit také na své pečetě. Překvapivě neexistuje žádný pramen, který by jednoznačně říkal, kdy vlastně byl Bernard vysvěcen na kněze. Skutečnost, že v jeho období musel být opat knězem, vychází nejen z jeho praktických úředních povinností, toto nařizovaly již Římské synody z let 826 a 853 pro posílení moci

⁴³ Kazatel, jehož církevní historické spisy a spisy týkající se asketismu, z něj udělaly jednoho z nejslavnějších autorů 13. století. ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA. *Britannica 2012 Ultimate* [DVD]. 2012 [cit. 22. března 2013].

⁴⁴ Francouzský biskup, logik, teolog a filosof, který se proslavil například akademickou diskuzí o povaze univerzálí. Práce, které se nám dochovaly, jsou především teologické povahy, jako například „De Sacramento Altaris“. ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA. *Britannica 2012 Ultimate* [DVD]. 2012 [cit. 22. března 2013].

představených kláštera vůči jejich podřízeným, tj. bylo to platné církevní právo. Přesto existovali ojediněle až do 16. století opati, kteří nebyli kněžími. Sám Bernard později několikrát jednoznačně dělal narážky na své kněžství a celebroidal dokonce na exkluzivních místech. Dokonce když už v posledních letech sotva ještě dokázal stát, zřídka kdy zameškal čtení mše. Proč taková mlčenlivost jeho životopisců ohledně události, která je přece v životě duchovního zcela ústřední? Nařízení z koncilu v Melfi z roku 1089 by nám mohlo tuto skutečnost objasnit. Na tomto koncilu totiž bylo ustanoveno, že věk pro vysvěcení nesmí být nižší, než třicet let. Bernardovi bylo roku 1115 čtyřicet či pětadvacet let, takže nesplňoval ustanovenou věkovou hranici. První roky musely být pro nově založený klášter velmi tvrdé. I když dceřiný klášter Citeaux byl již v této době značně bohatý, Bernard a jeho bratři se zřekli finančního podílu mateřského kláštera. Vlastnili jen chléb z ječmene, proso, špaldu a kořenovou zeleninu, kroupy a luštěniny, měli nedostatečné oblečení a obydlí. Neměli žádná zvířata s výjimkou jednoho osla, na kterém jezdil Bernard, ne kvůli jeho slabosti, nýbrž aby napodoboval Krista. Svoje živobytí si bratři obstarávali jako opravdoví „chudí křesťané“ tvrdou manuální prací. Ojediněle almužny, tu sůl, tam něco peněz, potom také dary země, opravdu nasvědčovaly, že stažení ze světa nebylo absolutní. Také Clairvaux, stejně, jako mnoho klášterů, nedokázal být hospodářsky soběstačný.

Všude tam, kde společně žijí lidé, dochází čas od času k jistým neshodám. Nebylo tomu jinak ani v nově založeném klášteře. Hagiografické prameny nám sice nerady zanechávají takovéto informace, ale cenzura, ne vždy zachytila, všechny zmínky. Jednou z uniklých zpráv je například zpráva o konfliktu mezi Bernardem a jeho bratry, ve kterém dělal prostředníka biskup z Chalons. Podle záznamů víme, že Bernard den za dnem vyčítal bratrům skutečnost, že parodovali jeho asketické excesy. Z další zprávy se dozvídáme, že život v Clairvaux byl natolik tvrdý, že mniši uvažovali nad možností vrátit se zpět do Citeaux. Nebezpečí bylo zažehnáno, jelikož se množily zbožné dary. Můžeme si tedy udělat obrázek o tom, že život s Bernardem byl někdy velmi náročný. Očekával od svých bratrů hodně. Domníval se, že žádný mnich nemůže upadnout do pokušení, a pokud se tak stane, tak to není opravdový mnich. V této době patřil mezi jeden z ideálů život podobný andělům. Jak tomu máme rozumět? Andělé nejedí, nespějí a neznají sexualitu, vzhlížejí k Bohu.

V pozdějších letech Bernard napíše toto: „žádný pozemský stav se nepodobá sboru andělů víc než benediktinští mniši. Svaté je společenství mnichů, při konventu se právě tak shromažďují neviditelní andělé, nad to je otevřená nebeská brána, ze které vede dolů andělský žebřík do kláštera.“⁴⁵ Jak však šel čas, dospěl Bernard k tomu, aby uznal asketické úkony, které činili jeho bratři: „Vím, bratři, vím, v jakých těžkostech se nacházíte, jak se ničíte mnoha půsty po celý den, houfem práce, předlouhým bděním, hladem a žízní, chladem a chudobou. Nepřesahuje to lidské schopnosti, přírodu, konvence, čím trpíte?“⁴⁶

4.2 Následky asketického života

Nově založený klášter byl ve svém okolí oblíbenější a oblíbenější, což vedlo k častým darům ze strany šlechticů. Řád vlastnil celou řadu pozemků a dokonce získal právo nad vesnicemi, jako například Perrecin. Když se klášter stal soběstačný a dokázal uživit zakládající mnichy, nebyl důvod, proč nezačít s rozšiřováním. O budoucnosti kláštera měl Bernard velmi jasnou představu. Nechtěl do kláštera přijmout za novice jen tak někoho. Představoval si Clairvaux jako klášter pro šlechtice a intelektuály, kteří by byli věrni benediktinské tradici. Jeho kroky často směřovaly do Chalons sur Marne, odkud se vracel s „větším množstvím noviců, vznešení a vzdělaní klerici“. Wilhelm ze Saint-Thierry a Petr z Cluny označují Bernarda jako „rybářem lidí“. Toto pojmenování má odkazovat na apoštola Petra, který také přiváděl lidi k Bohu. Právě zásluhou Bernarda se klášter pomalu, ale jistě rozrůstal. V brzké době měl však nastat okamžik, kdy se opat bude pohybovat mezi životem a smrtí. Asketický způsob života, kterým žil Bernard už několik let, si začal vybírat svou daň. Bernard považoval své fyzické tělo za schránku, která by měla být podřízena duši. I když jeho tělo začalo vypovídat službu, nebyl ochotný změnit svůj způsob života. Pravděpodobně by zemřel, nebýt biskupa Wilhelma z Champeaux. Když se biskup dozvěděl o špatném zdravotním stavu svého přítele, rozhodl se ho navštívit a přimět ho k šetrnějšímu způsobu života. Přímá domluva nevedla bohužel k žádnému výsledku. Bernard zůstal neoblomný, a proto musel biskup zvolit jiný způsob. Vypravil se do Cîteaux, kde v té době zasedala

⁴⁵ DINZELBACHER, Peter. *Bernhard von Clairvaux: Leben und Werk des berühmten Zisterziensers*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, c1998, Gestalten des Mittelalters und der Renaissance. ISBN 978-3534138524. s. 36.

⁴⁶*Ibid.*, s. 36.-37.

generální kapitula řádu. Přednesl kapitule svou žádost, aby byl Bernard na jeden rok svěřen do jeho péče. Stephan Harding a opati ostatních klášterů žádosti vyhověli. Biskup nechal postavit mimo zdi kláštera domek, ve kterém se měl Bernard zotavit ze svých zdravotních problémů. Nesměl vykonávat nejen svá asketická cvičení, ale také úřední povinnosti. O opatovo zdraví se staral lékař, jehož služby však nebyly příliš kvalitní. Rok uplynul jako voda a Bernardův zdravotní stav se velmi zlepšil. Znovu mohl zastávat své povinnosti opata kláštera. Mohlo by se zdát, že biskup svým zásahem zachránil svého přítele, ale Bernardův stav byl složitější. I když se jeho fyzický stav zlepšoval, po psychické stránce se jeho stav zhoršil. Nucené přerušení asketického způsobu života vedlo u Bernarda k výčitkám svědomí, a proto se rozhodl nejen vrátit k dřívějšímu způsobu života, ale potrestat se za jeho přerušení. Ve dne i v noci se modlil ve stoje, nosil na těle cilici či pás pokání a jeho strava se sestávala pouze z mléka, chleba, vařené zeleniny a kaše. Jinou stravu jíst odmítal. Výsledkem této životosprávy bylo jeho časté zvracení. Situace byla natolik vážné, že si nechal obstarat nádobu, kterou nechal zakopat do místa, kde stával a v případě nutnosti si do ní ulevoval. I když se v pozdějších letech od svého tvrdého asketického způsobu života distancoval, jeho zdravotní stav se už nikdy nezlepšil. Následkem toho byla skutečnost, že byl Bernard do konce svého života odkázán na berlu, o kterou se opíral. Z této doby Bernardova života může pocházet jedna z Bernardových vizí⁴⁷.

⁴⁷ Wilhelm píše, že se opat kvůli urputnosti svého onemocnění domníval, že je již na konci své pozemské pouti. Prodělal totiž jednu vizi, kterou často člověk před umíráním prožije. Ve vizi Bernardova duše prošla soudem a byla konfrontována s výhradami démonů, které však odmítala. Přibližně ve stejné době se Bernardovi zdál sen, který má mnoho společného s vizí. Ve snu se viděl Bernard, jak stojí na pobřeží a čeká na připlouvající loď. Třikrát se pokusil do lodi nastoupit a třikrát loď od pobřeží odrazila, až nakonec odplula úplně. Bernard sen pochopil tak, že ještě nenastal jeho čas. DINZELBACHER, Peter. *Bernhard von Clairvaux: Leben und Werk des berühmten Zisterziensers*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, c1998, Gestalten des Mittelalters und der Renaissance. ISBN 978-3534138524. s. 39.

5 BERNARD ROZŠIŘUJE POLE SVÉ PŮSOBNOSTI

Sláva kláštera v Clairvaux den ode dne rostla a ruku v ruce s tím se rozrůstal i počet členů řádu. Co způsobovalo tak rychlé rozšiřování řádu? Mohl zato jednak způsob života cisterciáckých mnichů, který připomínal životy apoštolů a prvních křesťanů. Nemalý podíl na rozšiřování řádu měla také charismatická osobnost Bernardova. Nejpřesnější představu o jeho osobnosti získáme od jeho přátel. Jeho tajemník Gottfried popsal jeho charakter velmi výstižně: „jistě to byl vážný člověk, avšak přátelství činilo jeho čistou přisnost láskyplnou, a činilo ji snadněji přijatelnou.“⁴⁸Vliv Bernarda na své okolí popisuje velmi výstižně Wilhelm, který popisuje svůj vlastní zážitek. „Taková láskyplná náklonnost onoho muže mně uchvátila a taková žádostivost, žít spolu s ním v chudobě a jednoduchosti, že kdybych býval onoho dne mohl volit, nepřál bych si nic více, než s ním tam zůstat na vždy a sloužit mu“.⁴⁹

Stejně, jako byl před lety Bernard pověřen úkolem založit dceřiný klášter, i on musel nyní zvolit bratry, kteří založí další kláštery. V říjnu 1119 opustil jeho bratranec Gottfried z La Roche-Vanneau Clairvaux. Dostal od opata pověření založit na pozemcích, patřících povětšinou Reinhardu z Montbardu, dceřiný klášter Fontenay. Založením kláštera ve Foigny byl pověřen další Bernardův příbuzný Rainald. Když o několik let později sepisoval Wilhelm ze Saint Thierry Bernardův životopis, popsal celou situaci takto: „Bernard se zde nechová jinak, než každý světský pán, který se snaží, rozšiřovat okruh moci svého klanu svatbou, dobytím, koupí atd. Jen, že zde šlo o síť opatství a biskupství, která kolem sebe šířil opat z Clairvaux. Byly to tehdy zlaté časy Clairvaux, když ctihodní muži, kteří před tím byli bohatí a ctěni ve světě, se chlubili chudobou Krista, pěstovali Boží církev svoji krví, prací a námahou ve hladu a žízni, chladu a nedostatku, pronásledování, ostouzení a mnohonásobné úzkosti.“⁵⁰S rozšiřováním cisterciáckého řádu v Evropě vyvstala potřeba závazně stanovit nějakou normu, kterou by se řídili všichni mniši ve všech klášterech. V Citeaux se proto roku 1119 konalo shromáždění opatů, kterého se ještě účastnil Bernard, kde byl vyhlášen za závazný dokument Charta Caritatis. Tento dokument určující správní strukturu cisterciáckého řádu především stanovoval, že všichni mniši ve všech klášterech budou žít podle stejné konvence.

⁴⁸ DINZELBACHER, Peter. *Bernhard von Clairvaux: Leben und Werk des berühmten Zisterziensers*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, c1998, Gestalten des Mittelalters und der Renaissance. ISBN 978-3534138524. s. 45.

⁴⁹ *Ibid.*, s. 43.

⁵⁰ *Ibid.*, s. 42.

Dokument stanovoval například: používání stejné liturgické knihy, mateřský klášter musel jednou ročně provést vizitu svých dceřiných klášterů, povinnost opatů účastnit se jednou za rok generální kapituly a řadu ustanovení. V prosinci téhož roku potvrdil papež Kalixtos II.⁵¹ dokument, čímž se mu dostalo církevně-právní platnosti. V praxi však nebylo možné, aby se dokument dodržoval do puntíku. Řád se velmi rychle rozšiřoval po celé Evropě a ne v každém regionu mohl být dokument dodržován přesně. Z tohoto důvodu docházelo v některých regionech k vytváření lokálních odlišností. Jak řád rozšiřoval své pole působnosti, rozšiřoval se také okruh jejich odpůrců.

5.1 Přestup z jiných řádů

Cisterciácký řád však nepřitahoval jen lidi ze světského světa, ale také členy jiných řádů. Přestoupení z jednoho kláštera do druhého bylo teoreticky možné a mohlo by se nám zdát, že jednoduché. V praxi však mniši naráželi na překážky. Ačkoliv změna k přísnějšímu způsobu života byla doporučována, reagoval domovský konvent s hrozbou exkomunikace vůči odpadlíkům. Mělo se za to, že mnozí mniši té doby chápou takovou změnu jednoho kláštera za druhý, jako jistý druh duchovní felonie⁵². S podobnými situacemi se Bernard ve svém životě běžně setkával. Pokud do jeho kláštera chtěl vstoupit mnich, který se mu zamlouval, snažil se přestup mnicha všemožně obhájit. Přesto však museli být cisterciáci obezřetní, jelikož se nacházeli v choulostivé situaci. Jejich řád vznikl z jednoho podobného transitu, což jim bylo velmi často vytýkáno.

⁵¹ Syn hraběte Viléma I. z Burgundska se proslavil, jako mluvčí reformní strany v církvi a jako nepřítel politiky svatého římského císaře Jindřicha V. O sporných otázkách se snažil dohodnout po celou dobu svého pontifikátu. Jeho snahy byly završeny, tzv. konkordátem wormským. ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA. *Britannica 2012 Ultimate* [DVD]. 2012 [cit. 22. března 2013].

⁵²Felonie byla nejhorší zločin, kterého se mohl dopustit světský pán, totiž porušení věrnosti vazala vůči svému lennímu pánovi. Současně zrazoval odpadlík také své společníky, nebo v klášteře své bratry.

6 BERNARDŮV OTEC A SESTRA

Na sklonku svého života se Bernardův otec Tescelin rozhodl opustit světský život a vstoupit do kláštera svého syna, kde chtěl prožít v modlitbách zbytek svého života. Ve středověku nebylo toto počínání u šlechticů ničím neobvyklým. Panovalo přesvědčení, že u posledního soudu spíše dojdou milosti, když umírali v mnišské kutně. Z ústní tradice, zaznamenané ve 13. století, se dozvídáme, jakou roli hrál Bernard v rozhodnutí svého otce. Traduje se, že mu před zapáleným pařezem kázal o pekelném ohni, ve kterém by mohl hořet stejně jako toto dřevo, jestliže již v pozemském životě nevzplane božským ohněm. Jedná se o legendu, či autentické dochované ústní podání? Obě možnosti zůstávají otevřené. Z toho, co víme o Bernardově povaze, však můžeme říci, že takovéto jednání odpovídalo jeho osobnosti. V okamžiku, kdy Tescelin vstoupil do kláštera, stala se Bernardova sestra Humbeline jedinou členkou rodiny setrvávající ve světském světě. Humbeline byla provdaná za synovce burgundského vévody, se kterým měla dvě děti.

Ve světském světě však neměla setrvávat již příliš dlouho. Když jednoho dne navštívila svoji rodinu v Clairvaux, byla také ona obrácena Bernardem na víru a to neméně drasticky, než obrátil jejich otce. Bernard se zdráhal dokonce i ji samotnou přijmout pro řádnou mnišskou tradici. V duchu oblíbené výčitky, pohrdající od křesťanské antiky ženami jako pouhými „čertovskými sítěmi pro chytání duší“. Když Humbeline uviděla reakci svým bratrů, přepadlo jí zoufalství. Humbeline argumentovala tím, že Kristus zemřel za hříšníky a Bernard sice může pohrdat jejím tělem, ale ne její duší. Vstup ženám do cisterciáckých klášterů byl principiálně zakázán, takže Bernard mohl své sestře poskytnout tedy pouze radu. Vstup do kláštera Humbeline znemožňovalo krom jiného také její manželství. Bernard sestře přikázal, aby žila podle vzoru jejich matky a zřekla se veškeré světské nádhery. Znovu vidíme, jak důležitou roli hrála Aleth v životě svých dětí. Humbeline se řídila Bernardovým příkazem tak přísně, že o dva roky později se jí manžel zřekl. Humbeline se stáhla do benediktinského převorství Jully les Nouinains- Její vrchol kariéry byla převorka a v odlesku svátosti jejího bratra je uctívána jako blahoslavená. Tím byl splněn první životní úkol, který si Bernard stanovil: jeho celá rodina byla na cestě k věčné slávě. Bernardova konverze členů rodiny byla provázená jak láskyplnou agitací, tak i prorockými hrozbami.

Obojí však činil v misionářském přesvědčení, že zachrání duše svých blízkých. Bernardova životní cesta se nám v následujících letech ztrácí poněkud ze zřetele. Máme jen velmi malé množství informací, ze kterých můžeme sestavit alespoň přibližný obraz událostí, které ho potkaly. V březnu a dubnu roku 1121 se v Soissonsu konala synoda, které se Bernard pravděpodobně také účastnil. Synoda v Soissonsu je jedna ze dvou synod, kde byla odsouzena Abelardova teologie. Právě Abelard, se kterým se Bernard seznámil roku 1130, bude v jeho životě hrát důležitou roli, jak později uvidíme. Pokud Bernard Soissonsu nenavštívil v době konání synody, jistě jí navštívil v září, kdy se zde konala generální kapitula regulérních kanovníků z Arrouaise v Artois, ke kterým se počítalo dvacet osm opatství. Bernard se věnoval svým každodenním povinnostem spojených s jeho úřadem a postavením. Roku 1121 Bernard získal pro svůj klášter velmi důležitou výsadu. Biskup Joceran propůjčil klášteru dokument, zajišťující imunitu placení desátků kdekoli v diecézi. V praxi tedy mohli kdekoli v diecézi mniši chovat dobytek, či se věnovat zemědělství a sami mohli disponovat s desátkem namísto toho, aby jej, dle církevního práva, postoupili vrchnosti. Dokument byl podepsán arcibiskupem Humbaldem z Lyonu, který tak učinil první krok k zajištění konventu. Do kláštera Clairvaux zavítal začátkem roku 1122 Bernardův přítel biskup Wilhelm z Champeaux. Bernard pozval svého nemocného přítele k sobě, s vědomím, že se buď za zdmi kláštera uzdraví, nebo zemře. Při této příležitosti prosil Wilhelm Bernarda, aby mu vyložil Píseň písni. Bohužel o několik dní později biskup své nemoci podlehl. Bernard tak ztratil nejen dobrého přítele, ale také podporovatele kláštera.

7 BERNARD A ZÁZRAKY

Čas pomalu plynul a den za dnem sílila Bernardova víra v Boha, až se někdy v letech 1123 či 1124 rozhodl veřejně pokusit vykonat zázraky. Víme však, co to vlastně zázrak je? Nejjednodušeji lze zázrak definovat takto: „*Zázrak je událost či jev porušující přírodní zákony. Je způsoben zásahem síly existující vně tohoto systému*“. Proč se Bernard rozhodl pokusit vykonat zázraky je zřejmé. Sám Bernard říkal, že měly být důkazem jeho svátosti, tzv. "Sanctitatemmiraculaprobant". Jak uvidíme, stane se opat nejvyhledávanějším vykonavatelem zázraků své doby. Houfně se kolem něj hromadili nemocní tak, že se občas vystavoval nebezpečí, že bude umačkáán a proto dával přednost, bylo-li to možné, aby cestoval inkognito. Nejčastějším typem zázraků, se kterým se ve středověku setkáváme, je uzdravení nemocných. Není proto divu, že většina Bernardových zázraků byla podobného charakteru. Tak vyléčil např. zmrzačenou ruku dítěte, hnisající pištěl mladého muže, bolesti ledvin rytíře atd. Podivný zázrak, který Bernard vykonal, se týká feudálního pána Josberta.

Rytíř umíral, již přišel o řeč a vypadalo tak, že bude muset přejít na onen svět bez zpovědi a svatého přijímání. Josbert ve svém životě nekonal jen dobré skutky a jeho příbuzní se proto obávali, že by jeho duše mohla jít do pekla. Bernard slíbil, že nemocnému se dostane svátosti, zaváže-li se rodina, vrátit zpět do rukou církve majetek, který si Josbert přivlastnil. Bernardovi bylo přislíbeno navrácení majetku a opat se za nemocného začal modlit a celebroid mši. Josbert nabyl vědomí a potvrdil sliby, aby potom vypustil duši „po křesťanském způsobu v dobré naději na milosrdenství Boží.“ Již pro přítomné byla jistota, kterou Bernard předdesílal budoucí, vysloveně zarážející. Bernardovi bratři měli strach o pověst svého opata a tudíž i o svou a Bernardovi jeho skutek zazlívali. Běh událostí to však již změnit nemohlo. Stal se zázrak a tato zpráva se rychle rozšířila po okolí. Bernard se stal jako divotvorce během krátké doby slavným. Při čtení těchto slov nás pravděpodobně napadne řada otázek. Poznával opat vědomě, či nevědomky na tělesných symptomech, že nemocný by brzy mohl nabýt vědomí? Byla snad zamlčena zpráva, že Bernard dodatečně k duchovní medicíně používal i materiální?

Dokázal přenést pomocí své soustředěné modlitby tolik „duševní energie“, že přišel nemocný k sobě? Nespokojíme-li se s hagiografickým vysvětlením, můžeme nad těmito otázkami přemýšlet bezpočet hodin. Ve středověku byla celá řada dějů interpretována jako boží zásah. Jako příklad lze uvést onemocnění člověka. Nebylo ničím neobvyklým, že lidé věřili v magické síly, které na ně seslal někdo jiný. Jejich přesvědčení bylo tak silné, že je jejich psychika přiměla opravdu uvěřit tomu, že jsou prokletí, což vyvolalo onemocnění. Léčit člověka, který trpěl autosugescí normálními způsoby je neúčinné. Bylo třeba prokletí zlomit. Bernard praktikoval „opačné kouzlo“ asi pomocí položení svátosti na hlavu „začarovaného“. Nemocný člověk se cítil osvobozený. Podobným způsobem by se jistě daly vysvětlit i další podobné zázraky. Otázkou zůstává: Můžeme všechny zázraky vysvětlit pomocí vědy? Bernard vykonával zázraky taky bez fyzické přítomnosti. Bylo zvykem rozdělovat jím požehnaný chléb, jako léčivý prostředek, který údajně mnohým navrátil zdraví. Vzdělaní kritici se zde vysmívali „lidové víře“, kterou nesdíleli, dokud je samé nemoc nedonutila k pokusu. Podobně působily také fylakterie, amulety nebo ligatury, tedy objekty a texty odvracející pohromu, které se nosily na těle.

Byly sice již dávno přísně zakázány, neboť pocházely z pohanského čarování, zůstávaly však fakticky, zcela obvyklé, také jako produkty magie kněží. Nevěděl Bernard o tomto zákazu? Přešel při čtení jemu dobře známé Panormie Iva z Chartres, citovaný kánon, který zakazoval zhotovování podobných fylakterií? Jaký byl názor Bernardových bratrů a současníků na jeho schopnosti? Zpočátku v jeho schopnosti nevěřili. Nejvíce Bernardovi vyčítali jeho skutky bratr Guido a strýc Gaudri, kteří opata často za jeho troufalost hubovali. To dokazuje, že příbuzenský vztah, také v klášteře, měl větší váhu, než církevně právní, neboť oba byli Bernardovi, svému opatovi, to se samo sebou rozumí, podřízeni. Když však jednou jeho strýc onemocněl, vyhledal Bernarda s jeho schopnostmi. Mnoho lidí z Bernardova okolí se pokoušelo brzdit jeho charismatickou sebedůvěru, jako např. papežský legát Gottfried z Chartres. Bernard měl však také odpůrce, kteří čekali na zázraky, které se Bernardovi nepovedly. Tuto skutečnost hagiografové zamlžují, ale Bernardovi protivníci, jako například cisterciák Walter Map s radostí vítají.

8 BERNARDOVA KARIÉRA MIMO ZDI KLÁŠTERA

*„Když nyní Bernard, milován Bohem a lidmi, v jehož údolí a sousedících městech a oblastech, které občas navštěvovat, mu přikazovala jeho starost o klášter, díky toliké počestnosti a zázrakům vše kvetlo, začal také – buď pro všeobecnou nutnost církve, nebo ze sympatie k bratřím nebo pro poslušnost k vrchnosti – putovat až do vzdálených oblastí, aby v beznadějných situacích obnovoval mír mezi zneprátenými církvemi a světskými pány, právní případy, které nebylo možné ukončit lidským smyslem a radou, vyřešit s Boží pomocí smírně, a, spíše silou víry pak než duchem tohoto světa tak z mnoha nemožného udělat možné, téměř hory přenášet, a jevit se tak více a více v očích všech neobyčejným a úctyhodným“.*⁵³

Jak naznačují slova Wilhelma, Bernardova pověst se šířila Evropou a tak netrvalo dlouho a opat začal působit i mimo zdi kláštera. Clairvaux, stejně jako ostatní kláštery řádu, vzkvétaly a Bernard se tak mohl věnovat novým úkolům. Některé úkoly k Bernardovi přicházely náhodou a o jiné sám usiloval. Koncem listopadu nebo začátkem prosince 1124 se udál ve světě cisterciáků podivuhodný případ. Jednalo se o porušení regulí, tzv. "praesumptanovitas".⁵⁴ Současně s Clairvaux byl založen klášter v Morimondu, ležící ve východním Lotrinsku. Opatem byl zvolen Němec, studovaný Arnold, který se svého času postaral o to, že se řád rozšířil v jeho vlasti. Roku 1123 založil první německý cisterciácký klášter v Altenkampu u Kolína. Roku 1124 byla další existence kláštera nejistá, jak se dozvídáme z Bernardova dopisu prelátovi Brunovi z Bergu a papeži Kalixtovi. Arnold se totiž vydal v doprovodu bezpočtu svých mnichů na cestu do Jeruzaléma. Údajně zde chtěl založit klášter. Svou výpravu podnikl jak bez souhlasu opata z Citeaux, tak i bez porady s ostatními opaty dceřiných klášterů. Mohli bychom v jednání Arnolda spatřovat záslužné jednání, ale ostatní jeho řádu v něm spatřovali lehkomyšlnost. Bernardův osobní názor byl ten, že ve Svaté zemi jsou zapotřebí „bojující rytíři než zpívající nebo plačící mniši“⁵⁵ Bernard sám zrazoval mnichy od podobných akcí a dokonce prý jednou hrozil i exkomunikací. Bernardovi se naskytla příležitost do situace zasáhnout, a tak napsal dopisy papežovi, Arnoldovi a jednomu z Arnoldových mnichů Adamovi.

⁵³Ibid., s. 65.

⁵⁴ Neobvyklé a nepřiměřené chování

⁵⁵Ibid., s. 66.

Se sebedůvěrou, která byla Bernardovi vlastní, se snažil odvrátit odpadlíky od jejich úmyslů. Možná nás udivuje, že Bernard nenapsal svému nadřízenému, opatu Stephanu Hardingovi. Ten prý však touto dobou cestoval do Flander a nebyl k zastižení. Bernard napsal Adamovi roku 1125 dopisní traktát o mnišské poslušnosti⁵⁶. Bernardovo působení na Adama bude úspěšné, jelikož ten bude roku 1127 pověřen vedením cisterciácké pobočky Ebrach v Bavorsku. Stane se váženým prelátem u papeže i u krále. O dvacet let později bude působit z příkazu Bernarda jako kazatel křížové výpravy a je v řádu uctíván jako blahoslavený. Bohužel Arnolda se mu přesvědčit nepovedlo. Arnoldova cesta však skončila velmi brzy. Zemřel v lednu roku 1125 ve Flandrech. Část mnichů se vrátila do Morimundu. Bylo však potřeba jmenovat nového opata kláštera. Stal se jím Walter z Clairvaux. Z dopisů, které Bernard rozeslal, zjišťujeme, že nebyl jen čestným a poctivým mužem. V dopisech adresovaných Arnoldovi ubezpečuje opata o svém přátelství, a i přes jeho tvrdohlavost věří v jeho obrát. Brunovi z Bergru však sděluje, že se o neústupného Arnolda nemá starat. Tato příhoda není jediná, kdy Bernard lhal.

V září a říjnu roku 1124 napsal tři dopisy týkající se případu mnicha Droga ze Saint Nicaise v Remeši. Ten opustil svůj klášter a utekl k Hugovi, opatovi z cisterciáckého kláštera v Pontigny. Benediktinskému opatovi z Remeše, stěžujícímu si na tento „přestup“ Bernard napsal: „*pokud by bratr Hugo se mnou konsultoval svůj odchod, sotva, že bych byl souhlasil!*“⁵⁷ Zneklidněnému cisterciáckému opatovi z Pontigny naproti tomu sděloval, že musí Drogovi „gratulovat“, že uskutečnil své předsevzetí. Svůj dopis benediktinskému opatovi obhajoval slovy, že ho prý musel takto koncipovat, aby zachoval dobré vztahy. V žádném případě by neměl Hugo Droga skutečně posílat zpět. A jemu samotnému dává dokonce vědět: „*Je to důkaz Tvé dokonalosti, co jsi nyní počal!*“⁵⁸ Jedenáctého listopadu roku 1124 nařídil papež Bernardovi, aby se účastnil na slavnostním vysvěcení nového kostela cisterciáckých mnichů ve Foigny. Právě na tomto slavnostním ceremoniálu se Bernard seznámil se zakladatelem premonstrátů, Norbertem z Xantenu⁵⁹. Norbert byl o pět let starší

⁵⁶DINZELBACHER, Peter. *Bernhard von Clairvaux: Leben und Werk des berühmten Zisterziensers*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, c1998, Gestalten des Mittelalters und der Renaissance. ISBN 978-3534138524. s. 67.

⁵⁷*Ibid.*, s. 68.

⁵⁸*Ibid.*, s. 68.

⁵⁹ Německý mnich a zakladatel premonstrátského řádu. Roku 1115 se nechal vysvětit na kněze a stal se potulným kazatelem. Kázal o mravní reformě. Roku 1120 se s několika následovníky usadil na pustém místě v severovýchodní Francii, později nazývané Prémontré. Tak byly položeny základy premonstrátského řádu,

než Bernard a spojovala je společná snaha o reformu církevní hierarchie. Před svým obrácením roku 1115 odmítl arcibiskupství. Po vysvěcení na kněze putoval jako svobodný kazatel krajem. Usiloval o konverzi kněžského stavu k životu, jenž by byl konformní s Biblií. Právě za tímto účelem založil roku 1121 společenství v Prémontré, které žilo podle pravidel sv. Augustina a bylo prapočátek Premonstrátského řádu⁶⁰. Norbert udělal na Bernarda rozporuplný dojem. Norbert mu vyprávěl o budoucnosti Božího státu, o brzkém příchodu antikrista. Bernard přirovnával jeho ústa k nebeské flétně, kterou je třeba přijímat v malých doušcích. Bernard se Norberta dotazoval na onu bytost konce světa, která byla přítomna v celém středověku. Antikrist, který v Novém zákonu je vykreslen jako protivník Vykupitele, byl v mytologii středověkého křesťanství postava opředená mnoha pestrými legendami. Především jej identifikovali od počátku boje o investituru již téměř bytostně s postavou každého protivníka. Bernard zpočátku v příchod antikrista nevěřil, ale později svůj názor změnil. Právě v r. 1124 či 25 zdůrazňoval opat jistě v dobré augustinské tradici, že Kristus ani jednou nedal vědět apoštolům o Posledním soudu. Jako každý jiný teolog své doby si myslel, že principiálně žije v období konce světa a byl si vědom toho, že si musí ještě rychle střídým životem „koupit čas“, „neboť dny jsou zlé“.

Ale jenom v obzvláštních krizových situacích bude pro Bernarda tato latentní možnost správně aktuální: během papežského schisma z roku 1130, v boji s Abelardem a po ztroskotání křížové výpravy, kterou kázal. Teprve v posledních letech svého života mohl skutečně delší dobu vážně počítat s tím, že je antikrist skutečně již na cestě. Čas od času se však Bernard musel smířit i s neúspěchem, nebo porážkou. Na podzim roku 1119 jeho bratranec Robert z Chatillonu opustil Clairvaux a odešel do Cluny. Byl totiž svými rodiči zaslíben sv. Petru. Víme, že se Robert do Cluny těšil, jelikož tamní služba Bohu byla podstatně příjemnější. Zájem tamního vedení řádu musel spočívat v majetku šlechty, který obvykle následoval mnicha při jeho transitu. Proto docházelo vždy znovu ke sporům mezi jednotlivými řády a kláštery. Papež Kalixto II. požehnal roku 1120 Robertovu přestoupení, nebylo možné proti přestupu vznést právní námitku. I kdyby však papež požehnání neudělil,

založeném na řeholi sv. Augusta. ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA. *Britannica 2012 Ultimate* [DVD]. 2012 [cit. 22. března 2013].

⁶⁰ Premonstráti (Candidus et canonicus ordopraemonstratensis – Řád premonstrátských řeholníků kanovníků) jsou řádem duchovních řeholníků kanovníků. Nejedná se tedy o mnišský řád. Má také svou ženskou větev. Součástí premonstrátské rodiny je i Kongregace sester premonstrátek. BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*. Praha: Nakl. Libri, 2002-2003, v. <v. 1; 2, pt. 1; in 2>. ISBN 807277086121.

bylo od konce jedenáctého století pro podobné případy příslušná privilegia. O pět let později napsal bratranci dopis, ve kterém probírá celou řadu témat. Proč Bernardovi trvalo tak dlouho, než odpadlíkovi napsal, nevíme. Jedná se o velmi důležitou listinu, která se nám dochovala celá, a cisterciáci jí umístili na začátek sbírky Bernardových dopisů. List podává informace jednak o tom, jak mladý opat vede své mnichy, tak i o všedním dění v Clairvaux. Ve svém dopise se Bernard vyznává ze svého provinění vůči řádovým bratrům. V čem spočívala jeho vina? Pravděpodobně si Bernard uvědomoval, že výše trestů, které uděloval, byly příliš tvrdé. Místa v bibli, která zde Bernard na svoji obhajobu uvádí, pojednávají totiž všechna o tom, že se musí jeho syn bít, i když je milován. Bernard ale dále uvádí, že se změnil: „*ten, kterého ses obával dříve jako mistra, obejmě jej jistě jako druha! Utekl jsi před divochem, vrátíš se k mírnému!*“⁶¹ Při čtení Bernardových slov si musíme uvědomit, že list neměl být v žádném případě čten pouze adresátem, ale byl určen ke kolování uvnitř i vně monastického světa. V dopise se Bernard metodou cukru a biče snaží Roberta přivést k nápravě. Bernard se stylizoval do role otce, který ztratil svého syna, kterého slovem a příkladem zplodil a vychoval pro mnišský život. Poslední slova opata svému bratranci jsou ještě jednou ponurá výhrůžka: „*nepovede-li můj dopis k Tvému zlepšení, pak Tě musí Bůh nechat stihnout tím větším zavržením!*“⁶²

Tento raný Bernardův dopis je mistrovské dílo pochlebování s lehkými podtóny výhrůžky, manifest nevázané lásky a péče, příklad kritiky, která však nechává dveře i bránu otevřenou pro smíření. Událost zanechala na Bernardovi takovou stopu, že ještě o několik let později píše jinému opatovi, kterému obdobně utekl jeden z jeho mnichů, že stále ještě truchlí pro Roberta. Ten se vrátil do Clairvaux teprve o mnoho let později se souhlasem opata Petra. Bernard jej později udělal opatem kláštera u Bourgesu. V následujících letech působil Bernard především prostřednictvím své korespondence. Pokud víme, zdi kláštera opouštěl jen zřídka. Víme, že se dvacátého devátého března roku 1125 účastnil synody kanovníků kostela sv. Stephana z Dijonu v Langres, kde bylo potvrzeno přijetí augustinské řehole. V budoucnu Bernard podpořil kanovníky při obraně jejich vlastnických nároků proti biskupovi. Korespondence mezi ním a okolním světem však byla velmi intenzivní. Do Svaté země se již potřetí vypravil hrabě Hugo z Champagne s přáním prožít zbytek svého života, jako

⁶¹ DINZELBACHER, Peter. *Bernhard von Clairvaux: Leben und Werk des berühmten Zisterziensers*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, c1998, Gestalten des Mittelalters und der Renaissance. ISBN 978-3534138524. s. 76.

⁶²*Ibid.*, s. 78.

templářský rytíř. Bernard, jako podporovatel řádu, mu k tomuto rozhodnutí prostřednictvím dopisu poblahopřál, i když v něm také vyjádřil lítost nad tím, že si hrabě nezvolil jako poslední útočiště jeho klášter Clairvaux. Někdy kolem roku 1126 Bernard podpořil dvěma svými dopisy žádost arcibiskupa Rainalda II. z Remeše, aby mu papež propůjčil pallium.⁶³ Na mysl se vkrádá otázka, proč Bernard, který se rozhodl zasvětit svůj život mnišskému řádu, zasahoval tak často do záležitostí církve a světského světa? Na tuto otázku lze odpovědět výrokem Bernarda „nic, co je jisté, že se týká Boha, mi, podle mého soudu, není cizí!“ Kombinace Bernardovy vůle, pevného odhodlání vměšovat se do záležitostí spojených s Bohem, spojená s intelektuálními a estetickými kvalitami, budila obdiv na straně církevních představitelů. Byl to právě tento názor, který Bernarda přiměl roku 1126 pokusit se zasáhnout do biskupského následovnictví. Šlo o biskupství Chalons sur Marne ležící v sousedství s Clairvaux. Biskupem byl zvolen magistr Alberich, bývalý spolužák Abelarda, nyní s ním zneprátelený, neboť nemohl akceptovat jeho kritiku jejich společného učitele Anselma z Laonu⁶⁴.

Z neznámých důvodů však nebyl potvrzen papežem Honorielem. Opatův pokus byl samozřejmě neúspěšný, a tak biskupský stolec zůstal ještě rok prázdný. Z dochovaných materiálů víme, že Bernard velmi často podporoval kandidáty na biskupský trůn⁶⁵. Wilhem z Saint Thierry vysvětlil aktivní zapojení opata takto: Bernard je právě vždy na místě s radou a činem, pro krále a knížete, rytíře a lupiče, „žádá-li si to poslušnost nebo láska“⁶⁶. Novou cestu za hranice kláštera Bernard vykonal někdy kolem roku 1127, kdy se vypravil navštívit biskupa Huga z Grenoblu. Důvodem jeho cesty byla prý zbožnost, jak se uvádí v životopise. Sedmatřicetiletý Bernard musel být uznáván za žijícího světce, i když on sám to z pokory odmítal. Starý církevní hodnostář, jakkoli sám věhlasný a energický zástupce gregoriánské reformy jej pozdravil pokleknutím, což mladšímu bylo vysloveně trapné. Cesta Bernarda zavedla do blízkosti mateřského kláštera v Grande Chartreuse a tak se rozhodl zde vykonat

⁶³ Bílý pruh látky, který asi od roku 500 dostávali papežové, jako vyznamenání od císaře a který pak předávali, jako čestný odznak arcibiskupům. Ti pak byli, jako tací formální postavením rovni s Pontifexem Maximem. Současně se však hlásili k podřízenosti římskému biskupovi. Jen Milán se pokusil v tomto roce ubránit svoji nezávislost. Od Pascala II. směl metropolita teprve po obdržení tohoto znaku světit ostatní biskupy a konat synody.

⁶⁴ Francouzský teolog, podporující realismus. V Laonu založil teologickou a exegetickou školu. Byl ovlivněn myšlenkami Platóna a později novoplatoniků. ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA. *Britannica 2012 Ultimate* [DVD]. 2012 [cit. 22. března 2013].

⁶⁵ DINZELBACHER, Peter. *Bernhard von Clairvaux: Leben und Werk des berühmten Zisterziensers*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, c1998, Gestalten des Mittelalters und der Renaissance. ISBN 978-3534138524. s. 98.

⁶⁶ *Ibid.*, s. 99.

návštěvu. V klášteře se mu dostalo vřelého přivítání, i když převor kláštera nebyl příliš nadšený z faktu, že Bernard přijel na nádherně osedlaném koni. Na mnichy poustevníky to muselo logicky zapůsobit poněkud nepatříčně. To neodpovídalo očekávání, které si o něm učinili. O celé události nás informuje Gottfried, který nám podává vysvětlení celé události⁶⁷. Kůň byl Bernardovi zapůjčen jeho strýcem, příslušníkem kláštera v Cluny. Převorem kláštera byl ve středověku známý Guigo I. jehož bystrou inteligenci vyzvedávají soudobé prameny. Petr z Cluny jej považoval za nevýznamnější výkvět mnišství své doby.

Stejně jako Bernard stal se již ve věku dvaceti šesti let vedoucím svého konventu, a jeho teologie se v mnohém podobala cisterciácké. Dochovaly se dva Bernardovy dopisy Guigovi⁶⁸. Starší dopis napovídá, že Guigo navázal kontakt s Bernardem, který tím byl zaskočen. Existuje dokonce možnost, že mu spolu s dopisem poslal své *Meditationes*. Bernard mu odpověděl mimořádně pokorně a zaníceně. Využil příležitosti k tomu, aby formuloval svůj dopis Guigovi jako esej o Boží lásce. Téma eseje je zcela typické pro teologii mnichů 12. století.

⁶⁷ *Ibid.*, s. 100.

⁶⁸ *Ibid.*, s. 100.

9 OPAT BERNARD A OPAT SUGAR

Neočekávaně se roku 1127 seznámili dva významní muži středověku. Opat Suger byl současníkem Bernarda z Clairvaux. Ač rozdílných teologických názorů, chovali k sobě vzájemný respekt.⁶⁹ Dřív, než budeme pokračovat v líčení Bernardova života, měli bychom si říci něco o opatu Sugerovi. Suger byl významným mužem své doby, i když v posledních letech historici zjišťují, že opat nebyl ve všem originální, a mnohdy navazoval na své předchůdce. Hospodářský, politický i stavební rozvoj Sugerova působení navazoval na jeho předchůdce. Genialita opata Sugera se však významně projevila jeho mimořádnou sečtělostí a schopností vytvořit ze Saint-Denis kultovní střed říše.⁷⁰ Význam opatství Saint-Denis nebyl primárně založen na nádheře staveb a bohatství výzdoby, ale byl postaven na osobě svätce svatého Dionysia, patrona koruny a království. V Sugerově životě však byla doba, kdy nebyl zbožným mužem. Před svým „obratem“ zastával vysoké postavení na kapetovském dvoře, což z něj udělalo blízkého důvěrníka a příznivce krále Ludvíka VI. V této životní etapě byl tak hluboko vtažen do světského života. Nakonec zapomněl na svůj stav a příležitostně vedl královské oddíly na bitevní pole. Nakonec se vzpamatoval a převzal jednotlivé prvky reformního hnutí.

Začal nejprve u sebe tím, že se oblékal do skromnějších šatů, obklopoval se skromnějším nábytkem a omezil na minimum kontakt s laiky a mnichy, kteří nebyli nakloněni reformě. Se souhlasem kapituly pak zavedl striktnější zvyklost, jednodušší jídlo, respektování předpisů pústu. Pro obnovení klauzury nechal nákladně restaurovat hlavní vchod do kláštera. Tuto příležitost využil Bernard k napsání dopisu, ve kterém mu nejen gratuloval, nýbrž hned také se pokusil, zasáhnout do vnitřní královské politiky. Nejdříve poblahopřál Sugerovi k podniknutému, i když na druhou stranu připomíná i dřívější pochybení, jako například. Bernard dokonce označuje dřívější konvent jako apokalyptickou „synagogu satana“. Náhle dopis nabírá jiný směr a Bernard písemně útočí na nejdůležitějšího muže po králi, královského kaplana a říšského kancléře Stephana z Garlandu.

⁶⁹ „Znám toho muže a vím, že je ve světských záležitostech věrný a chytrý, v církevních plný nadšení; v obou jmenovaných pokorný. Žije tak, že mu není možno nic vytknout. U krále platí za osobu z římské kurie, u Boha je jedním z kurie nebeské.“ Bernard z Clairvaux papeži Evženovi III. únor 1147. SUGER, *Spisy o Saint-Denis*. 1. vyd. Překlad Iva Adámková. Praha: Oikoymenth, 2006, 423 s. Knihovna středověké tradice, 15. ISBN 80-729-8155-2. s. 37.

⁷⁰ *Ibid.*, s. 22.

Napadnout muže, který přirozeně jako každý v jeho postavení měl mnoho nepřátel, bylo morálně lehké, neboť již jednou byl pro porušení manželství exkomunikován. Zneužíval také svého postavení na královském dvoře k vlastnímu obohacování. Sloužil jak Bohu, tak i mamonu tj. „chtěl se současně projevovat jako klerik a rytíř“. Zajímavé je, že v budoucnu bude podobný způsob života schvalovat u templářských rytířů. Bernard však útokem na kancléře zaútočil současně i na svého vlastního krále. Byl to právě Ludvík VI., který ze Stephana udělal svého kancléře a zároveň senešala, ačkoliv už měl duchovní hodnost archidiákona Paříže a děkana v Saint Genevieve. Výše zmíněné důvody však nebyly jediné, kvůli kterým Bernard útočil na osobu kancléře. Pravděpodobně od roku 1103 byl se Stephanem zneprátelený Wilhelm z Champeaux. Stephan podporoval každého, kdo byl proti Wilhelmovi, proto také Abelarda. Bernard oproti tomu musel od samého počátku být zaměřen proti každému odpůrci svého protektora, tedy proti Stephanovi a Abelardovi. Zatím, co zúčtování s posledně jmenovaným mělo přijít teprve později, viděl opat nyní šanci, poštvat Sugera proti archidiákonovi. Shodou okolností upadl Stephan v tomto roce v nemilost. Bernardova intervence neměla pravděpodobně žádnou váhu, jelikož za kancléřovým pádem stála žena. Král zbavil Stephana moci, poněvadž ten rozčiloval jeho manželku, neobyčejně vlivnou Adelaidu z Maurienne. Suger se nyní fakticky mohl ujmout své pozice, což nijak Bernarda nerušilo, ačkoli jeho přítel stále ještě byl opatem a jako takový by se býval měl věnovat jiným věcem než správě říše.

Někdy v letech 1127 a 1128 se do kláštera Clairvaux vrátil Gottfried z La Roche, který byl opatem v klášteře Fontenay. Co stálo za jeho návratem, nevíme. Podle některých badatelů stál za návratem Bernard, který si uvědomoval, že je často na cestách a klášter potřebuje energetického muže, na kterého by se Bernard mohl spolehnout, a který by mu čas od času připomínal, že se má zabývat záležitostmi kláštera. Do Clairvaux se vrátil také marnotratný syn, což pro Bernarda muselo být zadostiučiněním. Do kláštera se vrátil jeho synovec Robert z Cluny a ve svém mnišském životě pokračoval v Clairvaux. Premonstráti nepřímo potvrdili cestu cisterciáků tím, že na své generální kapituly si vzali za vzor pro svoji organizaci, organizaci cisterciáků.

10 SYNODA V TROYES

Bernardův zdravotní stav se zase zhoršil, ale tato skutečnost mu nezabránila, aby se zúčastnil regionální synody v Troyes. Synoda byla zahájena třináctého ledna 1129. Důvodem svolání synody byl konflikt mezi králem Francie a pařížským biskupem, ale ústředním bodem jednání se nakonec stala jiná záležitost. Hlavním tématem jednání byly křižácké státy v Zámorí. Dobytím Jeruzaléma začala dlouhotrvající válka, mezi křížem a pŕlměsícem. Přirozeně bylo třeba vyřešit celou řadu problémů a jedním z nejožehavějších byla ochrana poutníků do Svaté země. Vládcové křižáckých států neměli dostatečné prostředky k zabezpečení hranic a ochraně poutníků. Problém vyřešilo devět křižáckých rytířů, kteří roku 1120 založili bratrstvo, jehož hlavním cílem měla být ochrana poutníků. Měli si tak odpykávat své hříchý. Složili před patriarchou Jeruzaléma tři mnišské sliby. Podle místa jejich příbytku u tzv. Šalamounova chrámu v Jeruzalémě byli brzy známi jako templáři nebo templářští rytíři⁷¹. Jejich vůdcem byl Hugo de Paganis, příslušník staré aristokracie a vazal hraběte z Champagne. Rytíři, kteří „nejen své dědictví, nýbrž také svoji duši zasvětili obraně křesťanstva našli v Troyes podporu nejen Bernardovu, ale také předsedajícího papežského legáta, kardinála biskupa Matouše z Albana. Mnozí z přítomných prelátů byli Bernardovi přátelsky zavázáni. Templáři chtěli také svou řeholi, uzpůsobenou jejich zvláštním úkolům, neboť se dosud orientovali podle té od sv. Augustina.

Jeden z dochovaných dopisů nás informuje, že před říjnem roku 1126 žádal jeruzalémský král Balduin II. Bernarda, aby nově vzniklý řád podpořil. Nelze s jistotou říci, že se nejedná o podvrh, ale pokud je dopis pravý, dokazuje, jaká váha byla přikládána Bernardovu slovu. Kontakt mezi mistrem templářského řádu a Bernardem zprostředkoval hrabě Hugo z Champagne po svém vstupu do řádu. Na synodě nepodporoval ideu „nového rytířstva“

⁷¹Po prvním křižovém tažení bylo třeba zajistit bezpečnost poutníků ve Svaté zemi. Nově vzniklé křižácké státy se potýkaly s nedostatkem mužů. Nebylo proto v jejich silách, zajistit hranice a současně chránit poutní cesty. Za tímto účelem vznikl nábožensko-vojenský řád Chudých rytířů Krista a Šalamounova chrámu. Nejprve bylo jejich posláním pouze hlídat poutní trasy, ale později převzali větší část vojenských povinností. Řád získal mnoho podporovatelů, čímž se velmi rozrostl jeho majetek. Roku 1139 vydal Inocenc II. bulu, kterou řádu přiznal zvláštní privilegia. Po vojenské stránce byli templáři velmi dobře vycvičení. Po konečném krachu křižáckých tažení roku 1291, se řád musel postavit svému poslednímu nepříteli. Francouzský král Filip IV. nařídil 13. října 1307, aby všichni templáři na jeho území byli zatčeni. Obvinil templáře z kacířství a dalších nemorálností. V listopadu 1307 nařídil papež Klement V, aby byli zatčeni všichni členové řádu. I když se členové řádu snažili očistit, jejich osud byl nevyhnutelný. Templářský řád byl zrušen roku 1312 bulou Vox in excelso. ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA. *Britannica 2012 Ultimate* [DVD]. 2012 [cit. 22. března 2013].

samozřejmě pouze Bernard, ale byl to právě on, komu bylo postoupeno formulovat řeholi templářského řádu na základě zvyklostí přednesených Hugem z Payensu. K jejich písemnému stvrzení však zatím nedošlo. Pravidla byla pak shromážděnými prodiskutována a nakonec schválena. Později je potvrdil patriarcha Jeruzaléma i papež. Opat zajisté přispěl jistou orientací k benediktinským a cisterciáckým ideálům. Některé kapitoly řehole připomínají také traktát, který měl napsat jako náborový list pro templáře. Také bílá na templářském hábitu by mohla být převzata z cisterciáckého řádového oděvu.

10.1 Nábor k templářským rytířům

Idea nově vzniklého řádu Bernarda velmi nadchla, a proto se rozhodl mu v jeho začátcích pomoci co možná nejvíce. Roku 1128 sepsal pro templářský řád traktát *Ad militestempli de laudibusnovaemilitiae, ve kterém se snažil o několik věcí současně*. Traktát měl poskytnout řádu argumenty pro jejich neobvyklou formu života a vyvrátit také kritiku. Ozývaly se totiž hlasy, které mnišským rytířům vytýkaly jejich krvavé řemeslo. Bernard však sledoval ještě jeden důležitý cíl. Aby mohl řád plnit povinnosti, které si předsevzal, potřeboval, krom jiného, nové členy. Neboť doposud sestávalo toto společenství asi sotva z dvou tuctů mužů. Jak jinak naverbovat nové členy, než vyzdvihnout důležitost řádu a jeho boží poslání. Bylo skutečností, že byla obzvláště snaha nabídnout rytířům, kteří na sebe naložili takové hříchy, šanci k jejich odčinění vstupem do řádu. Nakonec dostal tento řád ve dvou oddílech traktátu ještě meditační příručku ke svatým místům Palestiny. Bernard shledával na Božích bojovnících skutečnost, že bojují jednak, jako tradiční mniši do nitra proti vlastnímu tělu a ďáblu, chráněni zbrojí víry, jednak vně proti nevěřícím, obrněni železnou zbrojí. „*Vykročte tedy jistě vpřed, vy rytíři, a vyžeňte s neohroženou myslí nepřátele Ježíšova kříže s jistotou, že ani smrt ani život vás nemohou připravit o lásku Boží... Jak uctívání se vrací vítězové z bitvy! Jak blažení zemřete jako mučedníci v boji!*“⁷² Bernardovi šlo o to, templářům a všem, kteří by se v budoucnu k nim připojili, dát pocit úplné jistoty.

⁷² DINZELBACHER, Peter. *Bernhard von Clairvaux: Leben und Werk des berühmten Zisterziensers*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, c1998, Gestalten des Mittelalters und der Renaissance. ISBN 978-3534138524. s. 119.

Zde následuje známá Bernardova kritika rytířského stavu, který měl být podle v té době, ne právě neobvyklé slovní hříčky, nazýván, nikoli „militia“ nýbrž „malitia“⁷³, neboť bojoval z touhy po majetku. U templářů neměla existovat osobní vážnost – téma počestné šlechty. Mniši-rytíři ztělesňovali tak až do detailu doplňující protějšek světské kasty válečníků, popírání těch hodnot, které určovaly dvorní společnost té doby. „*Opovrhovali hrou v šachy a kostky, odmítali lov, nebavili se sokolnictvím, jakkoli bylo jinak provozováno. Opovrhovali herci, kouzelníky, vypravěči pohádek, veselými písničkami a předvádění šprýmů a opovrhovali jimi jako marnivostmi a hloupými lži... Nikdy nebyli učesaní, zřídka umytí, mnohem více vousatí, neboť zanedbávali péči o vlasy, byli zaprášeni osmahlý nošením brnění a horkem.*“⁷⁴

Druhá část templářského listu mění podstatně obsah a tón, takže lze se domnívat, jako by se jednalo o dílo, které měl Bernard již k dispozici a nyní je opatřil militantním kázáním. Tato skutečnost by nebyla ničím neobvyklým. V díle *De laude* také pojednává o místech milosti ve Svaté zemi.⁷⁵ Bernard sám nechtěl tato místa nikdy spatřit, ale zároveň pro něj měla velkou spirituální hodnotu.⁷⁶ Jako spojovací článek k prvnímu dílu sloužila pozorování chrámu v Jeruzalému. S následujícími meditacemi o jiných místech Svaté země se Bernard snažil templářům osvětlit spirituální význam duchovních míst. Zda tito rytíři byli s to sledovat jeho velmi komplexní a na přirovnání bohaté teologické pojednání, je dostatečně sporné. Synoda v Troyes a Bernardův náborový dokument představují rozhodující okamžik obratu v historii templářského řádu. Bernard se také nespokojil s traktátem, nýbrž doporučil řád dodatečně dopisem patriarchovi Jeruzaléma. Roku 1139 je vzal pod svoji ochranu papež a udělil jim rozsáhlé úlevy. Tím si rozšířil rámec svých přímých možností vlivu a vyloučil veškerou kritiku příslušníků řádu kvůli této nové formě křesťanského života. Možná, že při tom sáhl k Bernardovu traktátu, když v příslušné bule hovořil o tom, že templáři zasvětili své ruce v krvi nevěřících Bohu.

⁷³ zlo

⁷⁴ *Ibid.*, s. 121.

⁷⁵ *Ibid.*, s. 121.

⁷⁶ *Ibid.*, s. 122.

11 SPOR S FRANCOUZSKÝM KRÁLEM

Bernardova konfrontace s francouzským králem vyvstala z roztržky mezi církevními reformátory, a církevně feudálními preláty. Pařížský biskup Stephan ze Senlis, se pokusil, v průběhu církevní reformy, uložit svým sekulárním kanovníkům augustinskou řeholi tak, jak ji již následovali regulární kanovníci ze Saint Victora. Proti tomu „pokláštěrnění“ jejich života se mohutně bránili kanovníci z Notre Dame pod arcidiákonem Theobaldem Notierem, podporováni také mocným kancléřem Stephanem z Garlande. Hlavní problém nastal v okamžiku, kdy chtěl biskup převést hmotné statky z jejich katedrály na Viktorský klášter. Kanovníci mobilizovali Ludvíka VI., který se již roku 1119 postavil proti reformě pařížské biskupské církve. Zbavil biskupa Stephana mocenských práv, příjmů a majetků, které tvořily podstatnou část pro panování a správu biskupství. Stephan vyhlásil interdikt nad jeho diecézi. Ustal veškerý církevní život. Tuto hrozbu mohl vyřešit jen zásah vyšší instance. Král se obrátil na papeže, který opět z moci svého úřadu zrušil interdikt. Naproti tomu se opět pokusili opati z Pontigny a Clairvaux přemluvit papeže. Generální kapitula se, pochopitelně, ujala své proreformní strany a obrátila se dopisem, který pravděpodobně formuloval Bernard, na krále a pohrozila mu, že zastaví modlitby za něho, tak intervenci proti němu u papeže.

Ludvík však zůstával neoblomný. Ani osobní setkání biskupů s panovníkem nevedlo ke změně jeho postojů. Právě v tomto okamžiku jej dostihl mandát Svatého otce, který jej „osvobozoval před naší hrůzou a stejně tak před sebou“. Bernard přistupoval k panovníkovi tvrdě a předpověděl mu jako nebeský trest smrt jeho syna, který byl určen za následníka. Každopádně ani toto varování nemělo úspěch. Král se pokusil prosadit u metropolitě diecéze Sens, Heinricha Sangliera, kterému byla Paříž podřízena, jako sufragán. Ludvíkovi se patrně znelíbilo, že prelát se změnil z dvořana na reformního biskupa, který přirozeně také zvýhodňoval cisterciáky. Nyní byl najednou obviněn ze svatokupectví, a proto jej král předvolal ke svému soudu. V květnu 1129 napsal Bernard nejméně tři dopisy. Dva spolu se Stephanem Hardingem a Hugo z Pontigny jménem řádu a jeden soukromější kancléři Haimerichovi. Oficiální dopis bije do očí: kapetovec je druhým Herodesem, který sám potírá náboženství. „*Vida, také nyní je v diecézi Sens pronásledován Kristus, aby byl zničen.*“⁷⁷

⁷⁷*Ibid.*, s. 127.

Neméně dramatické je poselství kancléři: „*kdo je s to snést ještě takový rozkol mezi nebem a zemí?*“⁷⁸ Původně se zdálo, že věc zůstane nerozhodnutá. Dokonce měla později eskalovat zavražděním dvou duchovních a měla zaměstnávat ještě jednou Bernarda. S touto souvislostí přinesla kurie Bernardovi nepříjemné ponížení, když ho poslala do patřičných mezí. Nedochoval se nám dopis, který kurie Bernardovi poslala, ale jeho sdělení lze zrekonstruovat z Bernardovy odpovědi kancléři Haimerichovi. Kurie opata nabádala, aby se neukazoval na všech synodách a nezasahoval do sporů, které se jej netýkají. A především přirozeně nezastávat jiný postoj než kurie. Bernard ulámal ostří těmto výčtkám maximálně šikovně ve své replice, když říká, že všechna rozhodnutí byla učiněna jinými. Bernard pak učinil přesný opak svého dosavadního chování. Úplné stažení do kláštera, úplné mlčení k církevně politickým událostem. Zašel až tak daleko, že si vyžádal privilegium, moci zakázat biskupům a legátům, vyžádat si jeho pomoc. Je víc, než jasné, že Bernard dával najevo, že bez jeho pomoci se daleko nedostanou. Ve svém dopise Haimerichovi si opat stěžuje, že je s nimi jednáno, jako s nějakými heretiky. I přes tyto události mu byl roku 1130 nabídnut biskupský stolec v Chalons sur Marne. Bernard s díky odmítl a doporučil opata Gottfrieda ze Saint Médard v Soissons. Nevíme, proč volba padla na Bernarda, lze se domnívat, že jde o odezvu jeho úzkého přátelství s předchozím biskupem Wilhelmem a dojem, který mohla udělat jeho přítomnost na koncilu v předchozím roce.

⁷⁸*Ibid.*, s. 127.

12 ROZKOL CÍRKVE

Čtrnáctého února roku 1130 došlo k události, která si vyžádala úplnou Bernardovu pozornost. Západní křesťanství mělo opět dva Svaté otce. Oba dva se považovali za zástupce Petra a Krista. Po smrti Honoria II. se vytvořily dvě skupiny, které byly již delší dobu ve vzájemném rozporu. Na jedné straně věkem a hodností mladší kardinálové, kteří byli ustanoveni, na základě Wormského konkordátu. Tato skupina spolupracovala s Haimerichem, který v kurii, jednak v důsledku svého úřadu, jednak pro svoji osobnost, mohl být označován za šedou eminencí za papeži oněch let. Proti této skupině byla strana povětšinou starších „konzervativních“ kardinálů, kteří roku 1122 aktivně spoluprožívali konec investiturního sporu. Byli přesvědčeni, že je Honorius pověřoval jen zřídka důležitými veřejnými úkoly. V Gregoriánském klášteře proběhla pod dohledem Haimericha volba Gregora Papareschi, kardinála diákona ze sv. Angela. Nový papež, který přijal jméno Inocenc II., se zmocnil současně Lateránu, aby se zde nechal uvést na trůn. V okamžiku, kdy se o tom dozvěděla protistrana, zvolila si svého papeže jménem Anaklet II. Ten se setkal se s uznáním nejen u většiny kardinálů, ale také u městské šlechty a lidu. Starší, považující za ideál vládu církve nad světem, naproti tomu mladší, spolupracující s novými řády, prosazovali stažení ze světa a vnitřní reformu. Inocenc byl z Itálie vytlačen a na papežský stolec usedl Anaklet. Situace se tím však nevyřešila. Podle zvyklostí doby rozhodoval Svatý Duch, kdo bude z Říma vládnout křesťanství, ale v reálném světě rozhodovala propaganda. Konečné slovo tedy ještě nebylo řečeno a ke slovu se dostala propaganda a právě v tomto okamžiku sehrál Bernard ústřední roli.

12.1 Bernardova propaganda

Bernard byl o celé situaci informován, i když lze předpokládat, že informace se k němu dostaly stranicky upravené. Je tudíž nanejvýe pravděpodobné, že si Bernard nemohl vytvořit svůj vlastní nezávislý názor. Nebylo žádným překvapením, že se Bernard přidal na stranu Haimericha. Pomalu se na stranu Inocence začali přidávat církevní hodnostáři Francie.

V křesťanském světě však bylo zapotřebí vydat rozhodnutí, které by jasně určilo jednoho z papežů za právoplatného. Král za tímto účelem shromáždil v létě či na podzim duchovní a světské hodnostáře do Étampes. Bernard předložil jako jeden z mnoha argumenty podporující Inocence a později shromáždění jednomyslně, v tehdejší smyslu, zvolilo za právoplatného papeže Inocence. Také Anglie a Kastilie zaujaly brzo postavení pro Inocence. Inocenc zůstal od dvacátého čtvrtého října do třetího listopadu v Cluny. Přijel za ním opat Suger ze Saint Denis, jako vyslanec francouzského krále. Situace v jižní Francii byla mnohem víc problematická a Bernard jí musel věnovat ještě dost pozornosti. Potíže dělalo také Německo. Sice zde tehdy byla téměř všechna biskupství v rukách přívrženců reformy, ale král, Sas Lothar III. z Süpplingenburgu, se choval zdrženlivě. Jeho mlčenlivost trvala až do října roku 1130, kdy se během dvorního dne ve Würzburgu vyjádřil pro Inocence. V Clermontu zahájil Inocenc II. osmnáctého listopadu synodu, na které svého protivníka proklel; ten odpověděl ze své strany v březnu následujícího roku církevní klatbou. O tom, zda se synody účastnil také Bernard, nemáme žádné informace. Na začátku roku 1131 uskutečnil Ludvík VI. ve Fleury slavnostní proskynézi k nohám papeže a ubezpečil jej svojí pravověrností a vstřícností, nejen své osoby, ale i církve jeho říše. Se stejným obřadem uznal papeže o pár dní později anglický král Heinrich I. Podle Vita prima měl jej k tomu získat Bernard při osobním rozhovoru, při kterém se mu zaručil, že by vzal na sebe před Bohem hřích, pokud by král učinil s Inocencem špatnou volbu. Anglický klérus byl totiž značným dílem na straně Anakleta. Každopádně zůstal opat s tímto panovníkem v kontaktu. O rok později vyslal mnichy do Yorkshiru k založení první cistercie Rievaulx.

13 PRVNÍ KONTROVERZE S ABELARDEM

Pravděpodobně první setkání s Abelardem a Bernardem proběhlo dvacátého ledna roku 1131 v Morigny, kde měl papež vysvětit Vavřínecký oltář. Abelard se obrátil na Inocence kvůli potvrzení kláštera Utěšitele, který založil pro svoji manželku Heloise, a také prosil o legáta, který by vykázal do patřičných mezí mnichy jeho kláštera st. Gildas v Bretagni, se kterými si nevěděl rady. Oba muži již platili za nejznámější muže církve své generace. Cisterciák jako „slavný kazatel Božího slova ve Francii“ a benediktin jako vedoucí vynikajících škol. Bernardova návštěva byla, jak mu alespoň napsal Abelard, jeho ženou Heloise a jejími svěřenkyněmi již dlouho „toužebně očekávaná“. Víme, že Heloise nahradila asketické praktiky péčí o tělo, někdy až do jisté míry specifickou péčí. S tímto se však Bernard pravděpodobně nesetkal, jelikož byl během návštěvy spokojen. Problémy se začaly objevovat až v okamžiku, kdy se Bernard účastnil bohoslužeb. V tu dobu byl Abelard ve svém bretonském klášteře. Jeptišky ve svých modlitbách nežívali Otčenáš ve formě podle Lukáše 11,3, nýbrž podle Matouše 6,11. Neprosily tedy Boha o „denní chléb“⁷⁹, nýbrž o „látku povýšenou nade vše“⁸⁰. V obou případech jde o přeložení dle Vulgáty stejného řeckého slova, takže co Bernardovi vadilo na odchylce, kterou zastávali i někteří církevní otcové?

Pravděpodobně nebyl zcela nadšen skutečností, že se Heloise odlišuje od zvyku celé církve. Právě díky teologickým otázkám se dostali oba muži do rozporu, a i když výměna jejich názorů byla uctivá, naznačovala, že základní postoje obou mužů jsou rozdílné. Bernard sdělil svou výtku Abelardovi, který opatovi podal zajímavé vysvětlení, kterým obhajoval tuto formu sakrální modlitby. Argumentoval historicky: jen Matouš mohl znát Pater Noster v autentické formě, tj. učené Kristem, neboť Lukáš nebyl svědkem, který to viděl na vlastní oči a slyšel na vlastní uši, nýbrž se asi modlitbu naučil jen od Pavla, pro kterého platí to samé, stal se křesťanem až po smrti zakladatele náboženství. S podobnou historickou kritikou se Abelard také znemožnil již roku 1121 u mnichů kláštera Saint Denis, když dokázal, že jejich svatý patron by nemohl být Areopagita, žák sv. Pavla, který se stal následně biskupem v Korintu a misionářem v Gálii. Muselo se tedy jednat o jiného Dionýse.

⁷⁹ Panen quotidianum

⁸⁰ Panem supersubstantialem

To muselo být pocíťováno jako ponížení svátosti patrona, opat nechal učence zavřít, aby byl poslán před královský soud. Tehdy jej zachránil pouze útek. Abelardův způsob myšlení byl na jeho dobu poněkud nezvyklý. Zdůrazňoval jak historický základ události spásy a také, že rozum nesmí být upřednostňován, ani zvyklosti, ani pravdě. Bernard nebyl odpůrce rozumu, ale také nebyl pro jeho výrazné užití. Bernard od Abelarda byl nucen vyslechnout, že také jeho řád se nebrání novinkám, třeba zavést jiné hymny, než je jinak obvyklé u francouzských benediktinů a neslavit mariánské slavnosti a slavnosti svatých. Není nám známo, jak Bernard reagoval na tyto argumenty. Určitým paradoxem je, že Abelard při svém navázání na autentické překlady bible v principu sledoval ty samé cíle jako v ostatních souvislostech cisterciáci, když chtěli následovat benediktinskou řeholi v původním smyslu, nebo pátrali po nefalšovaném ambrosiánském církevním zpěvu. Je pravděpodobné, že ani Bernard, ani Abelard si této skutečnosti nebyli vědomi. My však můžeme s časovým odstupem spatřovat, že oba muži chtěli naplnit stejný ideál reformního hnutí vrcholného středověku, totiž návrat k počátkům ať apoštolským či prvním západním mnichům.

14 BERNARD A KRÁL LOTHAR

Spor s Abelardem byl zatím nepatrný a Bernard musel svou pozornost zaměřit na dlouhotrvající problém, totiž papežské schisma. V zimě roku 1130 či 1131 cestoval Bernard, jako člen papežského dvora s Inocencem do severní Francie. Postupně ubývalo církevních hodnostářů, kteří nepodporovali Inocence. Těm, kteří stále váhali, rozesílal Bernard dopisy, nutící je k zamyšlení. Jeden dopis poslal také arcibiskupovi z Toursu Hildebertovi z Lavardinu. Po určitém vyčkávání se arcibiskup postavil na stranu Inocence. Prvořadým cílem ale bylo přimět budoucího císaře k demonstrativnímu uznání Inocence. Proto se vydal papežův dvůr a s ním i Bernard do Říšské knížecí diecéze Lutych, aby se zde setkal s německým panovníkem. Tak učinilo také dvaapadesát dalších opatů a třicet šest biskupů. Dne dvacátého druhého března 1131 se spolu setkali král Lothar III. a papež Inocenc II. ke slavnostnímu znázornění jednoty církve a světa. Oklopený působivým počtem duchovních a světských velikánů své říše, přijal král papeže před lutyšským biskupským chrámem a prokázal mu současně více úcty, než mohl očekávat. Lothar prokázal Svatému otci službu maršála a stratora, tj. vedl jako jízdní sluha jeho koně za uzdu a přidržoval hostu třmen. Jednalo se o očividný důkaz Lotharovy poslušnosti. Teď, když Lothar III. přislíbil Inocencovi II. poslušnost, přistoupil papež k další záležitosti. Inocenc II. potřeboval vojenskou pomoc Němců proti konkurentům, tedy o tažení na Řím. A proto ve skutečnosti dostal Lotharův příslib: „*po poradě se svými knížaty nabádal k válečnému tažení do města a sliboval slavnostně, tohoto papeže druhý rok navrátit na Petrův trůn.*“⁸¹

V Lutychu zazněla tato Bernardova slova: "*Ona bestie z apokalypsy, které byla dána tlama, která se rouhá, a vede válku se svatými, si uzurpuje Petrův trůn*"⁸²Německý král se nacházel v situaci, kdy se mohl pokusit získat jistou protislužbu. Požadoval odvolání ujednání Wormských konkordátu, kterým roku 1122 byl oficiálně ukončen spor o investituru. Tehdy se německý král Heinrich V. zavázal, již dále neovlivňovat biskupské a opatské volby, nýbrž respektovat kanovnickou volbu a vysvěcení. Lothar žádal, aby se investitura vrátila koruně. Bernard označil tento požadavek později za „*barbarskou dýku hněvajícího se a rozhněvaného*

⁸¹ DINZELBACHER, Peter. *Bernhard von Clairvaux: Leben und Werk des berühmten Zisterziensers*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, c1998, Gestalten des Mittelalters und der Renaissance. ISBN 978-3534138524. s. 142.

⁸²*Ibid.*, s. 142.

krále".⁸³ Bylo pro něj nemyslitelné, aby Inocenc požadavku vyhověl. Postavil se proti tomuto požadavku a tím i proti králi. Ochránil tak církev před návratem do časů před investiturním sporem. Když Lothar pochopil, že jeho požadavek nemůže projít, upustil od něj. Svůj slib vést říšské vojsko do Říma však neodvolal. Inocencovi se podařilo splnit vše, co si předsevzal a vrátil se zpět do Francie. Nebyl však jediný, kdo slavil úspěch. Bernardovi se podařilo během cesty získat skupinu mladých a ušlechtilých lidí do svého kláštera, kteří již nechtěli déle žít ve světě. Pravděpodobně nejvznešenější mezi nimi byl šlechtický strážce pokladů Lutyšské katedrály, Gottfried z Peronnu. Jako převor z Clairvaux měl od roku 1140, až do své smrti roku 1144, zaujímat druhé místo po opatovi. Jeho rodičům, kteří neskrývali svůj smutek nad touto ztrátou a své starosti pro jeho onemocnění, napsal Bernard velmi citlivý utěšující dopis. V něm sliboval, že ho nebude přetěžovat. Deprese, která Gottfrieda postihla na cestě do Clairvaux, a z které jej Bernard vyléčil modlitbou, připomíná, jak asi bylo těžké rozhodnutí vstupu do kláštera právě pro ty muže, kteří přicházeli z dobrých společenských vrstev a zvolili jiné formy života. Papež neměl v současné situaci žádné stálé sídlo, které by jej a jeho dvůr mohlo zaopatřit. Z tohoto důvodu putoval od města k městu a od konventu ke konventu. Devátého a desátého května se setkal s anglickým monarchou Heinrichem I. v Rouenu, což významně posílilo papežovo postavení.

Na závěr vedla cesta Inocence také do Bernardova kláštera. Zdejší konvent na něj udělal velký dojem. Bernardův život nabral na několik měsíců volnější tempo. Většinu času pobýval za zdmi kláštera v Clairvaux, kde se věnoval, jak modlitbě, tak i svým povinnostem opata. Netrvalo však dlouho a dění ve světě, a tedy i v církvi, znovu odvedlo Bernardovu pozornost od modlitby. V Remeši proběhlo osmnáctého října velké církevní shromáždění, během kterého králové Francie, Německa, Anglie, Aragonu a Kastilie osobně nebo prostřednictvím vyslanců slavnostně stvrdili nadvládu Inocence. Bernard se samozřejmě celé události účastnil. Byl přítomen tomu, když papež Inocenc II. slavnostně pronesl klatbu spojenou s exkomunikací nad svým rivalem, tak i při výkladu benediktinských opatů, kteří se vzdali řady clunyských uzancí ve prospěch cisterciáckých. Na shromáždění se také opakoval kánon z koncilu v Clermontu, který říkal, že mniši nesmějí studovat práva a lékařství. Bernard plně souhlasil se zněním kánonu.

⁸³*Ibid.*, s. 142.

15 BERNARD V AKVITÁNII

Inocenc II. dosáhl mnohých vítězství. Stále se však našli ti, kteří považovali za právoplatného papeže Anakleta. Tuto skutečnost nemohl Inocenc II. připustit, a tak hledal vhodného muže, který by svou výmluvností a charismatickým vystupováním získal poslední odpůrce. Inocenc II. svěřil tento úkol Bernardovi, jelikož se v minulosti ukázal, jako velmi schopný. Opata tak čekaly dlouhé cesty, až na jih Itálie. První pokus přemluvit „schizmatika“, nebyl vskutku úspěšný. V jižní Francii se biskup z Angoulême, Gerhard, známý církevní právník, po krátkém obrácení se k Inocencovi, definitivně rozhodl pro Anakleta. Co zapříčinilo tak náhlý obrat? Anaklet mu potvrdil postavení papežského legáta a vikáře. Gerhard zastával postavení biskupa od roku 1102 a byl známý svou láskou k okázalostem, hrabivosti a autoritativnímu vystupování. V jeho prospěch však hrála skutečnost, že byl podporován akvitánským vojevůdcem, hrabětem Wilhelmem X. z Poitiers. Biskupové okolních diecézí Limoges, Poitiers, Perigueux a Saintes byli naproti tomu příznivci papeže Inocence. Bylo nanejvýš logické, že dříve či později vznikne konflikt, který na sebe nenechal dlouho čekat.

Ten se odehrával na pozadí regionálních napětí prelátů. Když se Gerhard roku 1131 stal arcibiskupem z Bordeaux, využil to náležitě k dalšímu rozšíření postavení Anakleta. To samozřejmě nezameškal druhý papež, aby jej na koncilu v Remeši proklel a sesadil ho. Jeho úřad legáta dostal Gottfried z Leves, biskup z Chartres, přítel krále a Bernarda. Svou cestu připravoval od podzimu minulého roku oběžníkem určeným biskupům Akvitánie, podporovatelů Inocence II., kteří byli napadáni Gerhardem. Byl si vědom toho, že je třeba jim poskytnout podporu a také je varovat, aby se nedali svést z cesty. Bernard nepochyboval o tom, že Gerhard svým jednáním sleduje své vlastní úmysly. Nejvíce ho však popudila skutečnost, že biskup nejdříve strnil Inocencovi: *„Pokud jsi měl totiž nějakou naději, vysloužit si milost pana Inocence splněním Tvých ostudných a nestydatých požadavků /na hodnost legáta/, byl on, jak jsi sám psal, svatý a papež. Jak to, že jej nyní obviňuješ, že je schizmatik?“*⁸⁴

⁸⁴*Ibid.*, s. 147.

Bezúspěšný byl také dopis Wilhelmovi X., který Bernard formuloval jménem a na objednávku svého bratrance, vévody Huga II. z Burgundu. Přípravy na cestu byly dokončeny, a tak se Bernard vydal do Akvitánie. Koncem roku 1131 či začátkem roku 1132 dorazil s biskupem Joscelinem ze Soissonsu do Montierneuf. Zde se setkal s Wilhelmem, vyslechl Bernarda a jeho argumenty a posléze se přidal na stranu Inocence II. Jeho počínání však pramenilo ze snahy zbavit se Bernarda, jelikož v okamžiku, kdy opat vyrazil dál na sever, svůj názor opět změnil. Bernard byl velmi zklamán a jeho činnost v Akvitánii na několik let ustala. Písemně se ovšem pokoušel získat další spojence proti Gerhardovi a Wilhelmovi.

15.1 Papežská chvála

Po návratu z Akvitánie nastala pro Bernarda opět poklidnější doba. Papež Inocenc II. si Bernardových služeb vážil natolik, že sedmnáctého či devatenáctého února roku 1132 odměnil jeho služby výjimečným privilegiem pro cisterciáky. Od tohoto okamžiku nemuseli již cisterciáckí opati navštěvovat diecézní synody. Byla to právě jedna z věcí, kterou Bernard ve svém traktátu o vzdělávání biskupů tvrdě odsuzoval. Papež vyslyší přání opata a osvobozuje jej a celý řád pro vždy od biskupských zásahů a placení desátků, potvrzuje svobodnou volbu opatů z řad příslušníků řádu a zakazuje zatěžování jejich bývalými pány. Jaký Bernard přikládal význam těmto privilegiím, není známo. Papežský úřad se velmi rád klonil k tomu, písemně stvrzovat takové výjimečné úpravy, které oslabovaly moc biskupů, jeho vlastní naproti tomu posilovaly tím, že na sebe vázal výjimkami a ochrannými dopisy nová společenství jako cisterciáky a templáře.

16 BERNARD VE SLUŽBÁCH INOCENCE II.

16.1 První cesta do Itálie

Bernard se ve službách papeže osvědčil, a proto ho Inocenc II. požádal, aby ho začátkem roku 1133 doprovodil na jeho dvůr v Itálii. Důvod byl stále stejný, pomoci se získáním, či zdoláváním přívrženců Anakleta. Kroky Inocence vedly do severní Itálie už během minulého roku. V červnu vykonal církevní shromáždění v Piacenze. Také mnoho dalších severoitalských měst bylo již na jeho straně. Ta nejmocnější, jako například Milán, stále ještě vzdorovala. Tam, kde slova selhala, musela přijít na řadu vojenská síla. Papež čekal na německého krále, který měl pro něho dobýt vzpurné obce a především Svaté město. V listopadu dorazil do Piacenzy Lothar III, doprovázený uznávaným Norbertem z Magdeburgu, který vykonával úřad kancléře pro Itálii. Vojsko, které ho doprovázelo, však bylo poměrně malé, jelikož větší část svého vojska musel nechat kvůli konfliktu se Staufem ve své vlasti. Římský papež, Anaklet zůstal rozvášněný a pokusil se vyjednávat. Vyjádřil dokonce ochotu, ponechat rozhodnutí králi, aby určil toho, kdo se má stát pravým vůdcem křesťanů. Lothar III. na to nepřistoupil a dál pochodoval s Inocencem II. na jih. Vědomě si tak nechal utéci příležitost, která by mu poskytla proti církvi velkou sílu.

Zatímco Inocenc II. postupoval na jih Itálie, Bernard se na jeho žádost vydal do Janova, kde měl sjednat mír s Pisou. Přímořská města byla ve sporu kvůli nadvládě na Korsice. Biskupové a občané obou měst sice uznávali Inocence, ale jejich vzájemná obava byla tak velká, že nebyli ochotni, přijít mu se svými flotilami na pomoc. Flotily obou měst byly pro dobytí Říma velmi důležité, jelikož normanské válečné lodě chránily Anakleta. Bernardova mise byla proto nanejvýš důležitá. V krátké době se mu podařilo přimět Janovany k přijetí ujednání o rozdělení Korsiky, které šikovně připravila papežská diplomacie. Smlouva byla podepsána mezi dvacátým a šestadvacátým březnem 1133 a Bernard se tak mohl připojit k Inocencovi. Inocenc II., doprovázený vojskem, dorazil třicátého dubna 1133 k branám Říma. Bez boje mohl Inocenc II. vstoupit do Lateránu, neboť protistrana, především Pierleoni, stejně sám Anaklet, kterého chránili normanští válečníci Rogera II. Sicilského, mu je dal k dispozici.

Anaklet si byl vědom toho, že nedokáže ubránit celé město, a tak se rozhodl zabarikádovat v Andělském hradě a blokoval tak přístup do kostela sv. Petra. Korunovace císaře, jako odměna za vojenské tažení, nemohla být provedena na pravém místě. Císařské insignie Lothar III přijal čtvrtého června v Lateránské bazilice, až v okamžiku, kdy složil spolu se svou ženou slib věrnosti papeži. Proto nechal Svatý otec později v Lateránu namalovat nástěnný obraz, který ukazoval Němcům, jak je jeho vazalem a to mělo za času Barbarossy nadělat ještě hodně zlé krve. Ne však Bernard, nýbrž Norbert z Xantenu byl v této situaci rozhodující duševní poradce v družině monarchy.

16.2 Sporná volba biskupa v Toursu

Vojenskou podporu v Římě však Inocenc II. neměl příliš dlouho. Situace v zemi krále Lothara III. se zhoršovala a on musel odjet zpět do Německa. Inocenc tak rázem přišel o vojenskou podporu a stáhl se do Pisy. Bernard se zatím vrátil zpět do Francie, kde na něj čekal další úkol. V městě Tours, ležícím v hrabství Anjou, došlo k nové volbě arcibiskupa. Bylo zapotřebí volbu uznat, a tak se nově zvolený arcibiskup obrátil na Inocence II. Když však z nejasného důvodu nebyl uznán, rozhodl se arcibiskup Philipp vydat do Říma, aby si potvrzení odnesl od Anakleta, což mu jeho rival přislíbil. Bernard se pokusil přimět Phillipa ke změně názoru dopisem, ale ten zůstal bez odpovědi. Mezitím se malá strana ve městě pokusila druhou volbou zajistit svému favoritovi, rovněž mladému klerikovi jménem Hugo, biskupský trůn. Inocenc II. pověřil Bernarda, aby celou záležitost urovnal.

Bernard se rozhodl celou situaci vyřešit na shromáždění, které proběhlo v červenci či srpnu v Blois, kde se sešli obě strany. V záležitosti Bernard rozhodl obvyklým způsobem. Philippa sesadil, jelikož nabyt dojmu, že ten si chce církevní funkci koupit penězi. Nepotvrdil ale ani Huga, aby mohl celou záležitost opět poukázat k papeži. Tato praxe podstatně přispěla k hegemonii římských biskupů na Catholicou. Trvalým přenášením tisíců jednotlivých rozhodnutí na kurii také tam, kde mohl rozhodnout jiný člen hierarchie, posiloval krok za krokem papežskou monarchii. Bernard vystupoval z pozice delegovaného soudce, s papežskou plnou mocí fungovat v kanovníckém procesu, a ze zprávy, kterou potom odeslal Inocencovi, vyplývá, jak přesně se snažil o církevně právní způsob postupu. Je to jeden

z pramenů, které dokazují, že Bernard musel mít vesměs dobré právnické znalosti. Inocenc později uznal a potvrdil Huga.

16.3 Bernard končí akvitánské schisma

V zimě 1134 či 1135 se Bernard vypravil znovu na jih. V jižní Francii se i nadále držela enkláva odporu proti Inocencovi II. Povětšinou podporovala Akvitánie Anakleta. Víme, že rozhodující vliv zde měla opce staříckého biskupa z Angoulême, Gerharda. Jeho podporoval vévoda z Akvitánie, Wilhelm X. z Poitou. Ovšemže se proti tomuto církevnímu hodnostáři vzmáhala opozice, neboť svoji moc žádostivě využíval ke svému obohacení, zejména ze strany biskupství. Ti se postupně začali přidávat na stranu Inocence II. Změna situace přiměla legáta Gottfrieda z Chartres, aby spolu s Bernardem zkusili obrátit Akvitánii na jejich stranu. Kroky opata nejdříve směřovaly do Nantes, aby zde v okolí města připravil založení cistercie, které bretaňská vévodkyně Ermengarde dala k dispozici pozemek k založení devatenácté pobočky Clairvaux. V oblasti strávil Bernard ještě nějaký čas, než se znovu vydal do Akvitánie. Gerhardova situace se zatím ještě zhoršila. Navíc byli protivníci papeže Inocence II. údajně pravidelně napadáni démony, což asi byla propagační legenda, ale určitě dokázala šířit obavy. Na tomto pozadí by měla být chápána ochota, s kterou souhlasil hrabě Wilhelm z Poitou se setkáním v Parthenay. Následující scéna zasluhuje, abychom ji podrobněji citovali ve vylíčení Bernardova životopisce Ernalda, neboť vrhá trochu světla na způsob, jak mohla být činěna politická rozhodnutí.

Bernard celebroul mši, při které musel hrabě jako exkomunikovaný zůstat mimo kostelní loď: „*už se nechoval jako člověk, položil Boží muž tělo páně na talířek pro hostie a vzal jej s sebou. A s plamennou tváří, s plamennýma očima, ne prosebný, nýbrž hrozící vyšel a přistoupil k vévodovi se strašnými slovy: „hle, syn Panny kráčí k tomu, je hlavou a pánem této církve, kterou pronásleduješ. Zde je Tvůj soudce, v jehož jménu se každé koleno obyvatele nebes, země a pekla skrčí. Zde je Tvůj soudce, do jehož ruky přijde tato Tvá duše! Budeš také jím opovrhovat?... Všichni kolem stojící plakali...“*⁸⁵ Wilhelm nevydržel toto napětí a hrozivou blízkost svččené hostie: zhroutil se, ztratil řeč a zdálo se, že utrpěl epileptický záchvat. Opatův kopanec jej postavil opět na nohy, avšak ne ke smyslům. Nerozhodně se

⁸⁵*Ibid.*, s. 160.

podřídil Bernardovi a Inocencovi, podřídil se tak podle myšlení druhých a svého Bohu. Biskup z Poitiers, Wilhelm II., se mohl opět ujmout svého trůnu. Schisma ve Francii bylo tak ukončeno. Gerhard zemřel nedlouho po této události.

16.4 Bernard v Bambergu

Bernard slavil úspěch a zajisté by si zasloužil odpočinek. Povinnosti mu ho však nedopřály. Jeho kroky tentokrát vedly do Bambergu. Důvodem byla opět bezpochyby mise pro papeže Inocence II. Ten se musel na čas usadit v Pise, dokud mu císař znovu neposkytne vojenskou podporu k dobytí Říma. Tím by byl Anaklet definitivně poražen. Lothar však nemohl poskytnout vojenskou podporu, jelikož měl svým vlastních problémů dost. Bylo zapotřebí v Německu sjednat mír a právě tento úkol svěřil Inocenc II. Bernardovi. Při usmiřování Stauferů a Sasů hrál důležitou roli jediný německý kardinál, Theodwin z S. Rufina. Cisterciácká historiografie zdůrazňuje naproti tomu význam zprostředkovatelské role Bernarda. Když přijel do Bambergu, kam shromáždil král osmnáctého března 1135 svůj dvorní sněm, bylo podrobení se Stauferů jen otázkou času. Vévoda Friedrich se již ponížil minulý rok, a jeho bratr, vzdorokrál Konrád, byl ochoten se vzdát svého odporu, neboť jeho hlavní země, Švábsko, bylo Lotharem strašně zpustošeno. Důležité je zmínit, že Stauferovci nikdy neuznali Anakleta, ačkoli je Inocenc proklel. Dne sedmnáctého března roku 1135 se objevil vévoda Friedrich bosky před Lotharovým trůnem a obdržel po kleknutí odpuštění. K podobnému kroku se odhodlal také Konrád.

16.5 Druhá cesta do Itálie

Inocenc II. sezval koncil do Pisy, který měl být zahájen na letnice, tedy dvacátého pátého května 1135 a tak se znovu musel Bernard vydat do Itálie. Cestoval přes Lombardii, kde jej potkali poslové různých skupin z města Milána. Chtěli Bernarda získat jako zprostředkovatele ve svých vnitřních sporech. Tato mocná obec, která se sama považovala za

„druhý Řím“ byla povětšinou na straně Anakleta. Dodatečně podporovalo město ještě nepřítel německého monarchy, Konráda ze Staufenu. Bernard měl však naspěch a tak přislíbil, že se do města vrátí později. Což také učinil. V rámci církevního shromáždění museli hlavy milánských duchovních přísahat na evangelium, že uznávají Inocence II. a Lothara III. Anselma V. z Pusterly papež sesadil, a novým metropolitou se stal jmenovaný Robald, který mezitím přivolil k podřízení se opravdovému Svatému otci. Inocenc II. poslal skupinu prelátů do Milána, aby jej získal konečně pro sebe. Vyslanci byli Bernard, kardinál Matyáš z Albany, kardinál Guido z Pisy a biskup Gottfried z Chartres. Bernard měl na obyvatele Milána velký vliv a dá se říci, že je mohl „formovat“ jak uznal za vhodné. Nechával Milánské zavázat se Inocencovi a Lotharovi „příisahou na svatou hostii, kterou opat sám držel ve výši“. Bernard chtěl nyní konečně opět vyrazit do svého kláštera. Avšak cestou jej zastihla zpráva, ze které zjistil, že Inocenc také novému milánskému arcibiskupovi hrozil sesazením z úřadu, protože se ještě k němu nedostavil kvůli palliu. Bernard napsal důrazně papeži, aby bral přece ohled na potíže, se kterými musel bojovat nový vrchní pastýř, ve stále ještě odpadlickém městě, a prosil jej o trpělivost. Robald se brzy dostavil do Pisy. Roku 1135 se konečně mohl Bernard znovu uchýlit do kláštera v Clairvaux, kde se mohl nerušeně modlit a meditovat. Zdi kláštera opustil až uprostřed zimy roku 1136 či 1137. Na jeho cestě do Itálie ho doprovázel jeho bratr Gerhard.

Císař Lothar konečně v srpnu minulého roku vedl početné vojsko, které mělo Inocence II. dovést k vysněnému cíli. V průběhu zimy dostal císař bez velkých potíží horní část Itálie pod svoji nadvládu. Bylo třeba ještě porazit Normany, kteří si od roku 1059 podmanili jih Itálie. Jedno jihoitalské město za druhým se vzdávalo vojsku, které mělo převahu. Lothar III. přestával být snadno ovladatelný syn církve, jak se projevoval na začátku své vlády. Nyní se konečně obrátil papež, a Bernard s ním, na Řím. Avšak císař, který tak mnoho udělal pro Inocence, nebyl již ochoten k poslední vojenské aktivitě. Jelikož Anaklet vedle Sv. Petra ještě stále ovládal velkou část Věčného města, usadil se Inocenc v pevnosti Frangipaniů. Bernard pro něho sondoval v rozhovoru s různými osobnostmi situaci u protivníka. Podařilo se mu, jak se říká, pohnout větší počet Římanů k odchodu od Anakleta. Nyní bylo třeba zdržet Normany, podporující Anakleta, od tažení na Řím. Bernard učinil odpovídající návrh, a tak se papežští vyslanci vypravili do jámy lvové, do Salerna. Tam chtěl král nechat vyřešit, prostřednictvím

diskuze, mezi hádajícími se papeži otázku, kdo je právoplatným Petrovým dědicem. Inocenc byl zastoupený kardinály Haimerichem, Gerhardem, Guidem a Bernardem. Anakletův, hlas ztělesňovali jeho kardinálové Matouš, Gregor a Petrus. Každá ze stran dostala koncem listopadu, začátkem prosince čtyři dny k představení svojí záležitosti. Dlouholetý spor však nakonec vyřešil anděl smrti, který dvacátého pátého ledna 1138 navštívil Anakleta v jeho paláci. Avšak ještě to strana přívrženců Anakleta nevzdala. Kardinál Gregor se nechal v Petrově chrámu dosadit na trůn jako Viktor IV. Jeho hra ovšem netrvala dlouho, neboť se stále více Římanů od něho odvracelo. Obrátil se na Bernarda a požádal o zprostředkování. Opat docílil, že se Inocenc usmířil s kajícím, ba dokonce jej zařadil mezi své kardinály. Koncem roku zasáhla Bernarda tvrdá rána, když třináctého října zemřel jeho nejstarší bratr Gerhard. Do Laterána svolal Inocenc II. roku 1139 všeobecný koncil. Účastnit se ho mělo pět set biskupů a opatů. Podle všech dostupných informací se Bernard koncilu nezúčastnil. Nebyly to však jen nábožensko-politické problémy, které musel Bernard řešit. Mezi roky 1137 a 1139 zaujal Bernard stanovisko k otázce mariologické teologie⁸⁶. Stanovisko, které zaujal se v catholice neprosadilo. Bernard zastával názor, že byla také zatížena dědičným hříchem. Marie byla tedy zplozena v hříchu. Stejně jako všichni ostatní lidé.

⁸⁶ O „neposkvrněné početí“ se teologové přeli do roku 1854, tj. do dogmatizace Piem IX. Jednalo se o spor, zda Marie, když byla počata její matkou, byla či nebyla zatížena dědičným hříchem.

17 „KAUZA“ ABELARD

Roku 1140 obdržel Bernard dopis od jednoho ze svých přátel, který jej informoval o novinkách v oblasti teologie, které považoval za povážlivé. V dopise se píše: „*víra, pro kterou je připraven zemřít, je v nebezpečí. Peter Abelard učí totiž již zase nové, píše nové, a jeho knihy přepluly moře, přeskočily Alpy a jeho nová učení víry, jeho nová dogmata se šíří provinciemi a říšemi, jsou často přednášeny a svobodně bráněny, tak velmi, že údajně mají autoritu dokonce i v kurii!*“⁸⁷ Bernard se nejvíce obával toho, že by měla existovat náboženská filosofie a tak svému příteli odpověděl, že jeho obavy jsou oprávněné. Abelarda považoval za nebezpečného člověka. Mělo by se dodat, že Abelard neméně ostře kritizoval nešvary v monasticismu jak Bernard. Výstižně byli Bernard a Abelard nazýváni „bratry v nevraživosti“. Bernard popisoval Abelarda často a většinou zlovlně, ale jedna z jeho charakteristik se jeví náramně výstižná: „muž, který překračuje svoji míru“. Co je tou mírou, kterou Abelard překračuje?

Může ji považovat za tradici myšlení doby. Abelard byl už jednou odsouzený, a to roku 1121 provinciální synodou v Soissonsu, pod papežským legátem Kunem z Palestiny.⁸⁸ Roku 1141 stanul Abelard znovu před koncilem, tentokrát v Sensu, který chtěl posuzovat jeho učení. Toto církevní shromáždění si sice sám zvolil za arénu své diskusního umění, nepočítal ale s tím, že by se sešli preláti, již rozhodně ovlivnění Bernardem. V současnosti dospěli myslitelé k závěru, že Wilhelm a Bernard Abelardovy texty většinou nepochopili, neboť ten je mínil primárně z logiky jazyka, oni je ale zcela vztahovali k textu. Abelardovi nešlo o ontologické výpovědi stran „věci“, nýbrž podle něho o nerealistický způsob nazírání na problém univerzálií, o jejich logickou reprezentaci, „novina“ a jejich vztahy navzájem. Bernard se nejprve vše snažil urovnat přátelsky, smírným rozhovorem mezi čtyřma očima s Abelardem. Ten měl uznat své omyly. Řešení bylo však jen krátkodobé. Z tohoto důvodu proběhlo ještě druhé setkání, při kterém byly přítomny i další osoby. Abelard si uvědomoval, že nepřesvědčil Bernarda o změně svého přístupu. Bernard skutečně nebyl o Abelardově nápravě přesvědčen a rozesílal proto dopisy opatům, biskupům, kardinálům i papeži.

⁸⁷*Ibid.*, s. 223.

⁸⁸Měl osobně hodit své dílo *De unitate et Trinitate* do ohně a vydat se klášterního vězení.

Jeho listy jsou vysloveně agitační a křiklaví, hemží se porušeními víry, které je kladeno za vinu učenci a hanobením Krista, rouháním a opovrhováním otců církve a tradice. Na opatovy dopisy zprvu nikdo nereagoval. V následujících měsících se proto Bernard vypravil několikrát do Paříže. Cílem jeho cest bylo zbavit Abelarda co možná největšího počtu stoupenců. Kázal nejen v Notre Dame, ale také v různých školách před mladými kleriky. Počáteční neúspěch Bernarda neodradil a zakrátko se dočkal úspěchu. Přibližně dvacet studentů se nechalo přesvědčit jeho argumenty, o pravdivé filozofii, natolik, že změnili od základu své životní plány a stali se v Clairvaux mnichy.

17.1 Koncil v Sensu

V Sensu byl dvacátého pátého května 1141 zahájen koncil. Hlavním tématem koncilu byl konflikt, mezi Bernardem a Abalerdem, který dosáhl svého vrcholu. Na tento konflikt se můžeme dívat, jako na spor mezi „le cloître et l'école“, spor, mezi rozumem a vírou. Bernardovo nepřátelství k Abelardovi však mělo soukromější charakter. Abelard byl chráněncem královského rádce Stephana z Garlandu, kterého Bernard nenáviděl, a Abelard především úmyslně a bez respektu provokoval svého starého učitele, Wilhelma z Champeaux, tedy onoho biskupa a Bernardova přítele, kterému opat patrně vděčil za svůj život. Před Bernardem ležel nelehký úkol, přesvědčit teology, kurii a především papeže o Abelardově nebezpečnosti. Bernard musel část Abelardova výkladu vyvrátit. K tomuto účelu použil velmi propracovaný modus procedendi. Proti Abelardově metodě namítal citací různých míst bible. Důležité je si uvědomit, že Abelard nemyslel tak deviantně a v žádném případě by kolem sebe neshromáždil významnou skupinu samých volnomyšlenkářů. Přívržence našel i v samotné kurii. Je třeba zdůraznit, že Bernard by byl profesoru neodporoval, co se týká principiálního povolení rozumu v teologii. V rozporu s často uváděným názorem neodmítal Bernard prokazatelně v žádném případě rozum při prozkoumání tajemství víry. Jeho funkci však řadil jinak než Abelard. *„Avšak vždy opět argumentuje Bernard také na Abelardově vlastní úrovni proti němu tím, že jej obviňuje, že nemyslí logicky, aby pak sám předložil logické argumenty,*

považuje to takřka za nerozumné, chtít rozumem překonat rozum.“⁸⁹ Bernardova konkrétní strategie, jak toto nebezpečí zastavit, spočívala na následujícím bodě: Abelard nesměl dostat žádnou příležitost se hájit. Proto se Bernard na počátku vůbec zdráhal s ním vést učenou rozpravu. Když byla Bernardova účast na koncilu v Sensu konečně nevyhnutelná, změnil své počínání. Abelard musel být pak konfrontován alespoň s převyšující skupinou vysokých příslušníků hierarchie, kteří mají právní postavení uvnitř Catholicy. Bernard jednoduše neakceptoval, že tento muž mohl být veden čestným hledáním Boha. Abelard definuje víru jako "aestimatio", „jako by každému bylo dovoleno podle libosti posuzovat a hovořit o daném!“ Bernard poslal do Říma útočný dopis proti Abelardovi. Abelard získal opis obviňujícího dopisu a reagoval dopisem svým „milovaným partnerům“. Stěžoval si v něm na opata z Clairvaux: „*tajně však již dlouho je mým nepřítelem, který dosud předstíral, že je mým přítelem, ba mým mimořádným, přítelem, zahořel takovou nenávistí, že nemohl unést titul mých děl, která jej, jak mnil, svou proslulostí tím více ponižují, čím se já více povyšují, jak si myslel. Již dlouho jsem ale slýchal, že mohutně úpěl, poněvadž jsem ono dílo o Svaté trojici, které jsem sepsal, jak Pán dal, opatřil titulem „Theologie“. Poněvadž posléze to již neunesl, tvrdil, že by se muselo nazývat spíše „Stultilogia“ než Theologia.*“⁹⁰

Proti nařčením se chtěl Abelard přirozeně bránit, a proto se rozhodl se s Bernardem utkat ve veřejné rozpravě. Spoléhal se na argumentační umění, které mu mělo dopomoci k vítězství. Bernard z představy učené rozpravy nebyl nadšený a chtěl se jí vyhnout, ale nakonec se musel podvolit. Přítomni byli, kromě 10 biskupů a mnohých severofrancouzských opatů, král s několika světskými veličinami a za kurii kardinál-diákon Hyazinthus Bobo, vlivný přítel Abelarda. Nejméně 3 z přítomných reprezentantů mu byli nakloněni. Mezi přítomnými přáteli Abelarda byli známý reformní kazatel Arnold z Brescie a filozof Gilbert de la Poree. Bernard si byl vědom svého nevýhodného postavení a tak se rozhodl proces zmanipulovat. Den před rozpravou vytvářel nejprve náladu tím, že kázal před lidem, aby se modlil za Abelarda. Přes odpor Hyazinthuse pak večer shromáždil biskupy a přiměl je k tomu, předem hlasovat o Abelardově učení. Zavrhli veškeré, většinou nekorektně vypsané úryvky z Abelardových, které jím přečetl opat.

⁸⁹ DINZELBACHER, Peter. *Bernhard von Clairvaux: Leben und Werk des berühmten Zisterziensers*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, c1998, Gestalten des Mittelalters und der Renaissance. ISBN 978-3534138524. s. 239.

⁹⁰ *Ibid.*, s. 242.

Tímto tahem Bernard učinil učenou rozpravu bezcennou. Třeba nebylo toto odsouzení nelegální, tak přesto nefair. Následujícího dne stáli oba protivníci bezprostředně proti sobě. Bernard přečetl před shromážděním duchovních a světských veličin stat' obžaloby a magistr byl dotázán, zda popírá, že toto sepsal či jestliže ne, může-li to dokázat či vylepšit. K překvapení všech Abelard neodpověděl. Naopak apeloval nyní na vyšší instanci, papeže a opustil, spolu se svými náhle shromáždění. V následujících měsících se písemnou formou oba muži pokoušeli získat nad svým protivníkem převahu. Byl to nakonec Bernard, kterému se podařilo přimět papeže Inocence II. k potvrzení rozsudku. Abelardovi nebylo ani umožněno se bránit. Toto rozhodnutí Svatého otce dostihlo filozofa ještě před jeho odjezdem do Itálie v burgundském klášteře a ukončil autoritativně celou aféru. Bernard sám mohl rozhodnout, kde měl být benediktin opět držen v klášterním vězení. Papež nařídil biskupovi Samsonu z Remeše, arcibiskupovi Heinrichu ze Sensu a opatovi Bernardu z Clairvaux uvěznit Abelarda a Arnolda v různých kláštorech a jejich spisy, kdekoli mohou být nalezeny, spálit na hranici. Abelard musel děkovat opatovi z Cluny Petrusovi, že tento svoji intervencí dosáhl v Římě, že jej mohl ponechat u sebe jako hosta a nikoliv jako vězně. On dále bádá a psal, ale také se připravoval v modlitbách na smrt. Zemřel na jaře příštího roku. Nadále zůstal věrný sám sobě, že ve svém obranném nábožensko-filozofickém dialogu o křesťanství, pohanství a islámu, který koncipoval z podnětu opata v Cluny, který se rovněž těmito otázkami zabýval, vylíčil chválu své Theologii. Před tím, jak informuje Petrus z Cluny, se mu a opatovi Rainaldovi z Citeaux ještě podařilo usmířit v Clairvaux Bernarda a Abelarda.

18 LUDVÍK VII. A THEOBALD Z CHAMPAGNE

Nebylo dosud příliš mnoho kontaktů, mezi Bernardem a jeho novým králem, od r. 1137 vládnoucím Ludvíkem VII. Ludvíkův poradce, Joscelin z Soissons, obdržel na jaře r. 1141 od opata z Clairvaux dopis, který kritizoval krále pro spoj s biskupem Gottfriedem z Bordeaux. Ludvík VII. usiloval stůj co stůj o to, získat biskupské stolce pod svou autoritu. Bylo jen otázkou času, kdy mezi panovníkem a Bernardem dojde k roztržce. Jedna z konkurujících dynastií v říši, která ještě v žádném případě nebyla kapetovci upevněna, byli hrabata z Champagne. Suger si byl asi vědom důležitosti těchto pánů před všemi ostatními ve Francii. Koncem r. 1142 vyrazil Ludvík na východ, aby Theobalda ztrestal za jeho dvojitou vzpurnost. Zdálo se, že Theobald není s to již klást efektivně odpor, neboť mnozí jeho vazalové se připojili ke Kapetincům. Bylo mu vytýkáno, že svými penězi raději podporuje mnichy, než aby si za ně najal žoldáky. Spor mezi hrabětem a králem chtěl urovnat Bernard, jako odplatu za štědrost hraběte.

Opat a biskup Hugo z Auxerre jako zástupce hraběte začali vyjednávání s Sugerem a biskupem Joscelinem z Soisson, zástupci monarchy. Skutečně se jim podařilo, jež se vzájemně dobře znali, dát dohromady ujednání, podle kterého příští konfliktní body budou předloženy smírčímu soudu, sestávajícímu se z Bernarda, Sugera, Joscelina Huga. Bernard informoval papeže, že přísahal, vynasnažit se pro mír a zrušení dekretu o exkomunikaci proti oběma „cizoložníkům“. Zdá se ale, že Bernarda také požádal Ludvík, aby se za něho přimluvil v Římě, aby bylo upuštěno od interdiktů. Bernardovy snahy však nepřinesly žádný úspěch a co víc, upadl u papeže v nevoli. Když však Ludvík nedokázal žádným způsobem u Svatého stolce dosáhnout požadovaného odvolání exkomunikace, rozhodl se rychle a při porušení smlouvy vyslat svého bratra Roberta z Dreux opět s vojskem proti Theobaldovi. Samotnému Ludvíkovi Bernard napsal, aby si promyslel rozsudek nejvyššího krále a zachoval mír. Mír nemohl zavládnout, pokud neoblomný Inocenc II. seděl na Petrově stolci. Dvacátého čtvrtého září 1143 Inocenc zemřel a situaci tak musel vyřešit jeho nástupce. Nově zvolený papež Guido z Citta di Castello, přijal jméno Celestín II. Na něho se obrátil Bernard opět ve prospěch Theobalda a nyní byl vyslyšen. Celestín II. zrušil interdikt, který tížil po dva roky na francouzského krále. Tento ukázal i ze své strany vstřícnost a již dále nebránil volbám biskupa v Paříži a Chalonu.

19 PRVNÍ CISTERCIÁSKÝ PAPEŽ

Nově zvolenému papeži Celestinovi II. nebylo souzeno setrvat na papežském stolci dlouho. Zemřel půl roku po svém jmenování. Nově zvoleným papežem se stal Lucius II. Na papežský stolec nastoupil dvanáctého března 1144. Byl v dobré shodě s Bernardem. Znali se osobně z doby třetí opatovy cesty do Itálie. Jeho pontifikát však také neměl trvat příliš dlouho. Při pokusu vojenskou silou zlikvidovat hnutí o nezávislost Říma byl smrtelně zraněn kamenem. Dne patnáctého února 1145 papež Lucius II. podlehl svým zraněním. Ještě ten samý den byl opat cistercie SS. Vincenzo e Anastasio u Říma zvolen novou hlavou křesťanstva. Tak poprvé mnich z Bernardova řádu měl nejvyšší moc v Catholice. Paganelli přijal jméno Evžen III. První Bernardův dopis novému papeži a dřívějšímu mnichu z Clairvaux je velmi osobní. Bernard nejdříve vyjadřuje svoje zklamání z toho, že jím nebyl přímo informován o události. Opat měl překvapivě naspěch Evženovi současně připomenout, že dosud byl jeho synem, i když se nyní situace také obrátila.

A okamžitě následovaly návody jednání, jak se má projevovat, která již předvídala témata Bernardova velkého „papežského zrcadla“. Lze docela uvěřit, že se Bernard láskyplně obával, že Evžen, který se dosud neprojevoval právě jako vzor rozhodnosti a životní chytrosti, by mohl spadnout o to hlouběji, čím více byl vynesena na nejvyšší vrchol. O tom, že Bernard v žádném případě nesouhlasil s volbou svého spolubratra, nenechává jeho dopis kardinálům kurie na pochybách. Již první slova jsou poznamenána šokující bezprostředností: „*Necht' vás chrání Bůh: co jste to udělali?*“⁹¹ Bernard se oprávněně ptal, proč nebyl k dispozici pro tento úkol žádný z kardinálů. Důvody se lze jen domnívat: pravděpodobně se chtělo bezúhonným kandidátem, který byl skutečně spjat s ideálem chudoby, ulámat hrot narůstající kritice touhy po penězích kurie. Také mohly hrát roli nacionalistické pocity: italská většina chtěla opět Itala. Konečně si volitelé pravděpodobně mysleli, že politicky nezkušený cisterciák by se nechal jimi snadno řídit. Ve skutečnosti se však, alespoň jakmile byl povýšen na nejvyššího pastýře, vyznačoval extrémní nedůvěrou ke svým bližním a výslovnou svéhlavostí. Když potom konečně dorazila do Clairvaux oficiální zpráva z Říma, odpověděl Bernard spíše chladným a krátkým dopisem.

⁹¹*Ibid.*, s. 271.

Do prosince se Evžen spoléhal ve svém boji proti povstaleckým Římanům, kteří zabránili již jeho dosazení na trůn ve městě, na věrnou ozbrojenou pomoc obyvatel Tivoli. Aby si Římany naklonil, zradil ale své spojence a souhlasil s vysláním oddílů pro porobení Tivoli, poručil dokonce zboření městských hradeb. Římské vojsko vyhladilo všechny obyvatele Tivoli, které zajalo a město bylo srovnáno se zemí. Jak byl Bernard neustále v kontaktu s Evženem, aby působil skrze hlavu západního křesťanství na církevní veličiny a svět, tak využíval ale také Evžen vážnosti opata k podpoře vlastních politických cílů. Jako Inocenc musel také on uprchnout z Říma. Sice senát nenapadlo, vyhlásit vzdoropapeže, ale ve vzpomínce na svoji antickou velikost se pokusil oživit utopistickou myšlenku na samostatný městský stát. Jedním z vlivných agitátorů proti pozemské vládě papeže byl Arnold z Brescie, kterého Evžen rehabilitoval, nepamětlivý Bernardova varování. Bernard složil roku 1145 alespoň dva velké dopisy ve prospěch svého papeže. Jeden byl určen Římanům: „*co vám jde na rozum, Římané, tupit panovníky světa, kteří přece jsou vašimi zvláštními patrony? Proč provokujete proti sobě stejnou měrou krále země, proč Boha na nebesích takovým nesnesitelným a nerozumným běsněním, že se snažíte, svatý a apoštolský stolec, který je vznešený skrze božská a královská privilegia ojedinělým způsobem, napadnout s troufalostí rouhající se bohu a snižující jeho čest?*“⁹²

Druhý poslal králi Konrádovi ze Staufenu, který vládl v Německu od r. 1138. Začíná opatovým manifestem o svém pohledu poměru světské a duchovní moci. V žádném směru nesdílí starý gregoriánský pohled, zlepšení říše by mohlo škodit církvi, ale také ne opačně, svoboda církve omezuje říši, neboť obě byly založeny Bohem k střídavému povznesení, a Kristus je kněz jako král. Jelikož německý panovník ovšem má titul římského krále, pokusil se Bernard jej získat pro to, aby komunální hnutí v jeho hlavním městě, které přece také otrásá císařskou svrchovaností, odstranil mečem. Měl by Řím opět podřídit světské vládě papeže. Konrád měl však málo chuti, ovládal svět s plnou mocí nabízenou římským senátem a lidem, jako reagovat na nátlak papeže a jeho opata. Neúspěchy jako tyto jasně ukazují, jak přehnaná jsou jistá vychvalování v jeho životopisu, podle kterých mu „*panovníci světa naslouchali a biskupové v každé národnosti čekali jen na jeho mávnutí*“.⁹³ Ironicky měl právě Bernard zabránit tažení na Řím tohoto německého vládce tím, že jej přiměl místo toho k tažení do Svaté země.

⁹²*Ibid.*, s. 274.

⁹³*Ibid.*, s. 275.

20 BERNARDOVA VÝZVA KE KŘÍŽOVÉMU TAŽENÍ

Na podzim roku 1145 zastihla papeže Evžena III. delegace jeruzalémské královny Melisindy s prosbou, aby přišli na pomoc nejsevernějšímu křižáckému státu. Hrabství Edessa, které bylo v zimě 1144 zabráno mosulským atabegem Zengím, při čemž všechny franské křesťany povraždili. I když papež musel být o událostech v Zámorí informován, reagoval až na oficiální žádost o pomoc. Bulu vyzývající ke křižovému tažení vydal teprve prvního prosince 1145. Jaká byla úloha Bernarda v druhém křižovém tažení? Král Ludvík se rozhodl výzvu papeže vyslyšet a tak na Vánoce svolal do Bourges francouzské šlechtice, které vyzval k účasti na křižovém tažení. Jeho výzva se však nesetkala z kladnou odezvou. Ludvík se proto rozhodl svou výzvu posunout o tři měsíce. V čase, který tím získal, se rozhodl zapojit do svých plánů Bernarda z Clairvaux. Opat svolal vládce k biskupovi Ottovi z Freisigu, aby se od tohoto pověstného tvůrce zázraku „jako od věštky“ dozvěděli, co měli dělat. Nejprve však chtěl opat celou záležitost prodiskutovat s kurií. To nasvědčuje tomu, že nic neslyšel o výzvě Evžena a bez jeho svolení nechtěl nic podnikat. Papež se proto rozhodl vydat bulu v pozměněné verzi, která vyšla prvního března 1146. Nynější výzva ke svaté válce byla první, která směřovala na určitého monarchu a některé z mála změn tohoto listu oproti předchozímu by se mohla vztahovat k Bernardovi. Právě on totiž obdržel zplnomocnění ke kázání na podporu tažení.

Určitým paradoxem je, že právě Bernardovi byl přidělen tento úkol. Opat byl totiž vysloveně proti každé pouti svých mnichů do Svaté země, jelikož jeho pravý Jeruzalém již byl nalezen v Clairvaux. Nebylo možné získat ho pro založení kláštera svého řádu v Palestině. Není proto divu, že úkol nepřevzal bez protestů. Bernardovi bylo pětapadesát a byl již roky churavý. V zimě mezi lety 1145 a 1146 dal papeži na vědomí, že nemá tolik sil, aby to unesl, co na něho bylo dosud naloženo a že by konečně chtěl zůstat ve svém klášteře. Teprve když opakovaně vícekrát došly do Clairvaux požadavky jednak krále Ludvíka, jednak papeže Evžena, nemohl se opat tomuto úkolu dále vyhýbat. A tak napsal Evženovi: „*Oni poručili a já jsem poslechl.*“⁹⁴

⁹⁴*Ibid.*, s. 286.

Vzal si jej pak ale natolik za vlastní, že se mnohým jeho vrstevníkům zdálo, že on je vlastní strůjce tohoto křížového tažení. Svou kazatelskou činnost omezil Bernard na severní Francii. Zbylé křesťanské národy zavalila Bernardova kancelář písemnými výzvami k boji proti islámu. Nad rámec vlastního příkazu se Bernard obrátil také do Anglie a Španělska. Poselství zasáhla také Německo a Čechy. Obzvláště pozoruhodná je formulace výzvy ke křížovému tažení pro Bretaňce, která byla formulována jeho sekretářem Nikolausem: „*hle, nejstatečnější rytíři, opásejte se také, a kdo nemá meč, kup si jej. Nenech Jejich krále samotného, krále Francouzů, lépe řečeno, krále na nebesích, pro kterého on bere na sebe tolik cestovních trampot.*“⁹⁵ Největší úspěch v souvislosti s křížovým tažením slavil Bernard třicátého prvního března roku 1146 ve Vezelay. Právě zde proběhlo velmi dobře propagandisticky zorganizované kázání. Bernard vystoupal společně s francouzským králem, kterému předal papežem zaslaný kříž, na dřevěné ležení před hradem, aby získali bojovníky pro svoji věc. Jeden z očitých svědků řekl ke kázání toto: „*Jako nástroj nebes, podle svého obvyklého způsobu vylil rosu Božího slova, začalo se všude křičet a žádat kříže.*“⁹⁶

Napřesrok se mělo vyrazit. Nadšení bylo po Bernardových slovech tak velké, že tam, kde kázal, se města a hrady vyprázdnila od mužů, neboť se sedmi se jich šest přihlásilo k jízdě do Palestiny. Ve svých kázáních a dopisech využil Bernard argumentaci známou z Listu templářům, kterou nyní rozšířil o „obchodní“ prvek: „*jsi-li chytrý obchodník, „muž pozemského řemesla“, pak Ti ohlašuji velké trhy. Hleď, abys je nepromeškal! Vezmi znamení kříže a současně se Ti dostane odpuštění všech hříchů, ze kterých si se zkroušeným srdcem vyzpovídal. Látka, je-li koupena, je levná – když je zbožně připojena na ramena, je bez pochyby hodna Boží říše.*“⁹⁷ To je poselství, přizpůsobené lidem v silně expandujících městech, kteří žili z obchodu a finančního hospodářství. Rytíři se dali polapit také jinými argumenty: „*náš král je obžalován ze zrady, je mu vyčítáno, že není Bůh... Kdo je jeho věrný, musí vstát a bránit svého pána.*“⁹⁸ Je to myšleno zcela ve zvyklosti oddanosti, vazalství a feudálního práva. Rytíři měli zůstat u svého řemesla a bojovat, ale „jako křesťané“, za cíl udaný církví. Jako pastorální aspekt zdůrazňoval Bernard stále vždy jedinečnost příležitosti

⁹⁵ DINZELBACHER, Peter. *Bernhard von Clairvaux: Leben und Werk des berühmten Zisterziensers*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, c1998, Gestalten des Mittelalters und der Renaissance. ISBN 978-3534138524. s. 287.

⁹⁶ *Ibid.*, s. 286.

⁹⁷ *Ibid.*, s. 287.

⁹⁸ *Ibid.*, s. 288.

k pokání, kterou umožňoval odpustek skrze křížové tažení. Jako první byl spojován s církevní nabídkou milosti na onom světě se starozákonným rokem odpustků.

20.1 Německo v zápalu pro křížové tažení

V zimě v letech 1146 a 1147 se Bernard vypravil do Německa. Cestu lze velmi přesně rekonstruovat, neboť jeho deset průvodců zanechalo minutové záznamy. Ve Frankfurtu nad Mohanem se opat pokusil mezi čtyřma očima získat samotného německého krále pro podnik. I když si král Bernarda velmi vážil, měl dobré důvody, proč odmítnout účast na výpravě. Král znal situaci ve Svaté zemi z vlastních zkušeností. V nitru země byla napětí s Welfy stálým momentem nebezpečí, vně hranice byla válka mezi Rakouskem a Uhry. Opat toužil po návratu do Clairvaux, ale biskup Hermann z Kostnice ho intenzivními prosbami přiměl, aby se s ním vydal do metropole. Přes Freiburg v Breisgau a Basilej přišel průvod dvanáctého prosince do Kostnice. Curychem a Straßburgem projel Bernard pak spěšně zpět k Rýnu a pokračoval v cestě lodí na sever, aby přijel o Vánocích do Speyeru. Neboť tam sídlil královský dvůr, a tam chtěl Bernard využít sváteční nálady, aby se ještě jednou pokusil získat panovníka „Svaté říše“ pro výpravu. Dlouhou dobu nechávaly Konráda Bernardovy veřejné i důvěrné výzvy v klidu. Změna nastala dvacátého sedmého prosince, kdy se Bernard obrátil na krále, nikoliv jako na panovníka, ale jako na člověka. Vykreslil poslední soud, člověka, který stojí před Kristovým tribunálem, Krista, jak přikazuje a říká: „*Ó člověče, co bych býval měl pro Tebe udělat a neudělal jsem?*“⁹⁹ Bernardova slova přiměla krále, že uprostřed kázání, nikoli bez slz, zvolal: „*jsem připravený mu sloužit!*“¹⁰⁰ Za bouřlivého potlesku věřících převzal král kříž a vojenskou korouhev s oltáře z Bernardových rukou. Proč náhle změnil Konrád svůj názor? Později píše Evženovi III., že se jen náhle dotkly prsty Ducha svatého. Papež však nebyl královým rozhodnutím příliš potěšen, jelikož doufal, že Konrád potáhne do Itálie, aby pro něho podrobil Věčné město. Tato naděje se však Bernardovým přičiněním rozplynula.

⁹⁹*Ibid.*, s. 295.

¹⁰⁰*Ibid.*, s. 295.

20.2 Přípravy na křížové tažení

Kolem února roku 1147 bychom Bernarda zastihli na shromáždění v Étampes, na kterém byly přijaty konkrétní detaily provedení cesty do Palestiny. Velmi důležitou otázkou bylo ustanovení regenta během nepřítomnosti krále. Tři dni ve městě Étampes byly kromě toho, nehledě přirozeně na kázání Bernarda, věnovány diskuzi o cestě francouzských oddílů. Vyřešena musela být v Étampes ale ještě otázka správy království v průběhu Ludvíkovy nepřítomnosti. K tomuto problému učinil Bernard rozhodující návrh. Vybral jednoho duchovního a jednoho světského pána. Jedním byl Suger, druhým hrabě Wilhelm z Neversu. Oba chtěli choulostivou zodpovědnost raději přenechat druhým. Papež však Bernardův návrh podpořil. Francie měla štěstí, přišla pod vedení skutečně schopného a loajálního muže. Bernard však nebyl ve svých snahách vždy úspěšný. Jeho neúspěchy jsou přirozeně zpravidla v cisterciácké historii vynechány. Mám však k dispozici i jiné zdroje. *Chronicon Laetiense* z roku 1204 či 1205 nás informuje, že se Bernard na své cestě pokusil dovést ke smíru spor ohledně benediktinského opatství Liessies v Hennegau. Mniši se ale vzbouřili kvůli jeho pro ně nepřijatelnému návrhu, což Bernard kvitoval slovy: „*Věřil jsem, že vstupuji sám do kostela, ale ve skrytu se mnou vstupoval ďábel!*“¹⁰¹

20.3 Křížové tažení proti Lužickým Srbům

Druhé křížové tažení nesměřovalo jen proti islámu. Existovali ještě pohané¹⁰² v Evropě, kteří představovali nebezpečí. Tak to viděli účastníci říšského sněmu ve Frankfurtu dne třináctého března 1147, ke kterým patřil také opat z Clairvaux. Rozhodli se k „prvnímu úderu“, kterému aplaudoval papež, a který podpořil udělením stejných odpustků, které byly slíbeny účastníkům výpravy do Palestiny. Tím bylo vyhlášeno křížové tažení proti Lužickým Srbům. Bernard k tomu sepsal oběžník „pro všechny věřící“. Bernard věnoval tažení značné úsilí a zajisté si nepředstavoval, že skončí tragicky. Francouzští a němečtí bojovníci, jejichž vůdcové se dopustili bezpočtu strategických a taktických chyb, nedostatečná podpora východořímského císaře a neshoda mezi panovníky Zámorí udělaly proto své.

¹⁰¹*Ibid.*, s. 300.

¹⁰²*Ibid.*, s. 301.

21 KONCIL V REMEŠI

V březnu roku 1148 opustil Bernard zdi kláštera a vydal se na koncil do Remeše., kde se chtěl vypořádat s biskupem Gilbertem z Poitiers. V té době byl na vrcholu svého vlivu, jak v církvi, tak ve světě. Evžen pověřil Bernarda nejen zahajovacím projevem, nýbrž mu také přisoudil úlohu hlavního žalobce. Jeden z teologů, kteří cisterciákově asistovali po boku, byl jeho chráněncem, Petrus Lombardus, druhým byl dialektik Robert z Melunu a říšský místodržící Suger z Saint Denis. Shromáždění se zúčastnilo zhruba čtyřista členů hierarchie z celé Evropy. Koncil byl svolán především k potírání hereze.¹⁰³ Vědecká rozprava mezi Bernardem a Gilbertem se konala po oficiálním ukončení koncilu, v paláci remešského biskupa a trvala dva dny. Bernard, neměl žádnou lehkou pozici, neboť jeho soupeř byl chytrý, arogantní a tvrdý. Setkal se s částí duchovních, kteří byli protivníci Gilberta, deseti arcibiskupy, početnými biskupy, opaty a magistry a přečetl jim vyznání víry, které bod po bodu hlasitě odsouhlasili a podepsali, neboť „se hrozili urazit opata a jeho přívržence“. Evžen III. musel buď jeho, nebo Bernarda prohlásit za heretika. Krédo bylo přirozeně zcela tradiční a ortodoxní. Evženovi požadoval od Bernarda vysvětlení. Ten, se vši skromností objasnil, že nechal narýsovat svoje vyznání víry, neboť je požadoval Gilbert. Pravděpodobně Bernard zřejmě učinil již sám jedno, nebo několik nepřesných formulací. K vědecké rozpravě nechal Gilbert dovléci celou knihovnu církevních otců, aby měl „zbraň“ k odzbrojení svých protivníků. Bernard každopádně reagoval tak, že nechal dovléci ještě více kodexů s protiargumenty. Obojí unavovalo papeže, který bezpodmínečně nebyl špičkový teolog tak, že se obrátil na Porretana: „*mnohé, bratře, říkáš mnohé a možná právě to, co čemu nerozumíme, necháváš číst. Ale já bych chtěl jednoduše od Tebe vědět, zda věříš, že ona nejvyšší bytost je Bůh, skrze kterého vyznáváš tři osoby jako jednoho Boha.*“¹⁰⁴ Jelikož Gilbertovi, kterému šlo právě o rozdíl mezi Bohem a božstvím, řekl neopatrně ne. Jelikož na samý závěr Gilbert vyjádřil ochotu, problematická místa svého díla změnit nebo nechat změnit, mohl Evžen upustit od formálního odsouzení a biskup se vrátil do své diecéze „ve vši úctě“. Bernard připojil sám ve svém komentáři k Písni písni kousavou črtu omylů dialektika, jehož formulace často zněly ovšem vskutku „tmavé a špatné“.

¹⁰³ Odsoudil Heinricha z Lausanne, katary a další heretické skupiny. Na koncilu byl odsouzen také pravděpodobně nejpodivnější kacíf své doby potulný kazatel Eon ze Stelly.

¹⁰⁴ *Ibid.*, s. 316.

22 BERNARD NA SKLONKU ŽIVOTA

22.1 „Jsem chimérou mé generace“

Dokonce i na sklonku svého života byl Bernard zapletený do problémů církve a světa. V dopise svému jmenovci, převorovi kartuziánů v Portes, reflektoval Bernard krátce svou životní situaci: "Ego enim quaedam chiméra mei saeculi."¹⁰⁵ Proč použil Bernard tuto charakteristiku? Jeho život se sestával z mnoha povinností. Je poněkud paradoxní, že muž, který se uchýlil do kláštera, kde chtěl zasvětit svůj život modlitbám, strávil přibližně třetinu svého úřadu na misijních cestách. Chápal toto vzdání se původně zamýšlené rezignace na společnost veskrze, jako jemu uloženou formu askeze?

22.2 Volba biskupa z Auxerre

Během svého života Bernard zasáhl do voleb mnoha církevních hodnostářů. V posledních letech jeho života se mu naskytla tato možnost ještě jednou. Tentokrát šlo o Auxerre, kde Hugo z Maconu, odkázal synovci Stephanovi, více či méně všechny statky své diecéze. Když desátého října 1151 zemřel, chtěl se Stephan, který byl pouze diákon, ujmout svého dědictví. Narazil však na četný odpor. Nejprve ho Bernard podporoval, takže Evžen potvrdil privilegia mladého muže. Když se však Stephan pokusil zasáhnout do nadcházející volby biskupa, opat se od něj distancoval. Nyní se snažil Bernard u papeže o to, aby byla opět privilegia Stephanovi odňata. „Vera pietas est in avunculum, si super huiusmodi exstiteris impius in nepotern!“¹⁰⁶ Do sporu se zapojil také místní hrabě, Wilhelm z Neversu. I přesto, že proběhlo několik volebních kol, situace nebyla stále vyřešená. Papež proto ustanovil komisi, ve které byl i Bernard, aby se celá záležitost vyjasnila. Bernard chtěl příležitost využít k tomu, aby dostal řádového bratra na biskupský stolec. V příštím volebním kole byl zvolen Analus, mnich z Clairvaux. Bernard podporovaný papežem opět dosáhl svého.

22.3 Neklidná poslední léta

¹⁰⁵ Vždyť já jsem druhem chiméry mé generace.

¹⁰⁶ „Opravdová zbožnost vůči strýci je, když se ukážeš bezbožným vůči jeho synovci!“

Klášter v Clairvaux měl být místem, kde mniši naleznou klidné útočiště. Bernardova osobnost však přitahovala zástupy poslů a prosebníků. Klášter se tak stal kontaktním místem jak pro duchovní, tak i světské panovníky. Na sklonku Bernardova života přicházeli také ti, kteří ho před smrtí chtěli osobně poznat. Kdo by čekal, že Bernard prožije své poslední dny v odpočinku, zmýlil by se. Bernard neúnavně diktoval nadále kázání, dopisy, nebo přijímal hosty. Svému strýci Andreasovi, který byl jako templářský rytíř v Jeruzalému napsal melancholický dopis. V něm vyjádřil své přání, aby ho strýc navštívil a s návštěvou neotálel, „*neboť se vytrácím a věřím, že se již více nebudu zdržovat na Zemi.*“¹⁰⁷ I před svou smrtí se Bernard staral o rozšíření řádu, což dosvědčuje skutečnost, že před svou smrtí „vysvětil“ kolem dvaceti řádových bratří na opaty.

22.4 Zprostředkování v Mettách

Na jaře 1153 přijel do Clairvaux nový arcibiskup z Trevíry, Hillin z Fallemagne. Jeho pokusy, ukončit válku mezi Stephanem z Baru a městem Metty na jedné straně a vévodou Matoušem Lothrinským na straně druhé, ztroskotaly. Jediný možný zprostředkovatel, který mohl situaci vyřešit, byl Bernard. Bernard, který se po zdravotní stránce cítil lépe, se rozhodl do vyhrocené situace zasáhnout. Po těžkých jednáních se stáhly strany s Bernardem na ostrov v Mosele. Bernardovi se sice podařilo mezi oběma stranami nastolit mír, ale jeho zdravotní stav se opět zhoršil. Tušil, že by už neměl opustit Clairvaux, a nebyl z toho smutný. Koncem července, začátkem srpna jej zastihla smutná zpráva. Osmého června zemřel papež Evžen III.

¹⁰⁷*Ibid.*, s. 358.

23 SMRT

Poslední slova, která Bernard odeslal z kláštera do světa: *"Spiritus promptus est in carne infirma. Orate Salvatorem, 'qui non vult morte peccatoris', ut tempestivum iam exitum non differat, sed custodiat."*¹⁰⁸ I přes svůj stav se Bernard rozhodl tato slova napsat osobně. Adresátem byl opat Ernard z Bonnvalu. Bernard se svým chronickým zánětem žaludku, ze kterého se vyvinul vřed, se svoji vodnatelností, která se přidala dodatečně ve stáří, cítil, že smrt je blízko. Jediné přání bylo, aby mohl zemřít v kruhu svých milovaných bratrů. Před více jak dvaceti lety Bernard sám napsal: *"Bona mors, et nequaquam abhorrenda, quae vitam, etsi adimit, non perimit. Adimit quidem, sed ad tempus, restituendam in tempore, duraturam sine tempore."*¹⁰⁹ Je patrné, že Bernard přistupoval k smrti jinak, než bylo v této době obvyklé. Smrt Bernarda zastihla ráno, dvacátého srpna roku 1153. Ve středověku bylo obvyklé, že smrt významných církevních představitelů byla věcí veřejnou. Příkladná smrt totiž měla přítomné „nadchnout“. Nepřekvapí nás proto, že před svou smrtí Bernarda navštívila řada opatů a biskupů. Pravděpodobně jim ještě doporučil mnicha, kterého si přál za nástupce v jeho klášteře, a ustanovil tedy opata cistercie Dunes, Roberta z Brugg. Pokora, trpělivost a láska měly být obsahem jeho posledních nabádání stojících kolem.

Život ve středověkých klášterech měl svůj řád. Není proto překvapivé, že i umírání bylo upraveno. Když bratři uslyšeli zvuk dřevěné desky a čtyři údery znovu, věděli, že jeden z nich umírá. Umírající byl položen na zem na kříž z popela a na rohož. Kříž a svěcená voda jej měly ochránit od zlých duchů. Při žalmech Bernard vydechl naposledy. Pocity, provázející Bernardu smrt, vyjádřil nejvýstižněji Gottfried: *„Byl to pro něho šťastný a skutečně rozzářený den, naplněný den, kdy jej Kristus osvětil. Den, který po všechny dny svého života velmi toužebně očekával, vzdychaje žádal, během meditací měl před očima dopředu obrněný modlitbami /proti útokům zla/. Šťastný přechod od trampoty k osvěžení, od očekávání k odměně, od boje k vítězství, od smrti k životu, od víry k věděni, od pouti do domova, od světa k otci!“*¹¹⁰ Po dvou dnech, kdy bylo Bernardovo mrtvé tělo vystaveno na marách, bylo tajně

¹⁰⁸ „Můj duch ve slabém těle je připraven. Prosí Vykupitele, který nechce smrt hříšníka, aby můj konec neodsouval, nýbrž ochránit ráčil.“

¹⁰⁹ „Smrt je dobrá a v žádném případě ne děsná. Přisvojuje si sice život, aniž by jej zabavovala. Přisvojuje si jej, přece jen na čas, aby jej v pravý čas rekonstruovala, aby trval neomezeně.“

¹¹⁰ *Ibid.*, s. 361.

pohřbeno v ranních hodinách před oltářem Panny Marie. Aby se Clairvaux nestalo poutním místem a bratrům byl uchován klid, zakázal opat Goswin z Citeaux mrtvému, aby učinil

jakýkoli zázrak. Jak opat sám přikázal, byl uložen k poslednímu odpočinku oblečený do šatu jeho přítele Malachiase a s pouzdem plným relikvií apoštola Thadeáše na prsou. Ty byly zaslány z Jeruzaléma a měly mu zajistit zmrtvýchvstání pod ochranou tohoto mocného svatého. Pro to mu byl dán s sebou do hrobu pergamen, na kterém byl napsán verš z té knihy: „*Svazeček myrhy jest mi milý můj, na prsou mých odpočívaje.*“¹¹¹ Shrnutí Eduarda Gibbon nastiňuje také dnes stále platnost působení Bernarda směrem ven: "*Slovem, písmem, činem stál Bernard vysoko nad svými soupeři a současníky, jejich výsledné spojení nepostrádá vtip a výřečnost, a zdá se, že jsou zachovány co možná nejvíce rozum a láska k člověku, které mohou být v souladu s charakterem světce... opat z Clairvaux se stal věštcem Evropy, a zakladatelem jednoho sto šedesát klášterů. Vládci a papežové se třásli před otevřeností jeho apoštolského odsudku...*"¹¹²

¹¹¹*Ibid.*, s. 361.

¹¹²*Ibid.*, s. 362.

ZÁVĚR

Ve své práci jsem se snažil odpovědět na otázku: „Kdo byl Bernard z Clairvaux?“ Bernard byl synem, kterého zbožnost milované matky přivedla na cestu víry. Když učinil rozhodnutí, zasvětit svůj život Bohu, jeho jediným přáním bylo, prožít svůj život v ústraní. Z celého srdce si přál, aby na něj okolní svět zapomněl, a aby církevní a světské spory zůstaly za zdmi kláštera. Jeho životní kroky však vedly jiným směrem. Bernard prožil valnou část svého života za zdmi kláštera. Bernard z Clairvaux se stal jedním z nejvýznamnějších mužů dvanáctého století. Byl to právě on, kdo dal nový impuls k mnišskému způsobu života, významně ovlivnil církevní záležitosti ve středověké Evropě. Jeho zbožnost probudila vnitřní zbožnost v šlechtických kruzích. Nejvíce se však Bernard proslavil svými kázání. Nenašli bychom ve středověku lepšího kazatele, než byl opat z Clairvaux. Svými kázání dokázal inspirovat celé davy. Věděl, jak přivést lidskou duši k tiché konverzi, jak zklidnit rozbouřenou mysl. Byl ctěn svými současníky, jako světec a prorok, jehož spisy patří k tomu nejlepšímu z církevní literatury. Při psaní bakalářské práce jsem si uvědomil, že psát o svatém Bernardovi z Clairvaux není možné bez jisté dávky emocí.

Seznam literatury

Pramenná literatura:

- CLAIRVAUX, By Bernard of, Translated by M. Conrad GREENIA a Introduction by Malcolm BARBER. *In praise of the new knighthood: a treatise on the Knights Templar and the holy places of Jerusalem*. Kalamazoo, Mich: Cistercian Publications, 2000. ISBN 08-790-7120-6.
- CLAIRVAUX,, Bernard z. *O milosti a svobodném rozhodování*. Vyd. 1. Překlad Markéta Koronthályová. V Praze: UK, 2004, 95 s. ISBN 80-246-0702-6.
- CLAIRVAUX,, Bernard z. *O stupních pokory a pýchy: Chvály panenské Matky*. Vyd. 1. Praha: Krystal OP, 1999, 118 s. Thesaurus. ISBN 80-859-2934-1.
- SUGER,. *Spisy o Saint-Denis*. 1. vyd. Překlad Iva Adámková. Praha: Oikoymenh, 2006, 423 s. Knihovna středověké tradice, 15. ISBN 80-729-8155-2.

Odborná literatura:

- ALBERTI, P. *Papežové*. Přerov: Nákladem "Nového národa", 1934, 198 s.
- BARBER, Malcolm. *Noví rytíři: dějiny templářského řádu*. Vyd. 1. Překlad Jiří Kasl. Praha: Argo, 2006, 433 s. Každodenní život, sv. 30. ISBN 80-720-3764-1.
- BARBER, Malcolm. *Proces s templáři*. Vyd. 1. Překlad Jiří Kasl. Praha: Argo, 2008, 396 s. Každodenní život, sv. 40. ISBN 978-802-5700-181.
- *BritannicaConiseEncyclopedia*. Chicago: EncyclopaediaBritannica, Inc, 2006. ISBN 978-159-3394-929.
- BROOKE, Christopher Nugent Lawrence. *Evropa středověku v letech 962-1154*. Vyd. 1. Překlad Matěj Brabec, Ladislav Dlabal, Jindřich Mand'ák. Praha: Vyšehrad, 2006, 479 s. Dějiny Evropy (Vyšehrad). ISBN 80-702-1831-2.
- BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*. 1. vyd. Praha: Libri, 2002, 215 s. ISBN 80-727-7084-5.
- DACHOVSKÝ, Karel. *Sv. Bernard z Clairvaux*. 2. vyd. Praha: Řád, 2010, 40 s. ISBN 978-80-86673-23-3.

- DINZELBACHER, Peter. *Bernhard von Clairvaux: Leben und Werk des berühmten Zisterziensers*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, c1998, Gestalten des Mittelalters und der Renaissance. ISBN 978-3534138524
- FRALE, Barbara. *Templáři*. Vyd. 1. Překlad Josef Prokop, Pavel Kaas. Praha: Argo, 2009, 173 s., [8] s. barev. obr.příl. ISBN 978-802-5701-737.
- FRANK, Karl Suso. *Dějiny křesťanského mnišství*. 1. vyd. Překlad Zdeněk Lochovský. Praha: Benediktinské arcidiákonství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2003, 195 s. Pietas benedictina, seš. 7. ISBN 80-902-6828-5.
- FRÖHLICH, Roland. *Dva tisíce let dějin církve*. Vyd. 1. Překlad Ondřej Bastl, Tomáš Bastl. Praha: Vyšehrad, 1999, 303 s. Teologie (Vyšehrad). ISBN 80-702-1268-3.
- GELMI, Josef. *Papežové*. Praha: Mladá fronta, 1994. ISBN 80-204-0457-0.
- HAAG, Michael. *Templáři: fakta a mýtus*. V Praze: Slovart, 2011, 367 s. ISBN 978-80-7391-444-8.
- HEER, Friedrich. *Evropské duchovní dějiny*. Vyd. 1. Překlad Martin Žemla. Praha: Vyšehrad, 2000, 768 s. ISBN 80-702-1333-7.
- HEERS, Jacques. *Svátky bláznů a karnevaly*. Vyd. 1. Překlad Helena Beguivínová. Praha: Argo, 2006, 227 s. Každodenní život, sv. 32. ISBN 80-720-3777-3.
- HROCHOVÁ, Věra. *Křížové výpravy ve světle soudobých kronik*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982, 255 s., příl. Horizont.
- JOHNSON, Paul. *Dějiny křesťanství*. Brno: Barrister, 1999, 541 s. ISBN 80-859-5941-0.
- KAMENÍK, Milan. *Burgundsko, kraj mnichů: Cîteaux a Bernard z Clairvaux*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2002, 355 s., [8] s. obr. příl. Historica (Vyšehrad). ISBN 80-702-1423-6.
- LANE, A. *Dějiny křesťanského myšlení*. 1. vyd. Překlad Jiří Bartoň. Praha: Návrat domů, 1996, 286 s.
- LAWRENCE, C. *Dějiny středověkého mnišství*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2001, 325 s. ISBN 80-702-1536-4.
- LE GOFF, Jacques a Jean-Claude SCHMITT. *Encyklopedie středověku*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2002, 935 s. ISBN 80-702-1545-3.
- LE GOFF, Jacques. *Hledání středověku: rozhovor s Jeanem Mauricem de Montremy*. Vyd. 1. Překlad Věra Dvořáková. Praha: Vyšehrad, 2005, 171 s. Kulturní historie. ISBN 80-702-1730-8.

- LIBERA, Alain de a [z francouzského originálu přeložil Martin POKORNÝ]. *Středověká filosofie: byzantská, islámská, židovská a latinská filosofie*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2001. ISBN 978-807-2980-260.
- LIBERA, Alain de. *Středověká filosofie: byzantská, islámská, židovská a latinská filosofie*. 1. vyd. Překlad Martin Pokorný. Praha: Oikoymenh, 2001, 551 s. Dějiny filosofie (Oikoymenh), sv. 5. ISBN 80-729-8026-2.
- MUNDY, John Hine. *Evropa vrcholného středověku 1150-1300*. Vyd. 1. Překlad Kateřina Novotná. Praha: Vyšehrad, 2008, 446 s. Dějiny Evropy (Vyšehrad). ISBN 978-807-0219-270.
- NOVÁK, Antonín. *Vědomí středověku: z kulturních dějin prvního tisíciletí*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 2007, 325 s. ISBN 978-802-0414-878.
- RAED, Piers Paul. *Templáři*. Praha: BB art, 2001, 334 s. ISBN 80-7257-406-X.
- SCHATZ, Klaus. *Dějiny papežského primátu*. 1. vyd. Překlad Pavel Kolmačka. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, 213 s. ISBN 80-859-5999-2.
- SCHAUBER, Vera a Hanns Michael SCHINDLER. *Rok se svatými*. Vyd. v KN 2. Překlad Terezie Brichtová, Vojtěch Pola. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, xxvi, 702 s. ISBN 80-719-2304-4.
- *Velké postavy západního myšlení: slovník myslitelů /.* 2. vyd. Editor Ian Philip McGreal. Praha: Prostor, 1999, 707 s. ISBN 80-726-0002-8.
- VONDRUŠKA, Isidor. *Životopisy svatých v pořadí dějin církevních*. Praha: Kuncíř, 1932, 204 s.
- WASSERMAN, James. *Templáři a Asasínové: nebeští bojovníci*. 1. vyd. v českém jazyce. Překlad Bruno Cempírek. Praha: BB art, 2004, 315 s. ISBN 80-734-1150-4.
- WIERUSZ-KOWALSKI, Jan. *Encyklopedie papežství*. Vyd. 1. Překlad Jan Štýřický. V Praze: Academia, 1994, 163 s. ISBN 80-200-0191-3.

Elektronické zdroje

- ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA. *Britannica 2012 Ultimate* [DVD]. 2012

Summary

Bernard z Clairvaux a jeho doba

Bernard of Clairvaux and His Time

Jakub Hromas

"You wish me to tell you why and how God should be loved. My answer is that God himself is the reason he is to be loved."

Bernard, the founding abbot of Clairvaux, is one of the greatest spiritual teachers of the Middle Ages and the most powerful promoter of reform of the Cistercian order. His life's journey began in 1090 in the castle Fontaines, where he grew up with five brothers and a sister. He was the third son of Tescelina and Aleth. It was Bernard's mother, who played an important role in his life. Aleth was a very pious woman, whose only wish was that her children have dedicated their lives to God. From an early age she led Bernard to the faith and her influence sparked a deep respect for God's mercy, justice and love in him. It was the piety of his mother, who brought Bernard to the path of faith. When he was eight years old, Bernard began to attend Latin School Châtillon-sur-Seine, which he attended another ten years. Bernard got here an excellent and thorough theological and literary education.

At Christmas in 1098 when Bernard was eight years old he had a vision, which greatly influenced his thinking. During Christmas Mass he saw the birth of Jesus and understood that God is not only an inaccessible God, who is enthroned above the others, but that he became a man and bends, turns to the people. In a way, he is one of them. The crisis of faith in Bernard occurs when his beloved mother suddenly dies. The loss hit him so much that for a short time

he is leaving the path of faith and trying to find himself. At this time Bernard is experiencing somewhat tumultuous period that sometimes he recalls in his sermons. The path to God does not stay hidden for long to him. Four years after his mother's death a major life turnaround occurs at Bernard's life. This turn will determine his future life path. When Bernard travels in 1111 to the besieged castle Grancey, he stops at the church where he prays with his hands in the air and cries. It was at this time when he decided to dedicate his life to God and become a monk.

The decision to enter the Cistercians in Citeaux was for a man in Bernard's position, unusual. He could join the order with somewhat milder rules. It was not his intention. Bernard wanted to live his life in seclusion from worldly affairs and he liked very much the strict rules. His enthusiasm for the monastic life was so strong that his decision was followed by approximately thirty like-minded people. Three years after entering the monastery, the abbot entrusts Bernard the task to establish a new monastery at Clairvaux. The decision of the abbot to entrust such an important task to a young monk is somewhat unusual. Whether leads the abbot to this decision, in the future he might not regret his decision. Bernard spent all his energy to the foundation of the monastery and its further development.

Soon, Bernard becomes a spiritual adviser not only for monks from Clairvaux, but also for those who came to the abbot of Clairvaux for advice. His sermons are getting better and better and Bernard's fame is slowly but surely growing. Thanks to him, Clairvaux is becoming one of the five major divisions of the Cistercian order. During the pontificate of Honorius II. Bernard was one of the most important men of the Church in France. Thanks to this he very often interferes in religious affairs. In 1128, Bernard participates to the Synod of Troyes, where he spoke in favor of the newly formed Knights Templar. Bernard helped Templar order not only with his impressive speech, but for them he also developed the Rule rules. In 1130 the papal schism occurs when the Pope Innocent II. and the Anti-Pope Anaklet II. Faces each other, Bernard is facing a decision which of the competing parties will he support. His decision to side with Innocent means for the abbot eight years of strenuous travel and skillful mediation support for the Innocent. Bernard had a large share in resolving the stalemate. At the same time he was trying to reconcile England and France, and a number of minor aristocrats. Bernard, however, did not celebrate a success only in the religious-political field.

It was Bernard who has contributed to the growth of the Cistercian order. When in 1145 the Bernard's pupil the Pope Eugene III is elected, Bernard becomes his unofficial mentor. Bernard, known for his preaching, the Pope entrusted him the task to preach for the Second Crusade. Bernard's eloquence re-worked again. At a meeting in Vézelay the French King Louis VII. adopted a cross. The failure of the second Crusade, which he saw in the Crusaders' sinfulness, was a hard blow for him. Despite his poor health, Bernard was managing the monastery at Clairvaux, where several hundreds of monks lived. His activities are not confined to the management of Clairvaux only, but significantly oversaw the expansion of the Cistercian order. By the time he was abbot, several dozens of new monasteries were built. Even though he had a lot of work, Bernard always found time for literary works. He wrote a number of diverse spiritual works that still speak to us today. His work of grace, free will, humility and love, laid the foundations of the spiritual life. Bernard in his work responded to the dangerous doctrine that appeared in the Middle Ages. In the teachings of men like Peter Abelard, Gilbert de la Porree, or Arnold of Brescia, Bernard saw the danger to which it is necessary to intervene.

Bernard died at Clairvaux on August 20 in 1153, aged sixty-three years. Dying in the circle of his brothers where he wanted to peacefully live his life. This wish was unfortunately not fulfilled.